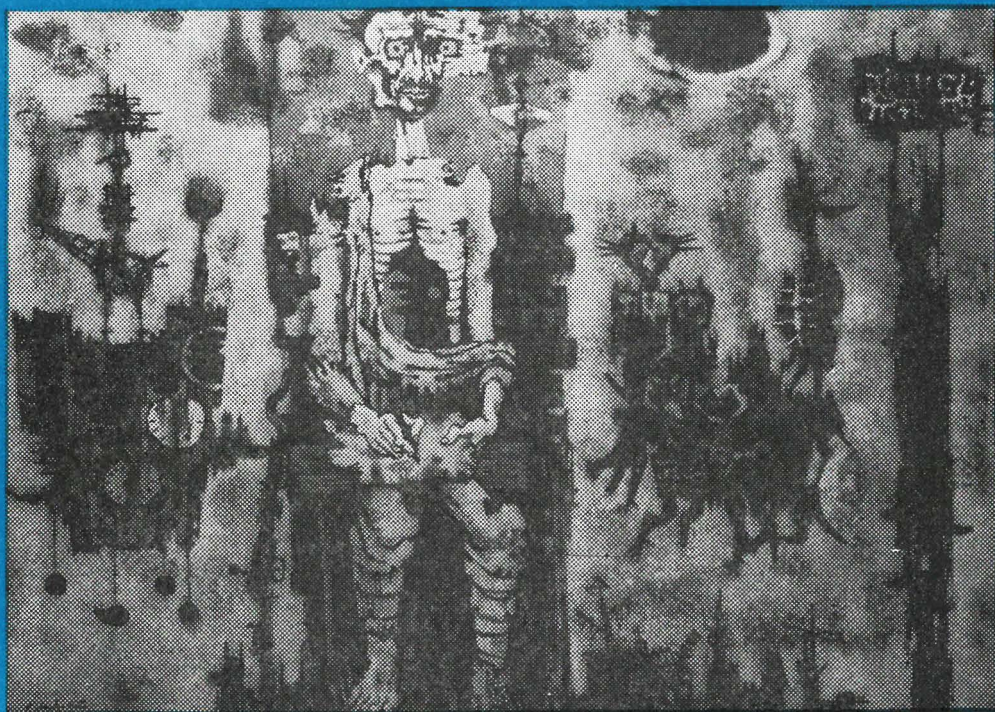

borec

DECEMBER 1980

12

BOREC, YU ISSN 0006-7725

Revija za zgodovino NOB in ohranjevanje revolucionarnih tradicij

Ustanovitelj revije: Republiški odbor Zveze borcev Slovenije

Izdajatelj: Založba Borec

Urejuje uredniški svet: Lado Ambrožič ml., France Filipič, dr. Tone Ferenc, Ivan Križnar, Radko Polič, predsednik, dr. Miro Stiplovšek, nam. predsednika, France Šušteršič in Zima Vrščaj

Glavni in odgovorni urednik: Črtomir Sinkovec

Uredništvo sprejema sodelavce in bralce vsak dan od 9. do 12. ure

Rokopise pošljite na naslov: Uredništvo »Borca«, Ljubljana 61000, Miklošičeva 28/I

Poštni predal 203; telefon: n. c. 320-477

Nenaročenih rokopisov in fotografij ne vračamo

Revija Borec izhaja ob finančni pomoči Kulturne skupnosti Slovenije

Vsebina

Prispevek k zgodovini NOB

- 641 **Dr. Tone Ferenc:** Odkritje protifašistične skupine v Ocizli in Klancu v slovenski Istri
- 666 **Igo Gruden:** Silvestrova noč

Odmevi

- 667 **Janez Tomšič:** Odgovor na članek NOB na Jadranu in slovenski pomorščaki (10., 11. in 12. številka revije Borec, leto 1979)
- 683 **Zdravko Šmitek:** Se o NOB na Jadranu in slovenskih pomorščakih
- 687 **Josip Černy:** Ukana v Otrantskih vratih

Pesništvo med NOB

- 693 **Marija Stanonik:** Motiv bratstva in enotnosti

Politični razgledi

- 697 **Florijan Laimiš:** Nevarna nepotrebna vojna na Bližnjem vzhodu

Književnost — ocene

- 702 **Slavko Rupel:** Grabeljškov roman o partizanski učiteljici
- 703 **Slavko Rupel:** Anton Čamernik: Spomini na sodne zapore
- 704 **V oceno smo prejeli**

Slika na naslovni strani: *France Mihelič — Kronist, 1971, acryl.*

Revija Borec je bila z ukazom predsednika republike Josipa Broza-Tita odlikovana ob petindvajsetletnici izhajanja z redom zaslug za narod s srebrnimi žarki

Naročila in reklamacije pošljite na naslov: Založba Borec — za revijo Borec, Ljubljana, Miklošičeva 28/I., telefon 320-477, poštni predal 203, ali na žiro račun pri SDK v Ljubljani 50101-603-45772, naročniki v tujini pa na račun pri Ljubljanski banki v Ljubljani 50100-620-107-32040-000-457. Celotna naročnina znaša 100 dinarjev, polletna 50 dinarjev. Za inozemstvo 140 dinarjev. Posamezna številka 10 dinarjev. Tisk: Tiskarna Ljudske pravice v Ljubljani

Dr. Tone Ferenc

Odkritje protifašistične skupine v Ocizli in Klancu v slovenski Istri

(Ob štiridesetletnici)

V svoji knjigi Akcije organizacije TIGR v Avstriji in Italiji spomladi 1940 sem opisal udarec, ki je zadel narodnorevolucionarno organizacijo TIGR v letu 1940, in to predvsem tiste njene člane, ki so bili vpleteni v diverzantske akcije pri Judenburgu in Trbižu. V arhivskem fondu vodje italijanske policije, ki ga hrani osrednji državni arhiv v Rimu,¹ pa se je ohranilo tudi gradivo o odkritju protifašistične organizacije v Ocizli in Klancu v slovenski Istri junija 1940 in fašističnih ukrepih proti njenim članom v drugi polovici leta 1940 in v letu 1941. Nekaj gradiva je tudi v arhivu republiškega sekretariata za notranje zadeve SR Slovenije v Ljubljani.² O tem v naši literaturi nisem zasledil še ničesar in menim, da je prav, da o tej zadevi vsaj nekaj zvemo ob njeni štiridesetletnici. Ker so podatki samo iz fašističnih policijskih virov, je razumljivo, da kažejo le eno stran podobe, tj. tisto, ki so si jo ustvarile fašistične policijske oblasti. Drugo stran podobe bi seveda lahko narisali sami preživeli udeleženci dogodkov. Vendar so ti že skoraj vsi mrtvi.

Italijanski fašistični dokumenti največkrat govorijo o »slovansko-komunističnem združenju iz Hrpelj-Kozine« in so v vodstvu italijanske policije v Rimu akte tudi označevali s šifro K 1 B, ki je pomenila komunistično gibanje. Tudi iz udeležencev se je včasih pri zaslišanjih slišala beseda »komunistično« in celo izobešanje rdečih zastav bi kazalo na komunistično ali vsaj socialistično gibanje. Vendar predvsem vsebina akcij, tj. predvsem požigi javnih poslopij, kažejo na značaj narodnorevolucionarne organizacije. Bodi kakor koli, njen obstoj, delovanje in trpljenje njenih članov zasluži, da jo prikažemo.

1. Izdaja in aretacije

Pet dni po vstopu Italije v vojno na strani Nemčije, 15. junija zvečer malo pred polnočjo, je fašist Milan Turk, rojen 29. julija 1913 v Podgradu in stanujoč v Klancu št. 39, prišel na karabinjersko postajo v Kozini in novemu vodji te postaje, podbrigadirju Ciru Bilanciniju, izpovedal tole:

»Poleti 1934. leta, dneva in meseca se več ne spominjam, me je Andrej Počkaj, kmet iz Ocizle, srečal na poti v Bolčičevo gostilno in me vprašal, ali bi bil pri-

pravljen vstopiti kot tovariš v podtalno organizacijo, ki jo vodi on. Ko je še govoril o tem, mi je povedal, da je bil on tisti, ki je požgal fašistično kolonijo in občino v Hrpeljah ter izobesil rdeče zastave, ki so jih našli na terenu v preteklih letih. Dodal je tudi, da je bil on skupaj s tovariši iz Gabrovice in Ospa raztrgal italijansko zastavo na socerbskem gradu, ki je last barona Economa. Počkaj mi je povedal, da pripravljajo odstranitev senatorja Banellija, ki često pride v Klanec na lov.

Odgovoril sem mu, da jih bom naznanil, če bodo vztrajali pri tem načrtu, in on mi je povedal, da je organizator vsega Klobučar in da je on (tj. Počkaj — op. T. F.) skupaj z drugimi dejanski izvajalec ukazov, ki jih daje prej omenjeni.

Končno me je prosil, naj pišem svojim bratom, ki prebivajo v Jugoslaviji, in jih pozovem, da bi priskrbeli orožje ter ga dali prenesti čez mejo. Z njim bi pomagali Jugoslaviji, ko bo prišlo do spopada med njo in Italijo, ki ga pričakujejo kmalu.

Ko sva se pogovarjala o tem, sva bila sama na travniku blizu gostilne.

Menim, da mi je povedal vse to zato, ker je menil, da čutim enako kot moj oče, ki je slavofil.

Tega nisem prijavil prej zato, ker sem se bal, da bi se Počkaj maščeval nad menoj ali nad mojo družino. Ker je Počkaj od leta 1934 vedel, da vem za njegove skrivnosti in da bi ga lahko prijavil, na tem območju ni bilo več nasilniških dejanj niti izobešanja rdečih zastav.³

Ko je Turk končal svojo izpoved, je podbrigadir Bilancini pohitel z aretacijo Andreja Počkaja, kmeta iz Ocizle, rojenega 11. novembra 1904. Ta je pri prvem zaslišanju ob pol osmih zvečer priznal dejanja, ki jih je navedel Turk. Povedal je tudi, da sta nekega večera Ivan Zobec iz Ocizle in njegov sin Ivan naročila njemu in bratoma Francu in Rudiju Mihaliču, Ivanu Slavcu, Juštu Bolčiču in Ivanu Mihaliču iz Ocizle, da morajo požgati občino in šolo v Klancu. Franca Klobučarja iz Klanca takrat sicer ni bilo tam, je pa tudi on večkrat govoril v tem smislu.

»Nekega večera, dneva se ne spominjam natanko, sva z Rudijem Mihaličem, da bi izvršila povelje našega vodje Zobca, odšla iz Ocizle v Kozino požgat občino. Ko sva prišla pred poslopje, sem jaz ostal zunaj in stražil, Rudi Mihalič pa je stopil v notranjost občine in zanetil ogenj. Ko sva to storila, sva se vrnila v Ocizlo.

Ivan Mihalič in Jušt Bolčič sta nekega večera izobesila rdečo zastavo v Klancu,« je priznal Počkaj.

Pač pa je Počkaj zanikal, da bi kar koli vedel o raztrganju italijanske zastave na socerbskem gradu in enako o požigu fašistične kolonije v Kozini.⁴

Verjetno so Počkaja na karabinjerski postaji v Kozini mučili, saj bi drugače težko verjeli, da je pri drugem zaslišanju istega dne ob pol dvanajstih ponoči priznal, da sta italijansko zastavo na socerbskem gradu raztrgala z Rudijem Mihaličem in da so fašistično kolonijo v Hrpeljah požgali on, Rudi Mihalič in Ivan Slavec. Priznal je tudi, da je Rudi Mihalič pred požigom kozinske občine odnesel iz nje neznanokam pisalni stroj in uro ter da je z bratoma Rudijem in Francem Mihaličem doma pri njima izdelal fotografije rdeče zastave, izobešene na zidu, ki je bila last Rudija Mihaliča in je verjetno še v njegovi hiši.⁵

Tako je dobil podbrigadir Bilancini na seznamu članov podtalne protifašistične organizacije celo prgišče imen: Ivan Zobec, brata Rudi in Franc Mihalič in Ivan Slavec. Tako je lahko 17. junija aretirali nove ljudi. Kot bomo videli, je bil Rudi Mihalič v vojski; Bilancini je prijel njegovega brata Ivana, kmeta iz Ocizle, rojenega 13. maja 1897. Kaže, da je ta najprej 17. junija zjutraj ob sedmih izpovedal samo to, da mu je avgusta 1939, ko je hotel pripraviti drog za izobešenje italijanske zastave, Ivan Bernetič iz Ocizle rekel: »Odstrani to svinjarijo!«⁶

Verjetno so Počkaja na karabinjerski postaji Kozina mučili še dalje, ker je pri naslednjem zaslišanju 17. junija ob desetih dopoldne navedel poleg udeležencev akcije požiga fašistične kolonije v Kozini: Ivana in Rudija Mihaliča, Jušta Bolčiča in Ivana Slavca, tudi tiste, ki so vedeli zanj, ker so bili tudi člani podtalne organizacije: Antona Korena, Ivana Lazariča, Andreja Petarosa, Antona Filipiča, Ivana Zobca in njegovega sina Ivana, ter Franca Mihaliča. »Poslušali smo našega vodjo Ivana Zobca in smo jaz, Ivan Slavec in Rudi Mihalič neki večer, ki ga ne morem natanko datirati, odšli iz Ocizle proti koloniji. Rudi Mihalič je vstopil in zanetil ogenj, medtem ko sva s Slavcem ostala zunaj na straži,« je priznal Počkaj. »Domnevam, da je naša tajna organizacija imela namen, da ruši javna poslopja, dela propagando med ljudstvom z izobešanjem rdečih zastav in se ukvarja s podtalno dejavnostjo,« je dodal. Povedal je tudi, da so nameravali požgati tudi šolo v Klancu, vendar zaradi nesoglasja tega niso storili. Omenil je, da so že prej izobesili rdečo zastavo v Ocizli, vendar ne vé, kdo je bil neposredni storilec. Ponovno je priznal, da sta z Rudijem Mihaličem zažgala občinsko poslopje v Kozini.⁷

Isti dan, tj. 17. junija, ob enih popoldne, je Bilancini v Kozini zaslišal tudi Franca Mihaliča, kmeta iz Ocizle, rojenega 24. februarja 1911. Zaslihanje je prevajal Adolf Pelicon iz Hrpelj, varuh planinske kolonije. Mihalič je zanikal, da bi bil navzoč, ko je Zobec govoril o požigu občine v Kozini in šole v Klancu. Priznal je, da mu je Počkaj dejal, da je Zobec naročil požgati ta poslopja. Priznal je, da je pred štirimi meseci zasledil doma pisalni stroj, ki so ga prinesli brat Rudi, Počkaj in Slavec. Zanikal je, da bi sodeloval pri izdelavi fotografij rdeče zastave niti ni videl doma rdeče zastave. Slavec mu je nekoč povedal, da so imeli pisalni stroj prej skrit v cerkvi v Ocizli. Zanikal je, da bi mu brat Rudi kdaj omenil, da je požgal občino v Kozini in kolonijo v Klancu.⁸

Dne 17. ali 18. junija je karabinjerska postaja Kozina napravila preiskavo v Mihaličevi hiši v Ocizli. Tam je našla že omenjena pisalni stroj in uro ter dva zavitka dinamita. Našla je tudi listek, na katerem je bila napisana neka elegija, katere refren se je glasil: »Naprej sokoli, vsi sokoli, za staro pravdo!« Na drugem listku je pisalo: »Danes praznuje prosto divjaštvo praznik podjarmljenega slovenskega ljudstva.« In na tretjem listku so bile besede: »Fašistična hiša — občinsko poslopje — šola v Potoku. Tisti, ki trpijo. Andrej in Rudolf. Leto 1934!«⁹

Ko je preiskava prišla tako daleč, kot sem jo opisal, so začele fašistične oblasti pošiljati v Rim brzojavke o aretaciji Andreja Počkaja in njegovih sodelavcev. Kaže, da je najprej, tj. 18. junija, prispela v Rim brzojavka karabinjerske tenence Buzet, pod katero je spadala karabinjerska postaja v Kozini. Brzojavka je sporočila, da je karabinjerska postaja Kozina 17. junija prišla Andreja Počkaja, Ivana Zobca, Franca in Ivana Mihaliča ter Ivana Bernetiča, in to zaradi suma, da so člani podtalne organizacije. Sporočila je tudi, da dveh osumljencev ni mogla prijeti, ker sta v vojski. Drugi dan je nekoliko krajše, brez navedbe imen petih prijetih oseb, sporočil v Rim tudi puljski kvestor Angelo Viola. Pač pa je isti dan sledila nova brzojavka karabinjerske tenence Buzet s sporočilom o prijetju nadaljnjih petih oseb iz Ocizle dne 18. junija, in to Jožeta Mihaliča, Antona Filipiča, Ivana Lazariča, Andreja Petarosa in Antona Korena. Poročala je tudi o najdbi pisalnega stroja, ure in dveh zavitkov dinamita v Mihaličevi hiši. Drugi dan je še puljski prefekt Renzo Chierici poslal v Rim brzojavko s sporočilom o prijetju »drugih osem oseb, pripadnikov slovanskega komunističnega združenja.«¹⁰

V zvezi s preiskavo v Mihaličevi hiši in najdbo že omenjenih predmetov je podbrigadir Bilancini 19. junija dopoldne zaslišal Jožeta Mihaliča, ki je zanikal, kar ga

je spraševal.¹¹ Pač pa je drugi dan Počkaj na ponovnem zaslišanju Bilanciniju priznal tole:

»Neki večer leta 1934 je Jušt Bolčič iz Ocizle, ki je bil v Dolini pri Trstu, po vrnitvi domov rekel (meni, Rudiju Mihaliču in Ivanu Slavcu), da moramo iti požgat šolo v Dolino, natančneje v Krvavi potok. Zares smo neki večer, ki ga ne morem natanko datirati, odšli jaz, Rudi Mihalič in Ivan Slavec v Krvavi potok (Dolina) in smo zaneli ogenj v šolskem poslopju, za kar smo porabili okrog pol litra petroleja.«¹²

Dne 21. junija dopoldne je podbrigadir Bilancini ob navzočnosti agenta javne varnosti Giovannija Polla s puljske kvesture zaslišal Ivana Slavca, kmeta iz Ocizle št. 32, rojenega 3. oktobra 1909. Ta je priznal, da sta Počkaj in Rudi Mihalič nekega dne leta 1934 prinesla v cerkev, pri kateri je bil njegov oče cerkovnik, pisalni stroj in uro ter ju skрила na podstrešje. Večkrat sta prišla pisat na pisalni stroj. Čez dve leti sta ga odnesla v Mihaličevo hišo. Priznal je tudi, da je sodeloval pri požigu šole v Krvavem potoku in pri izobešenju rdeče zastave na drevo v Ocizli na 1. maj 1934. Zanimal pa je, da bi sodeloval pri drugih akcijah in povedal, da pri akcijah ni sodeloval niti Jušt Bolčič, ki se je udeležil le pogovorov o akcijah. Končno je priznal, da je vedel za razstrelivo pri Mihaličevih, ki naj bi služilo za razstrelitev mostov in drugih naprav v primeru vojne.¹³ Ko so drugi dan zaslišali tudi njegovega brata Antona Slavca, cestarja iz Ocizle, rojenega 11. avgusta 1900, je ta priznal, da ga je trgovec Ivan Pečar iz Klanca vabil v komunistično organizacijo in mu govoril, »da se bom po uporu slovenskega ljudstva, do katerega bo za gotovo prišlo, počutil bolje.« Slavec je tudi povedal, da mu je Pečar pripovedoval, kako so njegovi ljudje »pripravljeni zasesti železniško postajo, občino in karabinjersko postajo Hrpelje-Kozina.«¹⁴ Vendar je Pečar na zaslišanju, ki je bilo še isti dan, tj. 22. junija, popoldne ob petih odločno zanimal, da bi bil član neke komunistične organizacije. Povedal je, da ga je bivši komisar javne varnosti Spetia (poznejši župan občine Kozina) prosil, naj pomaga izslediti požigalce kolonije v Klancu in občine v Kozini. Dobil je tudi dve anonimni grozilni pismi, ki ju je pokazal fašističnemu tajniku v Kozini Giorgiju Giacominiju, in ju nato raztrgal.¹⁵

V zvezi s Pečarjem je podbrigadir Bilancini 22., 23. in 24. junija zaslišal Olgo Turk in Marijo Piščanec iz Klanca ter Jožefa Puka iz Ocizle. Ti so v glavnem povedali le to, kdo se je s kom družil. Edino Piščančeva je povedala nekaj več: po vasi se govori, da je čevljar Ivan Mihalič iz Ocizle »vodja komunistov v coni in da je zelo nevaren človek« in da se govori, da nameravajo v primeru vojne razstreliti cerkev v Klancu.¹⁶

2. Zasliševanja v koprskih zaporih

Po enem tednu zasliševanja na karabinjerski postaji Kozina so aretirane člane protifašistične organizacije odpeljali v koprskie zapore. Tja sta jih 24. junija prišla ponovno zaslišat že večkrat omenjeni podbrigadir Bilancini in karabinjer Leonardo Cimenti. Počkaj je v zaslišanju povedal, da so imeli sestanke vedno pri Ivanu Zobcu in Antonu Korenu in so se jih poleg njega udeleževali tudi Rudi, Franc in Ivan Mihalič, Ivan Slavec, Franc Klobučar, Ivan Zobec in sin Ivan, Jušt Bolčič, Ivan Lazarič, Andrej Petaros in Anton Filipič, »vedno zato, da bi se dogovorili za rušenje javnih poslopij in širjenje komunistične propagande.« Organizacijo so vodili Franc Klobučar, Ivan Zobec in Anton Koren. Anton Koren, kmet iz Ocizle št. 25, rojen 19. novembra 1883, je pri zaslišanju priznal, da so se že omenjeni sestajali v njegovi hiši, vendar se sam ni udeleževal njihovih sestankov pri Zobcu in Klobučarju ter

Andrej Počkaj, fotografiran v zaporu avgusta 1940

v Bolčičevi gostilni. Zanikal je, da bi bil vedel, kdo so vodje organizacije. Ivan Mihalič je tudi navedel imena tistih, ki so se udeleževali sestankov pri Korenu v Ocizli, na katerih pa so govorili le o poljedelstvu in nikdar o požigih. Franc Klobučar, kmet iz Klanca, rojen 21. januarja 1895, Ivan Lazarič, cestar iz Ocizle, rojen 12. januarja 1893 in Andrej Petaros, kmet iz Ocizle, rojen 21. novembra 1884, so zanikali vse. Isti dan je Bilancini kot pričo zaslišal tudi Nazaria Depangherja iz Kopra v zvezi s Pečarjevo izjavo o odkrivanju požigalcev iz leta 1934. Povedal je, da je mogoče, da je Pečarja res nagovarjal, naj pomaga izslediti požigalce.¹⁷

Do tega časa, ko so na poveljstvu karabinjerske čete Koper končali zaslišanja aretiranih ljudi iz Ocizle in Klanca, se je pred italijanskimi fašističnimi oblastmi pojavila prva celovitejša podoba »slovansko-komunističnega združenja v občini Hrpelje-Kozina«. Dne 24. junija 1940 jo je prikazala prefektura Pulj v svojem poročilu vodji italijanske policije v Rimu in vodji cone OVRE v Milanu, ki je bil pristojen tudi za Julijsko krajino. Začetek tega poročila se glasi:

»Glede na brzojavna sporočila št. 08504 z dne 19. in 20. t. m. karabinjerske tenence Buzet poročamo, da je na podlagi zaupne novice, ki jo je povedal domači fašist fašističnemu političnemu tajniku iz Hrpelj, so karabinjerji iz te občine odkrili obstoj slavo-komunističnega združenja, ki je razširjalo svojo dejavnost še posebno v letih 1933 in 1934 v tej občini in v sosednji občini Dolina pri Trstu (provinca Trst), in to s požigom javnih poslopij in izobešanjem rdečih zastav v raznih krajih.

Zato so zaprli mnogo oseb, ki so jih označili za pripadnike omenjene organizacije, ki jo je baje vodil Zobec Ivan, sin pokojnega Andreja in pokojne Metlika Marije, rojen v Ocizli dne 3. junija 1872, kmet, v čigar hiši so imeli sestanke za izvajanje teh kriminalnih dejanj.

Med njimi je Počkaj Andrej, sin Gašperja in Subar Ane, rojen v Ocizli dne 11. novembra 1904, kmet, tam bivajoč, priznal, da je skupaj z Mihaličem Rudijem, sinom Jožefa in pokojne Metlika Frančiške, rojen v Ocizli dne 25. januarja 1913, kmetom, sedaj v vojski, v noči od 18. do 19. marca 1934 zanetil požar v občinskem poslopiju Hrpelje-Kozina.

Zares so v Mihaličevi hiši našli pisalni stroj in stensko uro, ki sta ju ob požaru odnesla iz občine. Našli so tudi dva zavitka razstreliva, ki naj bi ju po Počkajevem priznanju uporabili za druga teroristična dejanja.

Ta Počkaj je priznal, da je skupaj z Mihaličem Rudijem in s Slavcem Ivanom, sinom pokojnega Jakoba in Marije Bernetič, rojenim v Ocizli dne 24. oktobra 1909, kmetom, tam stanujočim, v noči od 21. do 22. januarja 1934 zanetil ogenj v poslopju fašistične kolonije Hrpelje in v noči na 26. julij 1934 v šolskem poslopju Krvavi potok (Dolina pri Trstu).

Dodal je, da je tudi skupaj z Mihaličem Rudijem isto leto snel nacionalno zastavo, ki je bila izobešena v Socerbu, in jo je Mihalič nato raztrgal.

Slavec Ivan je priznal navedeno in sam dodal, da je skupaj s Počkajem 1. maja 1934 v Ocizli izobesil rdečo zastavo.

V hiši Mihaliča Rudija so tudi našli tri listke, napisane s pisalnim strojem, od katerih je prvi imel sokolsko pesem, drugi slovenska iredentistična gesla in tretji tele fraze: ogenj — fašistična hiša — občinsko poslopje — šola Krvavi potok — tisti, ki trpijo — Andrej in Rudolf — leto 1934« in dokazuje odgovornost Počkaja Andreja in Mihaliča Rudija. Razen omenjenega Počkaja in Slavca je le malo aretiranih dalo podatke, ki so večinoma negativni.

Za Mihaliča Rudija, ki je eden glavnih izvajalcev, in Bolčiča Jušta, sina pokojnega Ivana in Mihalič Ane, rojenega v Ocizli 10. junija 1908, kmeta, ki ga je Počkaj označil kot organizatorja in hujskača za požig šolskega poslopja v Krvavem potoku, smo od vojaških oblasti zahtevali, naj ju aretirajo, ker oba služita vojsko.

Ni še ugotovljeno, da bi omenjena organizacija delovala po letu 1934 in izvedla druga podobna dejanja.

Pridržujemo si pravico, da natančneje poročamo in predlagamo ukrepe, ko bo končana vsa preiskava.

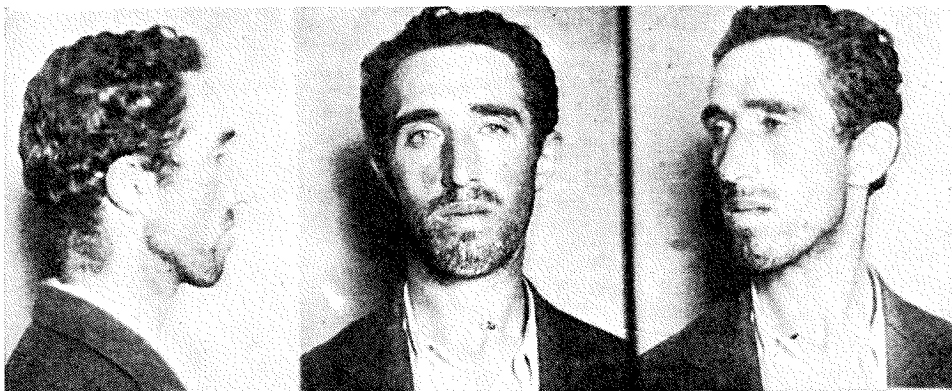
Kraljevsko prefekturo Trst prosimo, naj ukaže raziskati, če so mogoče pri omenjenih zločinih sodelovali podtalni elementi iz Doline pri Trstu ali iz drugih občin iste pokrajine.¹⁸

3. Nova zaslišanja v Kozini

Takoj, ko so na poveljstvu koprške karabinjerske čete 24. junija končali zaslišanja zapornikov v koprskih zaporih in ko je puljska prefektura poslala prej navedeno poročilo, je drugi dan podbrigadir Bilancini v Kozini zaslišal druge osumljence. Najprej je zaslišal Ivana Zobca, kmeta iz Ocizle, rojenega 17. novembra 1899. Ta je izjavil, da se ne spominja, da bi se ljudje, ki mu jih je omenil Bilancini, v letih 1933 in 1934 sestajali pri Antonu Korenu. Sestajali so se poslednji čas, vendar sam ni bil tam navzoč niti ni videl tam Franca Klobučarja in Ivana Pečarja. Nato je Bilancini zaslišal Karla Bolčiča, gostilničarja iz Ocizle 42, rojenega 31. maja 1893. Ta je povedal, da so se ljudje, ki mu jih je omenil Bilancini, v letih 1933 in 1934 sicer zbirali v njegovi gostilni in peli slovenske in včasih tudi italijanske pesmi ter se pogovarjali med seboj, vendar ne ve o čem. Zanimal je, da bi vedel kar koli o požigih. Dne 28. junija je Bilancini zaslišal Jušta Bolčiča, kmeta iz Ocizle, rojenega 10. junija 1908. Ta je priznal tole:

»Neki večer, ki ga ne morem natanko datirati, vendar se mi zdi, da leta 1933, me je Andrej Počkaj poslal v Klanec izobesiti rdečo zastavo. V stanovanju Jožefa Metlike sem jo obesil na drog. Z menoj je bil Mihalič Ivan, vaški predstojnik iz Ocizle.»

Pač pa je Bolčič zanimal, da bi se udeleževal sestankov in da bi Počkaju, Rudiju Mihaliču in Slavcu naročil, naj požgo šolo v Krvavem potoku. Dne 29. junija so Počkaja pripeljali v Kozino in ga je tam Bilancini ponovno zaslišal. Povedal je, da se ne spominja, da bi ob požigu šole v Krvavem potoku raztrgal italijansko zastavo

Franc Mihalič, fotografiran v zaporu avgusta 1940

in domneval, da sta to storila Rudi Mihalič in Slavec. Verjetno so ga soočili z Juštom Bolčičem, ker je povedal, da se je ta udeleževal vseh sestankov pri Zobcu in Korenu. Drugi dan je Bilancini zaslíšal tudi ločeno ženo Ivana Pečarja. Zanikala je, da bi kdaj Turkovi rekla, da je njen mož komunist.¹⁹

4. Dolgo poročilo poveljstva karabinjerske čete Koper

Potem ko so karabinjerska postaja Kozina, komisariat javne varnosti Koper in karabinjerska četa Koper opravili vsa zaslišanja, je slednja na njihovi podlagi napisala zelo dolgo poročilo za kvesturo in poveljstvo karabinjerske skupine v Pulju. Podpisal ga je poveljnik čete, stotnik Ubaldo Garcia, in se glasi:

»V noči od 21. na 22. januar 1934, okrog 3.30, je izbruhnil požar v planinski koloniji Princesa Piemontska v Hrpeljah-Kozini. Tamkajšnje oblasti javne varnosti so po preiskavi tisti čas domnevale, da je požar povzročil kratek stik.

Dne 18. marca istega leta je izbruhnil požar na občini Hrpelje-Kozina. Preiskava je jasno pokazala, da gre za požig, vendar ni pripeljala do odkritja storilcev.

Dne 26. julija istega leta, okrog 2.45, je bilo požgano šolsko poslopje v Dragi-Krvavem potoku (občina Dolina pri Trstu) in na vrtu te šole so isto noč našli raztrgano nacionalno zastavo. Preiskava, ki naj bi ugotovila zločince, ni rodila konkretnih rezultatov.

Neugotovljene dni v letih 1934—1935 so bile izobešene tri rdeče zastave, in to ena v Ocizli, druga v Klancu in tretja na smreki med Klancem in Boko v občini Hrpelje-Kozina.

Menimo, kot tudi izhaja iz pričevanja in priznanja obdolžencev, da so ta dejanja storili v čast 1. maja. Dosedanje preiskave so imele negativen izid.

Potem ko je prispel v Hrpelje podbrigadir Bilancini Ciro, da bi začasno prevzel poveljstvo postaje, je 15. junija 1940 prek zaupnika zvedel, da je Počkaj Andrej iz Ocizle zvezan s temi zločini.

Zjutraj 16. junija je podbrigadir Bilancini aretiral Počkaja Andreja, sina Gašperja in Suber Ane, rojenega v Ocizli dne 11. novembra 1904, tam stanujočega, kmeta, ki je najprej zanikal vsako obdolžitev, nato pa začel priznavati, da sta ga nagovorila Zobec Ivan in njegov sin Ivan, naj požge občino Hrpelje-Kozina in šolo

v Klancu. Ovadil je Mihaliča Franca, Mihaliča Rudolfa (Rudija), Slavca Ivana, Bolčiča Jušta in Mihaliča Ivana, vse iz Ocizle, kmete, kot sotorilce dejanj iz leta 1934.

Podrobno je tudi označil, da sta zvečer 18. marca 1934 on in Mihalič Rudi izvedla naročilo njunega vodje Zobca Ivana, sina pokojnega Andreja in pokojne Metlika Marije, rojenega v Ocizli 3. junija 1872, tam stanujočega, kmeta, in se napotila v Hrpelje-Kozino. Medtem ko je on, Počkaj Andrej, ostal zunaj in stražil, je Mihalič Rudi stopil v poslopje, ki ga je našel odprtega, in podtaknil ogenj.

Povedal je tudi, da so neki drug večer Mihalič Ivan, sin pokojnega Ivana in Petaros Marije, rojen v Ocizli 15. decembra 1907, tam stanujoč, kmet, in Bolčič Jušt, sin pokojnega Ivana in Mihalič Ane, rojen v Ocizli 10. junija 1908, tam stanujoč izobesila rdečo zastavo v Klancu in dodal, da je Zobec neprestano spodbujal Počkaja in njegove tovariše, naj rušijo javna poslopja ter držal sestanke v svojem stanovanju.

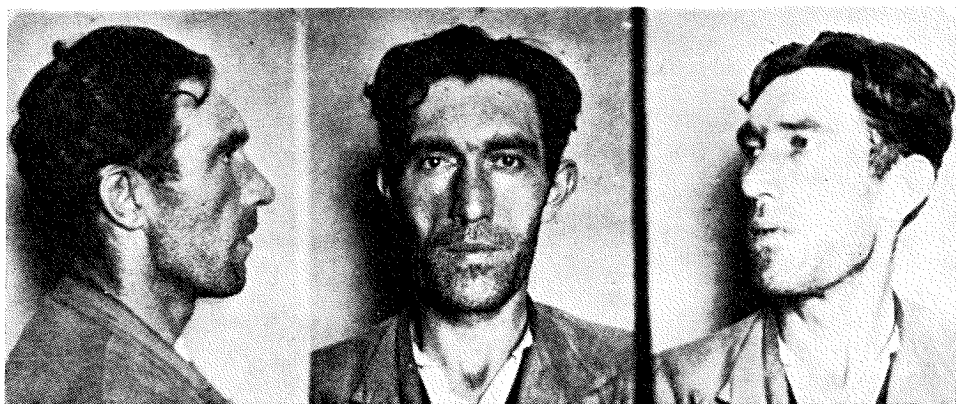
Prepričan, da Počkaj dobro pozna mrežo, ki je spletena za izvajanje terorističnih akcij in komunistične propagande, ga je podbrigadir Bilancini istega dne, tj. 16., ob 23.30 zaslišal ponovno. V drugem zaslišanju je Počkaj priznal, da mu je vedno dajal navodila Zobec Ivan in da je skupaj z Mihaličem Rudijem s Socerba odnesel nacionalno zastavo ter skupaj z Mihaličem in Slavcem Ivanom požgal planinsko kolonijo Princesa Piemontska v Hrpeljah-Kozini. Končno je povedal, da je Mihalič Rudi zvečer pred požigom občinskega poslopja odnesel iz urada pisalni stroj in stensko uro in da je drugo jutro v hiši Mihaliča Rudija skupaj z njim in z njegovim bratom Francem s fotografskim aparatom Mihaliča Rudija izdelal fotografije z motivom izobesene rdeče zastave.

Na temelju Počkajevih izjav je podbrigadir Bilancini v noči od 16. na 17. junij aretiral Mihaliča Ivana in Zobca Ivana, ki sta že opisana, Bernetiča Ivana, sina Ivana in pokojne Korošec Marije rojenega v Ocizli 25. januarja 1910, tam stanujočega, drvarja, in Mihalič Franca, sina Jožefa in Metlika Frančiške, rojenega 24. februarja 1911, iz Ocizle, kmeta, in Mihalič Ivana, sina Antona in Ivančič Marije, rojenega 13. maja 1897 v Ocizli, tam stanujočega.

Drugo jutro je Mihalič Ivan obtožil Bernetiča Ivana, da je sramotil italijansko nacionalno zastavo; izpustili so ga na svobodo, ker ni bilo o njem nič obremenilnega. Bernetič je zanimal vsakršno obdolžitev.

Isti dan 17. junija je bil ponovno zaslišan Počkaj Andrej, da bi pojasnil dejanja in okoliščine ter da bi preverili, ali ne gre za pravo in čisto komunistično združenje s terorističnimi nameni, o čemer bi lahko sklepali po izjavah iz drugega Počkajeva zaslišanja. Ta je sedaj pojasnil, da so bili pri požigu kolonije udeleženi on, Mihalič Ivan, Bolčič Jušt, Mihalič Rudi, sin Jožefa in Metlika Frančiške, rojen 25. januarja 1913, Slavec Ivan, sin pokojnega Jakoba in Bernetič Marije, rojen 24. oktobra 1909, kmet, Koren Anton, sin Jožefa in Mihalič Antonije, rojen 19. novembra 1883, kmet, Lazarič Ivan, sin pokojnega Ivana in Skorja Marije, rojen 12. januarja 1893, cestar, Petaros Andrej, sin Jožefa in pokojne Andrijašič Marije, rojen 21. junija 1884, kmet, Filipič Anton, sin pokojnega Ivana in pokojne Petaros Uršule, rojen 30. januarja 1875, kmet, Zobec Ivan, njegov sin Ivan, sin Ivana in Petrinja Marije, rojen 17. novembra 1899, kmet, in Mihalič Franc, vsi iz Ocizle.

Potrdil je, da so omenjeni pripadali komunističnemu združenju, ki je imelo za cilj rušenje javnih poslopij, izobešanje rdečih zastav in širjenje podtalne propagande. Vodji tega združenja sta bila Zobec Ivan, sin pokojnega Andreja, in Klobučar Franc, sin Andreja in Bergant Jere, rojen v Klancu 21. januarja 1895, kmet. Končno je povedal, da jim je Zobec naročil, naj požgo tudi šolsko poslopje v Klancu, česar pa niso storili, ker niso soglašali med seboj, in da so v drugem obdobju neznanci izobesili rdečo zastavo v Ocizli.

Jože Mihalič, fotografiran v zaporu avgusta 1940

Po tej izjavi je podbrigadir Bilancini aretiral vse imenovane, razen Filipiča Antona, ker ga zaradi bolezni ni bilo mogoče pripeljati, vendar ga je zaslišal.

Mihalič Franc je zanikal, da bi bil pripadnik omenjenega združenja in da bi bil navzoč, ko je Zobec rekel Mihaliču Rudiju, Slavcu Ivanu, Bolčiču Juštu in Mihaliču Ivanu, naj požgo občino in kolonijo v Hrpeljah-Kozini ter šolo v Klancu. Priznal pa je, da jim je nekoč Počkaj dejal, da jim Zobec naroča, naj požigajo javna poslopja, da so pred okrog 4 leti njegov brat Rudi, Počkaj Andrej in Slavec Ivan prinesli v njegovo hišo pisalni stroj in da mu je takrat Slavec rekel, da so tale predmet imeli mnogo časa v cerkvi v Ocizli.

Njegov brat Mihalič Jože, rojen 10. januarja 1908, iz Ocizle, kmet, je zanikal vsakršno obdolžitev in izjavljal, da ne vé za nikakršne predmete, vendar so tam našli in zaplenili pisalni stroj in stensko uro, ki ju je njegov brat Mihalič Rudi ukradel v občinskem uradu v noči požiga, fotografski aparat, s katerim so Mihalič Franc, Mihalič Rudi in Počkaj Andrej izdelovali fotografije z ozadjem rdeče zastave; dva zavitka dinamita.

Glede dinamita izjava Mihaliča Jožefa ni ustrezala resnici. Ko je podbrigadir Bilancini opazil na podstrešju njegovega stanovanja dva zavitka in vprašal omenjenega, kaj je v njih, ju Mihalič Jožef ni pogledal in je odgovoril podčastniku, da je v njih dinamit ter tako pokazal, da je vedel za razstrelivo v svojem stanovanju.

Na istem podstrešju so skupaj s pisalnim strojem in stensko uro našli protitalijanske spise in spise, na katerih je bilo navedeno, da so poleg občine in kolonije v Hrpeljah-Kozini požgali tudi šolo v Dragi-Krvavem potoku, in to Mihalič Rudi in Počkaj Andrej. Zato so ponovno zaslišali Počkaja Andreja, ki je priznal, da je požgal omenjeno šolo skupaj z omenjenim Mihaličem in Slavcem Ivanom.

Slednji, ki je bil cerkovnik v Ocizli, je izjavil, da je skril pisalni stroj in uro na podstrešju cerkve v tem zaselku. Priznal je, da je bil skupaj s Počkajem in Mihaličem Rudijem požigalec šole v Dragi in da sta on in Počkaj 1. maja 1934 izobesila rdečo zastavo na drevo v Ocizli: dodal je, da je Mihalič Rudi imel v hiši dinamit in da naj bi to razstrelivo bilo namenjeno rušenju mostov in drugih naprav v vojnem času.

Ko so zaslišali brata Slavec Antona, sina pokojnega Jakoba in Bernetič Marije, rojenega v Ocizli 11. avgusta 1900, tam stanujočega, cestarja, so zvedeli, da so pred štirimi ali petimi leti Pečarja Ivana, sina Ivana in pokojne Bon Helene, rojenega

25. marca 1894 v Prešnici in stanujočega v Klancu, obrtnika, vprašali, ali bi se včlanil v komunistično združenje, v katerem so že mnogi člani. Pečar je pripomnil, da so že pripravljene osebe za zasedbo železniške postaje, občine in karabinjerske postaje Hrpelje-Kozina za primer upora slovenskega ljudstva, do česar bo prišlo za gotovo.

Na temelju te izjave so aretirali Pečarja, ki je v zaslišanju priznal, da se je pogovarjal s Slavcem Antonom o podtalnem delovanju, vendar ga ni pozval, naj se pridruži komunističnemu združenju. Pač pa je pristavil, da je te pogovore imel zato, da bi odkril požigalce občine in kolonije v Hrpeljah-Kozini, za kar sta ga pooblastila komisar j.v. Spetia in takratni župan v Hrpeljah gosp. Depangher Nazario iz Kopra. Povedal je tudi, da je prejel tisti čas dve brezimni grozilni pismi, ki ju je, preden ju je raztrgal, pokazal fašističnemu političnemu tajniku, gosp. Giorgiu Giacominiju. Ta je v zaslišanju izjavil, da je res videl ti pismi.

Druge Pečarjeve trditve glede naloge, ki naj bi mu jo dala dva omenjena funkcionarja, da bi odkril požigalce občine in kolonije v Hrpeljah-Kozini, so na trhljih nogah. Prvič je zaslišani Depangher, ki ni izključeval možnosti, da ga je res pooblastil, ker je bil njegov prijatelj, zanimal, da bi ga pooblastil izreči podtalne besede, ki bi naj pripeljale k odkritju požigalcev, in drugič so vsi za vzrok požara v koloniji smatrali kratek stik.

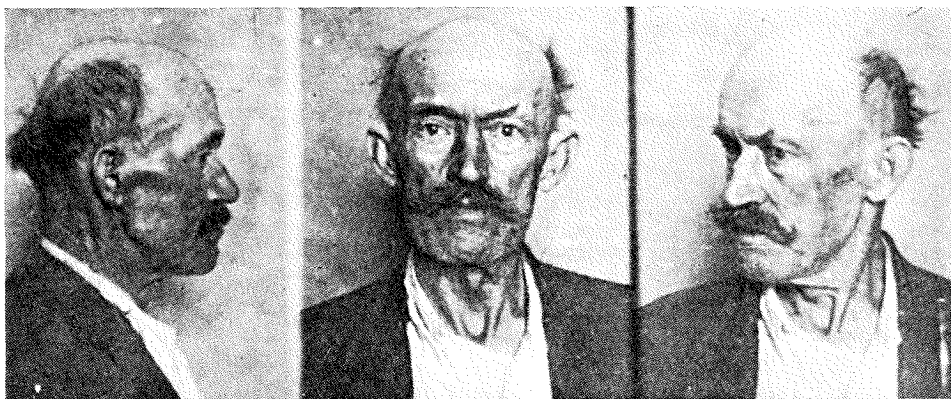
Poleg tega pa mislimo, da Pečar ni opravljal nikakršne poizvedbe tudi zato, ker kljub svojim zvezam, svojemu slovenskemu izvoru in svojemu dobremu poznavanju okolja, ni znal nikoli dobaviti nikakršnega podatka, poleg tega pa je takrat, ko naj bi on opravljal omenjeno nalogo, prenehala vsakršna rušilna in propagandistična dejavnost omenjenega združenja, to pa vzbuja sum, da se je on počutil sodelavca tega združenja in obvestil druge o poizvedovanju, ki bi lahko postalo nevarno za njihovo razkritje.

Pečarjeva pripadnost omenjenemu združenju je tudi dokazana z izjavo Turk Olge, hčere pokojnega Ivana in Semenič Terezije, rojene v Klancu dne 13. oktobra 1916, tam stanujoče, gospodinje, ki je izpovedala, da je 25. marca 1938 Piščanec Marija, hči pokojnega Ivana in pokojne Kandus Jožefe, stara 53 let, rojena in prebivajoča v Klancu, župnikova sestra, rekla, da že opisana Pečar Ivan in Klobučar Franc ter Mihalič Ivan, sin pokojnega Jožefa in pokojne Pečar Marije, rojen 30. aprila 1875 v Ocizli, tam prebivajoč, dobivajo subvencijo tajnega združenja. Turkova je pripomnila, da ji je Pečarjeva žena povedala, da ni prijavila moža zato, ker ni hotela škodovati svojim otrokom, drugače pa bi to storila.

Tudi zaslišana Piščanec Marija je potrdila, kar je rekla Turkova o omenjenih subvencijah in dodala, da so se omenjeni sestajali v Klobučarjevem stanovanju, da je Pečar nesrečen po ločitvi od žene, odprl krčmo in trgovino z živežem, da vzdržuje študirajočega sina, da živi zelo udobno, da se lepo oblači in da nihče v Klancu ne razume, kako zmore kaj takega, čeprav ima krčmo in trgovino s tujo delovno silo. Ona je tudi povedala, da imajo Mihaliča Ivana v Klancu za vodjo komunistov v coni in da je zelo nevaren človek. Kaže tudi, da so omenjeni imeli namen požgati cerkev v Klancu.

Polli Jožef (prej Povh), ki ga je omenila Piščanec Marija, je v svoji izjavi zagotavljal, da je obiskoval Klobučarja Franca iz nepolitičnih razlogov in izjavil, da so se brata Rudi in Franc Mihalič, Počkaj Andrej, Mihalič Ivan, Slavec Ivan in drugi često sestajali v hiši Korena Antona v Ocizli, vendar ni znal navesti vzroka za te sestanke.

Počkaja Andreja so ponovno zaslišali, da bi pojasnil omenjene okoliščine; zagotavljal je, da so vse do sedaj navedene osebe povezane in so se sestajale v hišah

Ivan Zobec, st., fotografiran v zaporu avgusta 1940

Zobca, Korena in v krčmi Bolčiča Karla; priznal je tudi, da je bil Pečar Ivan šestokrat v družbi s Korenom Antonom, ki je eden glavnih članov združenja, in je govoril o ponarejenem bankovcu za tisoč lir, ki naj bi ga imel Koren.

Bankovec smo zaplenili, vendar se je izkazalo, da gre za listek »tisoč pozdravov« in ne za bankovec tisoč lir.

Zaslišani Koren je priznal, da so bili sestanki v njegovi hiši, vendar samo zato, da so govorili o poljedelstvu, in je zanikal vsakršne druge okoliščine.

Vaški predstojnik iz Ocizle, Mihalič Ivan, je tudi potrdil, da se je tudi on udeleževal sestankov v stanovanju Korena Antona, vendar samo zato, da bi se pogovarjali o poljedelstvu, zanikal pa je vse druge obdolžitve.

Klobučar Franc, ki so ga označili za vodjo omenjenega združenja, je zanikal vsakršno obdolžitev in enako Lazarič Ivan, Petaros Andrej, Mihalič Ivan. Depangher Nazario, sin Micheleja in Gallo Ursuline, rojen v Kopru 23. marca 1896, tam stanujoč, leta 1934 župan v Hrpeljah-Kozini, ki je po trditvah Pečarja Ivana, tega pooblastil za iskanje požigalcev občine, je izjavil tisto, kar smo že navedli.

Zobec Ivan, sin Ivana je zanikal vse obdolžitve.

Bolčič Karel, sin Ivana in Cerkenik Frančiške, rojen 31. maja 1893 v Ocizli in tam stanujoč, obrtnik, je potrdil, da so se vsi, ki so vpleteni v ta zločin, sestajali v njegovi krčmi, kjer so se pogovarjali med seboj, vendar ne vé, o čem, in prepevali slovenske pesmi. Dodal je, da sta bila v tej družbi tudi Korošec Jožef, sin Jožefa in Mihalič Marije, rojen 7. maja 1905 v Ocizli, tam prebivajoč, kmet, in neznanec iz Ospa (občina Dekani), ki smo ga nato prepoznali za Deškoviča Alojza, sina pokojnega Jakoba in Bevilacque Ane, rojenega v Trstu 20. januarja 1909 in stanujočega v Ospu, poljedelca.

Oba smo prišli in zaslišali o navedenem, vendar sta vse zanikala. Ker ni dvoma, da je bil tudi Bolčič Karel, v čigar krčmi so imeli storilci omenjenih dejanj česte sestanke, član omenjenega združenja, zato smo ga aretirali.

Bolčič Jušt je izjavil, da je neki večer, ki ga ni mogel natanko datirati, skupaj z vaškim predstojnikom iz Ocizle Mihaličem Ivanom odšel v Klanec izobesit rdečo zastavo na drog v stanovanju Metlike Jožefa.

Ko smo ponovno zaslišali Počkaja Andreja, da bi osvetlili nekatere okoliščine, je ta izjavil, da je bil Pečar Ivan leta 1934 vedno v družbi Korena Antona, da se ne spominja, kdo je raztrgal italijansko nacionalno zastavo, v noči požiga šole

v Dragi, in da je končno Bolčič Jušt sodeloval na vseh sestankih v stanovanjih Zobca Ivana in Korena Antona.

Pečar Ivan pravi v svojem pismu komisarju Pieru Almerigagiu v Koper, ki ga je uprava sodnih zaporov poslala karabinjerjem v Kozino v pregled in je priloga sodnemu spisu, da ga je žena Grahli Albina v preteklih letih javno obkladala s komunistično oznako.

Ko so karabinjerji iz Mercantino Conce zaslišali ženo Pečarja Ivana, gospo Grahli Albino, hčer pokojnega Antona in pokojne Metlike Antonije, rojeno v Kozini 25. junija 1892 in stanujočo v Savignanu Monte Tassi, da bi pojasnila razloge, zakaj je svojega moža imela za komunista in kakšna je bila organizacija, od katere so njen mož, Klobučar Franc in Mihalič Ivan dobivali denarno subvencijo, je Grahlijeva zanikala, da bi kaj zaupnega povedala Turkovi in Piščančevi in zanikala je tudi to, da bi imela kdaj svojega moža za komunista.

To izjavo pa postavlja popolnoma na laž pismo, ki ga je Pečar naslovil na kom. Almerigagno, pismo, ki ne priča samo o tem, da je Grahlijeva navedene besede izrazila Turkovi in Piščančevi, temveč tudi o tem, da je Pečar vedel, za kaj ga ima njegova žena.

Grahlijeva (ki je kot poštna uradnica v sodni preiskavi zaradi poneverbe) se torej kesa tega, kar je rekla o možu, in ga skuša rešiti, ko ga označuje za »pošte-nega in mirnega človeka«.

Zato je imel podbrigadir Bilancini za ustrezno, da posreduje nekaj novic, ki jih je dobil pri župniku v Klancu, da bi pokazal, kako drugače meni gospa Grahli o svojem možu.²⁰

V drugi polovici svojega poročila je poveljstvo karabinjerske čete Koper povedalo, da so aretirali in nato izpustili sedem oseb, ker jim niso mogli dokazati ničesar. To so bili Viktor Bizjak, Vlado in Alojz Babič, Evgen Počkaj in Jože Pečar iz Divače ter dva Jožefa Korošca iz Ocizle. Povedalo je tudi, da Rudija Mihaliča še niso zaslišali, ker je pri 45. pehotnem polku v Iglesiasu in ga do 21. junija še niso poslali. Od 19 obdolžencev so jih 17 imeli tisti čas zaprtih v koprskih zaporih (eden je bil v vojski, eden pa je ležal doma nepokreten).

Nato je poveljstvo karabinjerske čete Koper v tem poročilu navedlo tudi kratke ocene 19 obdolžencev. Med njimi je Klobučarja že leta 1930 obravnavalo posebno sodišče za obrambo države kot političnega osumljenca, vendar so ga bili po štirih mesecih izpustili iz ječe. Enako je isto leto obravnavalo Ivana Mihaliča. Drugi niso imeli nikakršnih političnih prestopkov, dva pa sta se bila leta 1925 vpisala v fašistično stranko.

Temu poročilu je omenjeno poveljstvo priložilo tudi 33 prilog in vse skupaj poslalo kvesturi v Pulj. Verjetno je kmalu nato tja poslalo tudi obdolžence.

5. Zasliševanje na puljski kvesturi

Na puljski kvesturi so obdolžence začeli zasliševati 25. julija 1940. Zasliševal jih je podkomisar javne varnosti Ranieri Pieri ob navzočnosti brigadirja javne varnosti Teodora Giancola.

Kaže, da je prvega zaslišal gostilničarja Karla Bolčiča, ki mu je sicer navedel imena gostov, vendar je zanikal, da bi vedel, kaj so se pogovarjali. Drugi dan je zaslišal glavnega obdolženca Andreja Počkaja, ki je v zaslišanju preklical prejšnjo trditev, da sta vodi organizacije Klobučar in Zobec, in začel za to obdolževati Rudija Mihaliča. Priznal je sodelovanje pri požigih in izobešanju rdečih zastav ter

Ivan Mihalič, fotografiran v zaporu avgusta 1940

dodal: »Bili smo skupina mladeničev, prijateljev in smo čutili komunistično, vendar se nismo družili za to, da bi bili aktivni, samo Mihalič Rudi je opravljal zločinsko aktivnost in je vedno znova iskal mojo in Slavčevo družbo.« Povedal je tudi, da so na sestankih govorili proti Italiji in fašizmu. Klobučar je (26. 7.) izjavil: »Čutim protiitalijansko in slavofilsko. Vendar nisem bil vodja združenja, o katerem mi govorite. (...) V svoji notranjosti sem odobral delo požigalcev.« Franc Mihalič je (26. 7.) zanikal vse, česar so ga dolžili; priznal je le, da je vedel, da je pisalni stroj brat Rudi ukradel na občini. Anton Koren je (27. 7.) zanikal, da bi pri njem slišal govoriti o politiki; pogovarjali so se le o poljedelstvu. Jožef Mihalič je (27. 7.) tajil vse, česar so ga obtoževali, tudi to, da bi karkoli vedel o delu brata Rudija. »Obiskoval sem hišo Korena Antona, ker ima lepe hčerke in še posebej, ker ima veliko in lepo ognjišče, pri katerem se zlasti pozimi lahko dobro ogreješ,« je poudaril. Tudi Ivan Mihalič je zanikal vse in dodal, da se od leta 1930, ko ga je obravnavalo posebno sodišče za obrambo države, ni več zanimal za politiko. Tudi Ivan Bernetič je zanikal vse. Ivan Pečar je (29. 7.) zanikal vse in dodal, da je celo olajšal odkritje storilcev. Ko je nekega dne Milan Turk iz Ocizle v njegovi navzočnosti povedal, da je v Ocizli mnogo komunistov in da on o njih ve mnogo, ga je Pečar opomnil, naj gre to povedat karabinjerjem, ker bo drugače šel tja on in povedal, kar je izjavil Turk. To je potem Turk tudi storil. Izgovarjal se je Pečar tudi z nalogo, ki naj bi mu jo dal komisar Spetia. Ivan Zobec je (30. 7.) zanikal vse obdolžitve. Alojz Draškovič je (30. 7.) zanikal vse in rekel, da je obiskoval Bolčičevo krčmo na poti k svoji zaročenki in da je šele na vlaku iz Kopra v Pulj od sojetnikov zvedel, česa ga dolžijo. Vse obdolžitve so (30. 7.) zanikali tudi Ivan Lazarič, Andrej Petaros in Jožef Korošec.

Zadnjega julija 1940 je podkomisar Pieri začel ponovno zasliševati osumljence. Počkaj je ponovno obdolževal Rudija Mihaliča in trdil, da je tudi Jože Bolčič vedel za Mihaličevo delovanje. Ko je Rudi Mihalič odšel delat v Rašo, so prenehale akcije. Drugi dan je tudi Ivan Mihalič priznal, da je skupaj z Juštom Bolčičem in Rudijem Mihaličem izobesil rdečo zastavo v Klancu. Franc Mihalič je (1. 8.) ponovno zanikal vse obdolžitve. Ponovno zaslišani Počkaj je (1. 8.) zanikal, da bi bila njihova vodja Zobec in Klobučar; to da je samovoljno napisal podbrigadir Bilancini v Hrpeljah-Kozini. Vodja da je bil Rudi Mihalič. Obdolžil je Ivana Mihaliča, da je izobesil rdečo zastavo, zanikal, da bi se fotografiral pred rdečo zastavo.

»Ne vem, zakaj je karabinjerski brigadir iz Hrpelj to napisal,« je rekel. »Če je kdo svetoval in dal denar za pijačo in za izobešenje rdečih zastav, je to bil Tomšič Anton, rojen 1904, trgovec iz Materije, ki je umrl pred dvema letoma zaradi infarkta. Njemu, Rudiju Mihaliču in Juštu Bolčiču je dajal po 20 lir. V Kozino je prihajal s kolesom skoraj vsako nedeljo in naročal požigati poslopja in izobešati rdeče zastave. Ivan Zobec je (2. 8.) ponovno zanikal vse, kar so ga dolžili. Pač pa je Ivan Slavec (2. 8.) priznal, da je skupaj z Rudijem Mihaličem in Počkajem sodeloval pri požigu šole v Dragi-Krvavem potoku, vendar ni šel v poslopje. Zanikal je sodelovanje pri požigu občine in fašistične kolonije, priznal, da je skril pisalni stroj in stensko uro in ju imel skrita v cerkvi okrog dve leti ter priznal tudi, da je nekoč spremljal Počkaja k izobešanju rdeče zastave na neko drevo. Zanikal je tudi kakršno koli članstvo v organizaciji in znanstvo z Antonom Tomšičem iz Materije.²¹

Potem ko je podkomisar javne varnosti na puljski kvesturi Pieri končal zaslišanja vseh dosegljivih osumljencev in ko je vodja italijanske policije še prej, tj. 31. julija, sporočil puljski prefekturi, naj ponovno poroča o zadevi, mu je ta 16. avgusta sporočila, da glavnega osumljenca Rudija Mihaliča še niso pripeljali s Sardinije v Pulj. Zvemo, da so ga že zaprli v Cagliariu in 7. avgusta poslali na pot. Zato je prefektura prosila vodjo policije, naj potrpi še malo, da bo po Mihaličevem zaslišanju poročala celovito o vsej zadevi.²²

6. Ponovna izjava izdajalca

Puljski kvesturi pa kljub že mnogim zaslišanjem osumljencev ni bilo vse še jasno, zato je nekatere med njimi ponovno zaslišala in jih tudi soočila med seboj. Dne 18. avgusta je to storila z Milanom Turkom, ki je policijskemu komisarju Luigiju Carti izjavil:

»Potrjujem popolnoma tisto, kar sem izjavil 15. junija t.l. podbrigadirju Bilanciniju s karabinjerske postaje Hrpelje o tem, kar mi je poleti 1934 zaupal kmet Počkaj Andrej iz Ocizle. Takrat sem podbrigadirju rekel, da želim, naj bi bilo moje ime neznano, vendar sem danes pripravljen potrditi pred komer koli tisto, kar vem.

O(dgovarja) n(a) v(prašanje) — Ni res, da sem se odločil prijaviti dejstva, ki mi jih je povedal Počkaj, zato, ker bi me k temu pozval on ali bi mi grozil. Pojasnjujem, da se je neki dan preden je Italija stopila v vojno, neki sobotni večer junija, ko sem bil v Pečarjevi krčmi skupaj z drugimi odjemalci, začel pogovor tudi o vprašanju vstopa Italije v vojno. Takrat je Pečar pokazal velik zemljevid na steni, glasno povzdigoval moč Nemčije in Rusije, in rekel, če bo Italija stopila v vojno, jo bo Rusija zdobila, Nemčija pa izdala ter da bo nova Evropa vsa odvisna od teh dveh narodov.«

Potem ko je povedal, kdo je bil takrat še v Pečarjevi krčmi, je nadaljeval:

»Zavrnil sem Pečarjeve besede in rekel, naj pazi, kaj govori in sem ugotovil, da je on s tem pokazal svoja prava čustva.

Pečar je razumel, da ga je polomil in je to skušal popraviti, tako da se je pretvarjal, kot da soglaša z mojimi mislimi.

Potrdil sem svojo misel in trdil, da so v Hrpeljah mnogi komunisti, posebno Pečar, vendar ga v javnosti nisem hotel tako označiti.

Drugi dan, v nedeljo zvečer, ko sem se vrnil v Pečarjevo krčmo, mi je ta rekel, da če bi prejšnji večer tudi njega imel za komunisto, bi me udaril. Nisem mu odgovoril slabo, ker je moja mati bila pri Pečarju za kuharico; pač pa sem mu povedal,

Ivan Zobec ml., fotografiran v zaporu avgusta 1940

da so komunisti iz Hrpelj požgali fašistično kolonijo in nekaj let poprej izobesili rdeče zastave. Povedal sem mu tudi, da bom pred odhodom k vojakom razkril še marsikaj, kar bo pretreslo vso občino.

On se ni čudil temu, kar sem mu povedal in me ni spodbujal k odločitvi, da prijavim dejanja, ampak mi je rekel, naj dobro pazim, kar delam, ker bi lahko občutil hude posledice.

Prepričan sem, da Pečar, čeprav se je leta 1925 vpisal v fašistično stranko, ni bil nikoli niti Italijan niti fašist.

Moram zares dodati, da mi je nekaj dni pred pripetljajem v Pečarjevi krčmi cestar in miličnik skvadrast Slavec Anton zaupal, da mu je pred okrog štirimi leti Pečar predlagal, naj izstopi iz milice in stranke, ker se bodo razmere spremenile in da je mislil, da ga bo postavil na mesto, ker ima že ljudi, pripravljene za zasedbo železniške postaje, občine in karabinjerske vojašnice.

Po Pečarjevi aretaciji mi je Povh Jožef, star 44 let, kmet iz Ocizle št. 20, rekel, da je pred okrog petnajstimi leti, ko je bil Pečar imenovan za hrpelskega župana (res je bil prvi župan), zaupal Povhu, da se je vpisal v fašistično stranko po predhodnem soglasju Jugoslovanske matice, zato da bi lahko bolje razvijal svojo dejavnost.

Zato sem prepričan, da Pečar ni nikdar spremenil svojega prepričanja.

Moram še izjaviti, da nisem nikdar videl skupaj Pečarja s Počkajem in Klobučarjem Francem, temveč je obiskoval krčmo Bolčič Karla, kjer sta se sestajala imenovana in drugi.

Ko je Pečar navidezno razvijal svojo dejavnost za režim, so vedno po kraju krožili glasovi, da Pečarja plačuje Jugoslavija.

O. n. v. — Potrjujem, da ko mi je Počkaj Andrej izjavil, da je požgal fašistično kolonijo in izobesil rdeče zastave, je tudi dodal, da načrtuje napad na senatorja Banellija in karabinjerje, dodal je tudi, da je organizator vsega Klobučar Franc.

Takrat sem ga pozval, naj ne dela več takšnih načrtov, ker ga bom drugače prijavil. Kljub temu, da mi je Počkaj obljubil denar. Menim, da so zaradi tega Počkaj in njegovi tovariši končali s svojo zločinsko dejavnostjo.²³

Turkove izjave in obdolžitve so povzročile njegovo soočenje s Pečarjem 18. avgusta, in to pred istim policijskim komisarjem. Pri tem soočenju sta Pečar in Turk trdila vsak svoje. Prvi, da je Turk v svoji grožnji v Pečarjevi krčmi govoril

konkretno o akcijah, katerih storilce bo prijavil, in drugi, da je govoril le na splošno. Iz soočenja zvemo, da se je Turk prijavil prostovoljno v vojsko in je sam od sebe sklenil izdati storilce.

7. Počkajevo spreminjanje izjave

Po gradivu, ki ga imamo na voljo, bi sodili, da so 18. avgusta na puljski kvesturi končali vsa zaslišanja in čakali samo še na zaslišanje enega glavnih obdolžencev Rudija Mihaliča. Od 18. do 27. avgusta namreč nimamo na voljo nikakršnega zapisnika zaslišanja, čeprav domnevamo, da so se ohranili prav vsi zapisniki.

Dne 27. avgusta je prišlo do novega zaslišanja Andreja Počkaja, in to na njegovo zahtevo. »Zaprosil sem, da bi se lahko pogovoril z Vami, ker sem se odločil, da Vam povem resnico,« je začel Počkej pripovedovati podkomisarju javne varnosti Pieriju. In kakšna naj bi bila ta »resnica«?

»Vodja naše male organizacije je bil Klobučar Franc, ki mi je ukazal, naj požigam poslopja in mi je po požigih izročil enkrat 50 in drugič 100 lir, vsega 150 lir, ki sem jih skoraj vse zadržal zase, Mihaliču Rudiju sem dal le nekaj drobiža. Klobučar mi je rekel, da so Italijani požigali slovenske šole in ustanove in moramo zato požigati italijanske ustanove,« je začel pripovedovati Počkej.

Dalje je povedal, da mu je Klobučar naročil izobešati rdeče zastave in eno bi moral izobesiti celo na karabinjerski vojašnici. Vendar nihče razen njega in Rudija Mihaliča — tako je trdil — ni vedel, da je Klobučar vodja organizacije. Preklical je svojo dotedanjo trditev, da je bil član organizacije tudi Zobec; kot vemo, ga je najprej imel za enega od vodij. Počkej je sedaj tudi rekel, da mu je neki »Jakob«, ki ga pozna Rudi Mihalič, dajal slovenske časopise, posebno »Jutro«, v katerih je pisalo proti Italiji.

Drugi dan je Počkej zasliševalcu Pieriju izpovedal, da sta z Ivanom Slavcem v cerkvi na ukradenem pisalnem stroju pisala letake, »na katerih je pisalo, da imajo Trst, Gorica in Reka pravico do svobode.« Napisala sta okrog sto letakov in sta jih Franc Mihalič in Ivan Slavec raztresla po Hrpeljah. Priznal je, da je letake pisal na lastno pobudo; Klobučar mu namreč tega ni naročil. Nekoliko je tudi spremenil tisto, kar naj bi mu rekel Klobučar o nalogah; rekel naj bi tole: »Italijani so požgali slovanske hiše in so streljali Slovane in moramo zato storiti nekaj podobnega in je dodal, da smo bili neumni in nesposobni, ker nismo delali enako.«²⁴

V zvezi s Počkajevo izjavo o pisanju in razširjanju letakov je Pieri še isti dan zaslišal Franca Mihaliča. Ta je priznal: »Res je, da sem razširjal letake po Hrpeljah, in to letake, ki sta mi jih dala Slavec Ivan in Počkej Andrej. Potem, ko sem jih razširil, sem moral o tem poročati Počkaju.« Priznal je tudi, da je s Počkajem odnesel pisalni stroj iz cerkve v svojo hišo in vedel je tudi, od kod je bil stroj.²⁵

Podkomisar javne varnosti Pieri je nato drugi dan, 29. avgusta, zaslišal še Klobučarja. Klobučar je zanikal vse, glede 150 lir pa je dejal, da jih je posodil Počkaju, ko se je ta poročil. Ko ju je nato Pieri soočil, sta vztrajala vsak pri svojem.²⁶

Iz pisanega gradiva, ki ga imamo na voljo, ni mogoče ugotoviti, kaj je napotilo Počkaja, da je nenadoma začel bolj kot prej obdolževati Klobučarja in mu pripisovati vodstvo organizacije. Kot bomo videli, je tako verjetno menilo pozneje tudi posebno sodišče za obrambo države. Popolnoma nov pa je v Počkajevi izjavi podatek, da je skupina iz Ocizle in Klanca pisala in razširjala tudi protifašistične letake, kar je nato priznal tudi Franc Mihalič. Zato je tudi vprašanje, zakaj je Počkej po poltretjem mesecu zapora nenadoma priznal tudi ta »zločin«.

Rudi Mihalič

8. Zaslišanje in smrt glavnega obdolženca

Iz gradiva, ki nam je na voljo, lahko ugotovimo, da so vojaka Rudija Mihaliča iz zaporov v Cagliariju na Korziki pripeljali v zapore puljske kvesture šele dne 25. avgusta. Kaže, da so ga prvič zaslišali šele 28. avgusta. Priznal je vse, kar so ga dolžili:

»Res je, da sem leta 1934 sodeloval pri požigu fašistične kolonije v Hrpeljah, občine v Hrpeljah in osnovne šole v Krvavem potoku.

Pri prvih dveh požigih me je spremljal Počkaj Andrej, sin Gašparja, medtem ko sta me pri požigu šole spremljala Počkaj in Slavec Ivan.

Pri vseh treh požigih je glavni storilec Počkaj, ki je ogenj podtaknil z bencinom, ki ga je kupil v Šiškovičevi drogeriji v Kozini. Popravljam, tj. izjavljam, da pri požigu občine nisva uporabljala bencina, temveč je Počkaj podtaknil ogenj s papirjem, ki ga je našel tam.

Pri tem požigu je Počkaj prišel na misel, da bi odnesla pisalni stroj, s katerim bi — tako je rekel — pisali prevratne letake. Ker je Počkaj zaradi rane na nogi še šepal, sem nesel pisalni stroj jaz, on pa uro, ki je bila lažja.

Oba predmeta sva skrila na nekem samotnem kraju na polju. Čez tri dni sva ju prenesla v mojo hišo, kjer sta ostala le nekaj dni, nakar ju je Slavec Ivan skupaj z mojim bratom Francem odnesel in skrila na podstrežju cerkve v Ocizli, kjer sta ostala dolgo časa — več mesecev. Nato sta ju moj brat Franc in Slavec prinesla nazaj v mojo hišo, ker je Slavec nehal opravljati službo cerkovnika.

Skupaj s Počkajem Andrejem sem izobesil pet rdečih zastav in samo eno skupaj z Mihaličem Ivanom, sinom pokojnega Ivana. Rdeče zastave je preskrbel Počkaj, ki je kupil rdeče blago v Trstu in vsakič zanj plačal nekaj lir. Jaz pa sem na zastave pisal slovanska gesla, ker sem znal bolje pisati.

Dinamit, ki so ga našli v moji hiši, sem dobil pri cestnih delih in bi ga razdeljeval na manjše mine uporabljal pri morebitnih delih na polju.

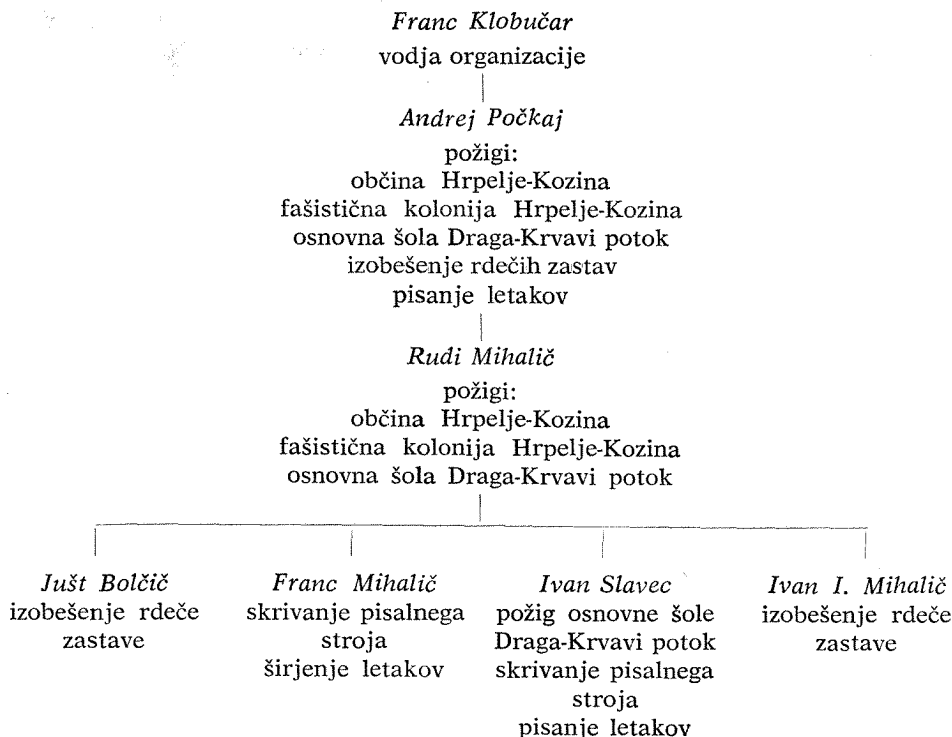
Odgovorni za zločine smo: jaz, Počkaj Andrej, moj brat Franc, Mihalič Ivan, sin pokojnega Ivana, Slavec Ivan in Bolčič Jušt, medtem ko je Jakob, trgovski pomočnik v špeceriji pri Počkaju Francu v Kozini, samo vedel za zločine.«²⁷

O Klobučarju, ki ga je še prejšnji dan Počkaj obdolžil za vodstvo organizacije, je Mihalič dejal:

»Nikdar nisem govoril s Klobučarjem Francem, ki pa sem ga često videl v družbi s Počkajem Andrejem na cesti in ne v krčmi. Spominjam se, da mi je Počkaj Andrej rekel, da je imel Klobučarjeve ukaze, ni mi pa povedal, da je imel Klobučarjev denar.«²⁸

Ko je podkomisar Pieri takoj nato soočil Mihaliča s Počkajem, je Mihalič spremenil izjavo o Klobučarju tako, da se je glasila: »Spominjam se, da mi je Počkaj Andrej rekel večkrat, da ima navodila in napotila, in da je bil po vsaki akciji, ki je uspela po našem načrtu, zadovoljen z našim delom.«²⁹

Tudi iz tega soočenja se jasno vidi namen, da bi Klobučarju naprtili glavno odgovornost za vse akcije, ki so jih opravili. Po poslednji Počkajevi izjavi in tem Mihaličevem priznanju bi naj bila organizacija izvajanja protifašističnih akcij takšna:

Kot sem že povedal, je Klobučar pri zaslišanju 29. avgusta zanikal vse, česar so ga obdolžili. Ker je Mihalič pri zaslišanju 28. avgusta omenil tudi Jušta Bolčiča kot člana podtalne organizacije, ga je Pieri zaslišal 1. septembra. Bolčič je bil v vojski in so ga verjetno šele do tega dne pripeljali v Pulj. Priznal je, da je leta

1933 ali 1934 med nekim javnim plesom v Klancu sodeloval z Ivanom Mihaličem pri izobešanju rdeče zastave, vse drugo pa je zanikal.³⁰

Drugi dan, tj. 2. septembra, zjutraj je bila na nogah vsa uprava sodnih zaporov v Pulju. V celici-samici so namreč našli obešenega Rudija Mihaliča. Iz poročila jetniške uprave lahko povzamemo, da je bil Mihalič zaprt v celici št. 59 in ga je ob 6.55 zjutraj paznik Giacinto Maren pri pregledu celic našel obešenega s kosom zvite rjuhe za okno. Ker je še kazal znake življenja, sta ga Meran in Arcangelo Giatti snela in poskušala obuditi z umetnim dihanjem in z injekcijo kafe. Vendar je utrip srca, ki je bil v začetku še močan, polagoma pojenjal in je Mihalič izdihnil. Poročilo tudi navaja tole:

»Mihaliča, ki so ga pripeljali v te zapore s tukajšnje kvesture v soboto 31. avgusta zvečer, smo morali kot odgovornega za razmeroma hud politični zločin po naročilu te kvesture osamiti. Stražnemu osebju, ki ga je sprejelo, se je zdel več kot miren in je celo zahteval več hrane, ki jo je čez nedeljo pojedel z očitno duševno vedrostjo. V pretekli noči so ga v vseh mnogih rednih nočnih pregledih našli mirno spati do 6.40, ko ga je omenjeni agent Meran ob budnici videl sedeti na robu postelje, da bi se oblekel. V zelo kratkem presledku med 6.40 in 6.55 je Mihalič sklenil storiti brezumno dejanje, ki ga je stalo življenje.«³¹

Iz poročila, ki ga je uprava puljskih sodnih zaporov poslala pravosodnemu ministru v Rimu in v vednost tožilcu pri puljskem sodišču in puljski kvesturi, zvemo tudi to, da je kvestor Angelo Viola poslal v zapore svojega funkcionarja in da je tja prispel tudi tožilec Giovanni Porcari. Oba sta lahko ugotovila to, kar je že pred njima ugotovil jetniški zdravnik Giovanni Bilucaglia, tj. jetnikovo smrt.³²

Potem ko je puljski prefekt Renzo Chierici najprej 2. septembra odposlal vodji policije brzojavko s sporočilom o Mihaličevi smrti, mu je 6. septembra poslal tudi kopijo nam že znanega poročila uprave sodnih zaporov in kratko poročilo. V njem je poudaril, da iz poročila uprave sodnih zaporov sklepa, da osebja zaporov ne zadene nikakršna krivda za dogodek. Na koncu je zapisal: »Mihaliča so pripeljali v zapore zvečer 31. avgusta t. l., potem ko je na tukajšnji kvesturi obširno priznal svojo pripadnost slavo-komunističnemu združenju v občini Hrpelje-Kozina ter tudi okoliščine raznih zločinov, za katere se je čutil odgovornega skupaj z drugimi že aretiranimi posamezniki.« Chierici je tudi napovedal obsežnejše poročilo o vsej zadevi, ki ga je — kot že vemo — vodja italijanske policije zahteval že 31. julija.³³

Pri tem se postavlja vprašanje, ali so Rudija Mihaliča od 25. do 31. avgusta, ko so ga imeli zaprtega na kvesturi, tam res zaslišali samo enkrat, tj. 28. avgusta. Ker kaže, da so ohranjeni prav vsi zapisniki zaslišanj obdolžencev, je verjetno, da so Mihaliča začeli zasliševati 28. avgusta in ga zasliševali tudi naslednje dni, vendar vse spravili na en sam zapisnik.

8. Poročilo in predlogi puljske prefektore

Poročilo, ki ga je puljski prefekt Renzo Chierici napovedal 6. septembra, je napisal in odposlal dne 9. septembra. Kot je bila takrat navada ali pravilo, je takšna poročila sestavil kvestor, napisali in odposlali pa so jih kot prefektova. Na osmih straneh je v glavnem povzel izid preiskave in opredelil »krivdo« vsakega obdolženca. Razmeroma precej se je pomudil tudi pri Klobučarju, ki ga je glede na Počkajevo izjavo imel za vodjo organizacije. »Klobučarjevo odgovornost končno potrjuje fašist Turk Milan, sin pokojnega Ivana in Semenič Terezije, rojen v Podgradu 29. julija 1913, zasebni nameščenec, stanujoč v Klancu (ki je natanko tisti, ki

je prijavil dejanja karabinjerjem in je hotel najprej nekaj časa ostati neznan). Ta je potrdil, da ga je leta 1934, ko so bili storjeni omenjeni zločini, Počkaj pozval, naj stopi v teroristično združenje in mu tudi povedal, da tega vodi Klobučar.«

Nato je prefekt povedal, da sklepa, da so bili člani Klobučarjeve organizacije samo Počkaj, brata Rudi in Franc Mihalič, Slavec, Jušt Bolčič in Ivan (Ivana) Mihalič. Med njimi naj bi bili najpomembnejši Klobučar, pokojni Rudi Mihalič in Počkaj. Predlagal je, naj bi šest omenjenih obdolžencev prišlo pred posebno sodišče za obrambo države. Šest nadaljnjih obdolžencev: Ivana (Andreja) Zobca, Ivana (Jožefa) Mihaliča, Jožefa (Jožefa) Mihaliča, Bernetiča, Pečarja in Deškoviča, katerih neposredne pripadnosti združenju sicer niso mogli dokazati, jih pa imajo za politično nevarne, naj bi poslali v koncentracijsko taborišče. Sedem drugih: Karla Bolčiča, Ivana (Ivana Zobca), Lazariča, Petarosa, Korošca, Korena in Filipiča (ki ga zaradi bolezni niso mogli aretirati) naj bi policijsko opomnili (diffido) in izpustili.³⁴

Kaže, da se je vodji italijanske policije v Rimu ta zadeva zdela tako pomembna, da je o njej seznanil tudi Benita Mussolinija. To zvemo s pečata, da so sprejeti dučejevi ukazi (Presi gli ordini dal Duce), ki je na prvi strani prefektovega poročila.

Vodja italijanske policije Carmine Senise je 18. septembra pulskemu prefektu odposlal sporočilo, ki so mu ga v oddelku za obče in zaupne zadeve sestavili 15. septembra. Veljal je namreč tak postopek: ko je vodja policije dobil prefektovo ali kvestorjevo sklepno poročilo o preiskavi, je izdal pismeno dovoljenje, da zadevo posredujejo posebnemu sodišču za obrambo države ali da izvedejo druge predlagane ukrepe. Tako je Senise sporočil Chiericiju, da lahko šest obdolžencev izroči v obravnavo omenjenemu sodišču. Prefektov predlog, da bi šest obdolžencev poslali v koncentracijsko taborišče, je spremenil tako, da naj bi jih poslali v konfinacijo.³⁵

9. Kazen za protifašista

Po tem sporočilu vodje italijanske policije so na kvesturi najprej, in to 27. septembra 1940, izrekli kazen opomina (diffido) omenjenim sedmim obdolžencem. Častnik javne varnosti je za vsakega izpolnil poseben obrazec, na katerem je pisalo, da izreka »severa e formale diffida« in ga je moral opominjani podpisati lastnoročno.³⁶ Ko so opominjani podpisali te obrazce, so jih izpustili. Istočasno je kvestura pismeno naročila karabinjerski postaji Hrpelje-Kozina, naj jih skrivno nadzoruje.³⁷

Nato so prišli na vrsto tisti, ki so jim za kazen namenili konfinacijo. Za vsakega je kvestor Viola napisal kratko, eno stran obsegajočo utemeljitev za pokrajinsko komisijo za konfinacijo. To so takrat sestavljali prefekt Chierici kot predsednik, tožilec pri pulskem sodišču Giovanni Porcari, kvestor Viola, poveljnik 60. fašistične legije črnih srajc konzul Ettore Sarti, poveljnik karabinjerske skupine Pulj stotnik Salvatore Giordano in podkomisar javne varnosti Ranieri Pieri kot tajnik. Komisija je 4. oktobra pozvala šest jetnikov k izreku kazni konfinacije. Kazen so jim izrekli 9. oktobra ob šestih zvečer v poslopju puljske prefektуре. Vsak je dobil eno leto konfinacije, v katero so mu šteli tudi čas, ki ga je prebil v preiskovalnem zaporu. Na odločbi je tudi pisalo, da se lahko pritoži na osrednjo prizivno komisijo pri notranjem ministrstvu v Rimu. Sporočila o izreku kazni konfinacije je prefekt 12. oktobra 1940 za vsakega posebej poslal vodji policije v Rimu. Pokrajinska komisija za konfinacijo pa je izrekla kazen konfinacije le petim obdolžencem. Menila je namreč, da Bernetič ne zasluži takšne kazni in mu je izreklo opomin (diffida). Za Ivana (Andreja) Zobca vemo, da je 5. novembra 1940 prispel v Tremite, da so ga imeli prve tri tedne zaprtega v bližnji ječi, kjer je bil na voljo preisko-

Mihalič Rodolfo di Giuseppe
e di Metticia Francesca nato a
Erzelle - Cosina il 25. 1. 1913.

Costanti

statura	alta
corporatura	robusta
colorito	bruno
occhi	celesti
capelli	ondulati castani folti
naso	q. lungo
fronte	media
sfrangia	folte
naso	(q.) grosso rettilineo base sissa.
zigomi	sporgenti
bocca	media
labbi	orti
barba	rara
manichiale	media
mento	rotondo sporgente
galle	larghe
Maniche:	ballusiente

Tolo 2

24. 8. 1940

Carlo
C. Caberlotto

valnemu sodniku v Foggii, in da so ga 17. junija 1941 poslali v Pulj in od tam verjetno domov v Ocizlo. Za Jožefa Mihaliča vemo, da so ga poslali v konfinacijo v občino Forenca v pokrajini Potenza.³⁸

Poslednji so prišli na vrsto tisti, ki so jih določili za obravnavo pred posebnim sodiščem za obrambo države. Puljski prefekt Chierici je temu sodišču poslal kazensko prijavo šele 1. oktobra 1940 (PS 014042). Te prijave še nismo našli, glede na podobne primere pa lahko sklepamo, da se ni mnogo razlikovala od prefektovega poročila vodji italijanske policije 9. septembra 1940. Ker še nimamo na voljo gradiva posebnega sodišča za obrambo države, nimamo niti gradiva te sodne obravnave, ki je bila v Rimu 29. julija 1941.

Kakšno kazen je sodišče izreklo petim obtožencem, zvemo iz nekaterih sporočil, ki jih je iz Rima dobil puljski prefekt. Najprej mu je 29. julija, tj. še na dan obsodbe sporočil rimski kvestor, da je Franc Klobučar dobil kazen 30 let ječe (zmanjšano za pet let), Andrej Počkaj 28 let (zmanjšano za pet let) in plačilo 5.000 lir, Franc Mihalič 8 let (zmanjšano za 3 leta), Jušt Bolčič 5 let (zmanjšano za 5 let) in Ivan Mihalič 5 let (zmanjšano za 5 let). Sodišče jih je tudi obsodilo na omejitev svobode po prestani kazni. Sodišče ni sodilo Ivanu Slavcu, ker je bil prej poslan v sodiščno umobolnico. Kot vemo, je Slavec že leta 1941 umrl v ječi v Aversu.³⁹

Dne 2. avgusta 1941 je predsednik sodišča, general fašistične milice Antonino Tringali Casanuova poslal uradu političnega registra pri vodji italijanske policije v Rimu ustrezne akte omenjenih obsojencev. 14. avgusta pa je puljski prefekt Chierici v posebnem pismu sporočil vodji italijanske policije kazen, ki so jo dobili posamezni obsojenci.⁴⁰

Kaže, da so Ivana Mihaliča in Jušta Bolčiča kmalu po obsodbi izpustili iz ječe, ker jima je sodišče zmanjšalo kazen za pet let. Za Mihaliča vemo, da so ga 1. avgusta 1941 izpustili iz rimskih zaporov in mu ukazali, da se mora v treh dneh prijaviti »javni varnosti Ocizle«, tj. na karabinjerski postaji Hrpelje-Kozina. Puljska kvestura je zanj 12. avgusta 1941 pri karabinjerski četi Koper naročila »previdno nadziranje«.⁴¹ Za njima so izpustili Franca Klobučarja, in to 14. novembra 1941, kar pomeni, da so ga pomilostili. Čez nekaj dni, tj. 18. novembra 1941, so izpustili še Alojza Deškoviča in Jožeta Mihaliča. Leto dni pozneje, tj. 18. novembra 1942, so izpustili tudi Franca Mihaliča.⁴²

Najdlje je ostal v ječi Andrej Počkaj. Leta 1942 so ga imeli zaprtega v Foscanu (pokrajina Cuneo). Ko je verjetno prosil za pomilostitev, je poveljnik karabinjerske čete Koper, stotnik Mario Chiappafreddo 28. julija 1943 odgovoril, »da bi pomilostitev napravila dober vtis pri domačem slovenskem prebivalstvu«, medtem ko bi »slabo odmevala med italijanskimi ljudmi, ki v Počkajevi obsodbi vidijo primerno kazen.« Zato je nasprotoval pomilostitvi in z njim je soglašal tudi puljski kvestor.⁴³ Iz drugega vira zvemo, da so imeli Počkaja zaprtega do 20. maja 1944.⁴⁴

Nekateri iz protifašistične skupine v Ocizli in Klanclu so se vključili v narodno-osvobodilni boj. Jušt Bolčič in Franc Mihalič sta v njem sodelovala od septembra 1943 do osvoboditve. Ivan Mihalič starejši je umrl že leta 1943, drugi so umrli po vojni, živita še Franc Mihalič in Jože Korošec.⁴⁵

10. Nagrada za karabinjerje

Po omenjeni sodni obravnavi v Rimu je puljski prefekt Chierici 5. septembra 1941 predlagal nagrade za karabinjerje in preiskovalce v zadevi protifašistične skupine iz Ocizle in Klanca. Notranje ministrstvo je še isti mesec odredilo, naj

Andrej Petaros, fotografiran v zaporu avgusta 1940

dobi podbrigadir Ciro Bilancini 500 lir (kosmatih), brigadir Teodoro Giancola 400 lir (kosmatih) in stražar Giovanni Polla 250 lir (kosmatih). Poleg tega so takrat predlagali za nagrado tudi podkomisarja javne varnosti Ranierija Pierija, vendar nimamo podatkov, kakšno nagrado je dobil.⁴⁶

Če smo pozorno spremljali razplet vse zadeve, smo ta imena lahko srečali pri zasliševanjih. Ker je bila izsleditev protifašistične skupine iz Ocizle in Klanca posledica izdaje Milana Turka, niso imeli prej omenjeni karabinjerji oziroma policisti nikakršne zasluge za izsleditev, temveč kvečjemu le za to, kar so pri zaslišanjih tako ali drugače izvlekli iz osumljencev. Glede na fašistično prakso v drugih podobnih primerih smemo domnevati, da so to delali tudi s krutim mučenjem.

11. Kazen za izdajalca

Za sedaj ne vemo, kakšno nagrado so fašistične oblasti dale fašistu Milanu Turku, ker jim je spravil v kremplje celo protifašistično skupino iz Ocizle in Klanca. Vemo pa, da je njegovo nadaljnje življenje ustrezalo njegovemu dejanju iz junija 1940: ostal je namreč vseskozi v fašističnem taboru in se ukvarjal z naj-gnusnejšim delom. Iz sodbe, ki jo je izreklo vojaško sodišče vipavskega vojnega področja, zvemo, da je Turk v letih 1940—1943 služil v italijanski vojski in dosegel čin narednika (sergenteja). Od septembra 1943 do konca aprila 1945 je bil v fašistični milici, ki jo je nemški okupator obnovil v Julijski krajini kot milico za teritorialno obrambo (Milizia difesa territoriale). Kaže, da je služil v fašistični postojanki v Podgorju v slovenski Istri. Aretirali so ga 30. aprila 1945, v preiskovalnem zaporu pa je bil od 18. avgusta 1945.

Ko je vojaški tožilec pri omenjenem sodišču 4. oktobra 1945 vložil zoper Turka obtožnico, ga je obtoževal mnogih zločinov (soudeležbe pri aretacijah, ropanjih, pretepanjih, mučenjih, ubijanju, odgonih v koncentracijska taborišča itd.) nad ujetimi partizani, aretiranimi privrženci narodnoosvobodilnega gibanja in civilnim prebivalstvom. Med 15 konkretnimi primeri, ki jih je nato navedlo sodišče v obsodbi, je tudi to, da je »neugotovljenega dne leta 1941« izdal italijanskim oblastem Ivana Pečarja iz Klanca, da je ta član protifašistične organizacije. Navedlo je tudi, da je

neugotovljenega dne meseca novembra 1940 pričal pred posebnim sodiščem za obrambo države v Rimu proti Andreju Počkaju. Zato ga je imelo sokrivega za Počkajevo obsodbo, poleg tega pa je Počkaja aretiral, ko se je ta vrnil iz ječe. Ta, v zvezi z izdajo protifašistične skupine iz Ocizle in Klanca nekoliko pomanjkljiva in le na dve osebi omenjena podatka, sta se verjetno sodišču zdela manj pomembna od nekaterih drugih Turkovih zločinov nad privrženci narodnoosvobodilnega gibanja, npr. aretacije, mučenja in uboja treh aktivistov OF iz Jelovic, poboja treh partizanov v bunkerju v Borštu, obešenja aktivista OF iz Zazida itd.

Vojaško sodišče vipavskega vojnega področja je Milana Turka na javni ustni obravnavi v Hrpeljah-Kozini dne 31. oktobra 1945 obsodilo na smrt z obešenjem. Sodbo so tudi izvršili.⁴⁷

Opombe

¹ Archivio Centrale dello Stato Roma (dalje: ACS), Ministero dell' Interno, Direzione Generale Pubblica Sicurezza (dalje: PS), Divisione affari generali e riservati (dalje: AGR) 1920, 1923—1945, anno 1941, busta 45.

² Ohranilo se je v arhivskih fondih kvesture Pulj (ZA-2023) in javne varnosti Pulj (ZA-2035). Iz fonda puljske kvesture so tudi fotografije zaprtih članov protifašistične skupine, ki jih je policija fotografirala avgusta 1940. Vodstvu arhiva RSNZ se zahvaljujem, da mi jih je dovolilo objaviti. Zahvaljujem se tudi krajevnemu odboru Zveze združenj borcev NOV Klanec pri Kozini za nekatere podatke in Francu Mihaliču za poslano fotografijo Rudija Mihaliča.

³ ACS, PS AGR 1920, 1923—1945, a. 1941, b. 45, zapisnik izjave M. Turka 15. 6. 1940.

⁴ ACS, PS, AGR 1920, 1923—1945, a. 1941, b. 45, arhiv republiškega sekretariata SRS za notranje zadeve (dalje: arhiv RSNZ), ZA-2035, zapisnik 1. zaslišanja A. Počkaja 16. 6. 1940.

⁵ ACS, PS, AGR 1920, 1923—1945, a. 1941, b. 45, zapisnik 2. zaslišanja A. Počkaja 16. 6. 1940.

⁶ ACS, PS, AGR 1920, 1923—1945, a. 1941, b. 45, zapisnik zaslišanja I. Mihaliča 17. 6. 1940.

⁷ ACS, PS, AGR 1920, 1923—1945, a. 1941, b. 45, zapisnik zaslišanja A. Počkaja 17. 6. 1940.

⁸ ACS, PS, AGR 1920, 1923—1945, a. 1941, b. 45, arhiv RSNZ, ZA-2035, zapisnik zaslišanja F. Mihaliča 17. 6. 1940.

⁹ ACS, PS, AGR 1920, 1923—1945, a. 1941, b. 45, seznam vsebine 3 listkov, najdenih v Mihaličevi hiši.

¹⁰ ACS, PS, AGR 1920, 1923—1945, a. 1941, b. 45, brzojavki karab. tenence Buzet 18. in 19. 6. 1940, brzojavka pulj. kvest. 19. 6. 1940 in brzojavka pulj. prefekta 20. 6. 1940.

¹¹ ACS, PS, AGR 1920, 1923—1945, a. 1941, b. 45, zapisnik zaslišanja J. Mihaliča 19. 6. 1940.

¹² ACS, PS, AGR 1920, 1923—1945, a. 1941, b. 45, arhiv RSNZ, ZA-2035, zapisnik zaslišanja A. Počkaja 20. 6. 1940.

¹³ ACS, PS, AGR 1920, 1923—1945, a. 1941, b. 45, zapisnik zaslišanja I. Slavca 21. 6. 1940.

¹⁴ ACS, PS, AGR 1920, 1923—1945, a. 1941, b. 45, zapisnik zaslišanja A. Slavca 22. 6. 1940.

¹⁵ ACS, PS, AGR 1920, 1923—1945, a. 1941, b. 45, zapisnik zaslišanja I. Pečarja 22. 6. 1940.

¹⁶ ACS, PS, AGR 1920, 1923—1945, a. 1941, b. 45, zapisniki zaslišanj Olge Turk 22. 6. 1940, Marije Piščanec 23. 6. 1940 in Jožefa Puka 24. 6. 1940.

¹⁷ ACS, PS, AGR 1920, 1923—1945, a. 1941, b. 45, zapisniki zaslišanj A. Počkaja, A. Korena, I. Mihaliča, F. Klobučarja, I. Lazariča, A. Petarosa in N. Depangherja v Kopru 24. 6. 1940.

¹⁸ ACS, PS, AGR 1920, 1923—1945, a. 1941, b. 45, poročilo pulj. prefekture št. PS 0854 dne 24. 6. 1940.

¹⁹ ACS, PS, AGR 1920, 1923—1945, a. 1941, b. 45, zapisniki zaslišanj I. Zobca in K. Bolčiča 25. 6. 1940, J. Bolčiča 28. 6. 1940, A. Počkaja 29. 6. 1940 in A. Grahli 30. 6. 1940.

²⁰ ACS, PS, AGR 1920, 1923—1945, a. 1941, b. 45, poročilo povelj. karab. čete Koper 7. 7. 1940.

²¹ ACS, PS, AGR 1920, 1923—1945, a. 1941, b. 45, zapisniki zaslišanj A. Počkaja in drugih na kvesturi Pulj 26. 7.—2. 8. 1940.

²² ACS, PS, AGR 1920, 1923—1945, a. 1941, b. 45, sporočilo vodje it. policije št. 441/016071 dne 31. 7. 1940 in poročilo puljske prefekture št. PS 011672 dne 16. 8. 1940.

²³ ACS, PS, AGR 1920, 1923—1945, a. 1941, b. 45, zapisnik zaslišanja M. Turka 18. 8. 1940.

²⁴ ACS, PS, AGR 1920, 1923—1945, a. 1941, b. 45, zapisnik zaslišanja A. Počkaja 27. in 28. 8. 1940.

²⁵ ACS, PS, AGR 1920, 1923—1945, a. 1941, b. 45, zapisnik zaslišanja F. Mihaliča 28. 8. 1940.

²⁶ ACS, PS, AGR 1920, 1923—1945, a. 1941, b. 45, zapisnik zaslišanja F. Klobučarja 29. 8. 1940.

²⁷ ACS, PS, AGR 1920, 1923—1945, a. 1941, b. 45, zapisnik zaslišanja R. Mihaliča 28. 8. 1940.

²⁸ Prav tam.

²⁹ Prav tam.

³⁰ ACS, PS, AGR 1920, 1923—1945, a. 1941, b. 45, zapisnik zaslišanja J. Bolčiča 1. 9. 1940.

³¹ ACS, PS, AGR 1920, 1923—1945, a. 1941, b. 45, poročilo uprave pulj. sodnih zaporov 2. 9. 1940.

³² Prav tam.

³³ ACS, PS, AGR 1920, 1923—1945, a. 1941, b. 45, brzojavka pulj. pref. št. 01/1672 z dne 2. 9. 1940, poročilo pulj. pref. PS 013324 dne 6. 9. 1940.

³⁴ ACS, PS, AGR 1920, 1923—1945, a. 1941, b. 45, poročilo pulj. pref. PS 013359 dne 9. 9. 1940.

³⁵ ACS, PS, AGR 1920, 1923—1945, a. 1941, b. 45, osnutek pisma vodje ital. policije 15. 9. 1940, arhiv RSNZ, ZA-2023, kvest. Pulj, kopija pisma vodje ital. policije 18. 9. 1940.

³⁶ Arhiv RSNZ, ZA-2023, kvest. Pulj, izpolnjen vzorec za I. Zobca.

³⁷ Arhiv RSNZ, ZA-2023, kvest. Pulj, pismo pulj. kvest. 27. 9. 1940 za I. Zobca in A. Petarosa.

³⁸ Arhiv RSNZ, ZA-2023, kvest. Pulj in ZA-2035, jav. varnost Pulj, gradivo o konfinaciji I. Zobca in J. Mihaliča; ACS, PS, AGR 1920, 1923—1945, a. 1941, b. 45, prefektova sporočila vodji ital. policije o izreku kazni konfinacije, PS 013442 dne 12. 10. 1940, prefektov dopis o spremembi kazni za I. Bernetiča 31. 10. 1940.

³⁹ ACS, PS, AGR 1920, 1923—1945, a. 1941, b. 45, sporočilo rimskega kvestorja 29. 7. 1941; pismo krajevnega odbora Zveze združenj borcev NOV Klanec pri Kozini oktobra 1980 pri piscu.

⁴⁰ ACS, PS, 1920, 1923—1945, a. 1941, b. 45, sporočilo pulj. pref. PS 02239 dne 14. 8. 1941.

⁴¹ Arhiv RSNZ, ZA-2023, kvest. Pulj, pismo kvest. Rim 4. 8. 1941, pismo kvest. Pulj 12. 8. 1941.

⁴² Pismo krajevnega odbora Zveze združenj borcev NOV Klanec pri Kozini oktobra 1980 pri piscu.

⁴³ Arhiv RSNZ, karab. Koper, pismo karab. čete Koper 28. 7. 1943; pismo pulj. kvest. 1. 8. 1943.

⁴⁴ Pismo krajevnega odbora Zveze združenj borcev NOV Klanec pri Kozini oktobra 1980 pri piscu.

⁴⁵ Prav tam.

⁴⁶ ACS, PS, AGR 1920, 1923—1945, a. 1941, b. 45, pismi tajništva vodje ital. policije 11. 9. in 1. 10. 1941.

⁴⁷ Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, fasc. 182 a part.

Igo Gruden

Silvestrova noč

*Na oknu, v linici na vratih
železna je podoba križa:
v zaporu sanjam o prevratih
in o svobodi, ki se bliža.*

*Počasi straža gre ob zidu
in sneg v dvorišču naletava;
vojaka senca kot v prividu
zdaj sem zdaj tja po steni plava.*

*Prižgi za vse, ki so nam pali,
pod križem v oknu, drug moj, svečo! —
Roké smo si za pólnoč dali
in si molčé želeli srečo.*

Janez Tomšič

Odgovor na članek NOB na Jadranu in slovenski pomorščaki

(10., 11. in 12. številka revije Borec, leto 1979)

Uvod

Slovenski partizanski pomorščaki so mi leta 1967 zaupali raziskovanje, zbiranje in pripravo gradiva za knjigo, ki naj bi govorila o slovenskih partizanih v narodno-osvobodilnem boju na Jadranu.

V svojem raziskovanju se nisem spuščal v podrobnosti o razsulu leta 1941 in odplutju podmornice ter dveh torpedovk k zaveznikom v večji meri, kot je potrebno za kratek prikaz Sestava jugoslovanskih pomorskih sil (v nadaljevanju: SJPS) in njegove priključitve mornarici NOVJ, četudi mi je uprava Pomorskega muzeja Sergej Mašera od 14. oktobra 1968 do 19. maja 1969 dala na voljo obširne spomine organizatorja in vodje odplutja dveh motornih torpedovk k zaveznikom. V tem času sem se seznanjal tudi z arhivskim gradivom Vojaškega zgodovinskega inštituta v Beogradu (v nadaljevanju: VZI), ki obravnava SJPS od razsula 1941 do osvoboditve Primorske, Istre in Trsta 1945.

Razen drugih pomorščakov sem prosil za pomoč tudi Ivana Kerna, organizatorja odplutja skupine torpednih čolnov v inozemstvo, ki je bil med vojno odgovorni starešina kar na petih mestih v jugoslovanski kraljevi vojni in trgovski mornarici. Od njega sem namreč pričakoval največ podatkov o plovnih enotah jugoslovanske mornarice v inozemstvu.

Žal mi vsebinski razkorak med zgoraj omenjenimi gradivi ni dovoljeval, da bi uporabil celotne omenjene spomine in da si pri pisanju pomagam z njegovimi naveti oziroma pripombami na osnutek mojega dela, ko mi je 15. decembra 1973, poslal tudi pismo, v katerem je med drugim zapisal: »Verjamem, da ni nikakršna skrivnost za vas, da podatkov, ki prihajajo od Černyja in Saksida ni moč smatrati za objektivne, pač pa tendenciozne. Pričakovati je bilo, da bo Vasiljević kot poklicni zgodovinar točnejši in objektivnejši. Močno je pod vplivom Černyja, a koliko je verjeti Černyju, se vidi iz mojega članka v Obali. Reagirai sem včasih pikro, kar sprejmite, prosim, z razumevanjem, saj to ne gre na vaš naslov, pač pa na račun vaših poročevalcev. Kot sem zgoraj navedel, je videti, da vaši poročevalci niso upoštevali gradiva, ki jasno, objektivno in zgodovinsko točno prikazuje moje delovanje. Zato vam v prilogi pošiljam ciklostirane kopije mojih referatov.«

Knjigo Narodnoosvobodilni boj na Jadranu in slovenski pomorščaki, ki je leta 1974 izšla v Knjižnici NOV in POS in za katero sem leta 1975 prejel Nagrado vstaje

slovenskega naroda, ki jo podeljuje republiški odbor ZZB NOV Slovenije, sem podaril tudi Ivanu Kernu.

Pripombe na mojo knjigo, nekatere od njih pamfletne vsebine, ki mi jih je poslal konec decembra 1975, je Ivan Kern poslal tudi republiškem odboru ZZB NOV Slovenije ter raznim drugim zgodovinskim ustanovam in muzejem v Sloveniji.

O teh pripombah je komisija za zgodovino Sveta za razvijanje in negovanje revolucionarnih tradicij pri predsedstvu Republiškega odbora ZZB NOV Slovenije razpravljala na seji, ki je bila 1. junija 1976, in odklonila njihovo objavo v reviji Borec. Svetovala je avtorju pripomb, naj v nepolemični obliki dopolni zgodovinsko resnico in pripravi razpravo o vključevanju enot kraljeve mornarice v inozemstvu v mornarico nove Jugoslavije ter jo ponudi VZI v Beogradu, kamor takšna razprava sodi. Avtor se ni držal nasveta. Dosegel je celo, da je v članku, ki nosi ime moje knjige, objavil v reviji Borec skoraj nespremenjeno besedilo omenjenih pripomb.

Pred tem so se v slovenskih časnikih pojavili članki, vsebinsko podobni omenjenim spominom; eden takšnih je zapis Ukana slovenskih mornarjev na valovih južnega Jadrana, ki naj bi bil preludij k članku z naslovom moje knjige.

V interesu pravilnega obveščanja slovenske javnosti objavljam (zaradi omejenega prostora) le nekaj najzanimivejših odgovorov na pripombe, objavljene v reviji Borec. O žalitvah, ki mi jih je avtor članka poskušal prizadeti, ne govorim; to je predmet pogovora na drugem mestu.

O treh referatih v. d. komandanta jugoslovanske mornarice v inozemstvu maršalu Titu

V. d. komandanta jugoslovanske mornarice v inozemstvu se pri pisanju kritike na mojo knjigo pogostoma sklicuje na svoje tri referate maršalu Titu v letu 1945. Zato navajam nekaj podatkov iz teh treh referatov, ki dokazujejo, da le-ti ne prikazujejo jasno, objektivno in zgodovinsko točno delovanje pisca referata, kakor mi je v pismu z dne 15. decembra 1973 trdil.

Referat z dne 12. februarja 1945

a) Pisec referata ne obvešča maršala Tita, da je v Uradnem listu kraljevine Jugoslavije izšla uredba o zamenjavi zastav na ladjah s čisto tribarvno zastavo, kakor je bilo dogovorjeno v Caserti. Prav tako ga ne obvešča, kaj je on kot v. d. komandanta osebno podvzel, da se uresniči ta uredba. Pustil je, da stvar utone v pozabljenje vse do dne, ko sem v svoji knjigi na str. 544 objavil faksimile tega uradnega lista.

b) Pisec v referatu ni obvestil, da je 17. oktobra v Neaplju sprejel na prvo poročanje komandanta SJPS, ki je jeseni 1943 nagovarjal komandanta sredozemske flote, naj ladje, ki so jih Italijani leta 1941 zaplenili v Jugoslaviji, uporabijo tudi za oskrbovanje in pomoč partizanom v Jugoslaviji.

c) Prav tako ni obvestil, zakaj je »po britanskih direktivah« od 11. oktobra do 24. novembra »mehčal« tega komandanta v južni Italiji. Namesto tega ga v referatu krivično obdolžuje:

— da je iz Italije pretihotapil na Malto četniško skupino in to kljub njegovi pismeni prepovedi z dne 5. novembra 1944;

— da ni maral sprejeti v mornarico kapetana vojne ladje Debevca in Kostanjevca, ki sta kot begunca v Italiji čakala leto dni, čeprav za to ni bilo konkretnih razlogov, razen, da nista bila člana Mihailovičeve organizacije. V resnici omenjena oficirja ob vrnitvi iz italijanskega taborišča v Ljubljano spomladi 1943 nista pristopila k OF, ampak sta čakala na primerno priložnost, da se iz Slovenije umakneta

v Rim. Od tam sta se poleti 1944 s pismom priglasila komandantu SJPS. Ta je o njihovem prihodu v Rim obvestil oddelek vrhovne komande v Kairu in pozneje tudi novo postavljenega v. d. komandanta jugoslovanske mornarice v inozemstvu, ki jih je sprejel v mornarico.

Referat z dne 4. maja 1945

a) Vršilec dolžnosti komandanta jugoslovanske mornarice v inozemstvu obvešča, da je zbral ladje na Malti in organiziral njihovo popravilo, še posebej tistih zapuščenih, ki so bile v italijanski mornarici. Iz operativnega dnevnika SJPS pa se lahko zaključi, da je že pred 30. septembrom 1944 kolektiv SJPS pod vodstvom svojega komandanta in ob pomoči zaveznikov zbral in popravljajal omenjene ladje na Malti.

b) Komandant plovnih enot jugoslovanske mornarice v inozemstvu je 7. aprila na ladji Vila odplul z Malte in 9. aprila priplul v Taranto, v Ancono pa prišel z avtomobilom (na relaciji Taranto—Bari—Taranto—Caserta—Rim—Ancona) šele 14. aprila popoldne in tako zamudil začetek osvobodilnih operacij ob naši obali. V referatu opravičuje svojo zamudo s problemom jugoslovanskega mornarja, ki so ga zaprli Italijani, kar bi lahko uredil njegov oficir v Tarantu. Razen tega navaja, da je ladja Vila prispela v Ancono šele 19. aprila, on pa da je hitel z avtomobilom v Ancono, ker se je bal neželenega razvoja na naši obali. Osvobodilni pohod JA, v katerem naj bi sodelovale tudi jugoslovanske topnjače in korveta Nada, je bila takrat najvažnejša naloga. Zato bi moral pohiteti iz Taranta z ladjo Vila po morju ali pa po kopnem z avtomobilom čez Bari v Ancono. Tako bi prišel pravočasno na začetek naših osvobodilnih operacij v Dalmaciji. Tega ni storil, v referatu pa to svojo napako pripisuje drugim, med njimi tudi britanskemu komandantu severnega Jadrana, češ da ga le-ta ni pravočasno obvestil.

c) Glede bojnega delovanja skupine MT-217 in MT-207 v sodelovanju z angleško torpedovko MTB-409 na pomorski komunikaciji Trst—Pulj ne omenja britanske torpedovke, prav tako tudi ne MT-217 in komandanta flotilje motornih topnjač, ki jih je vodil v napad na nemški konvoj. V referatu podaja svojo različico o tem boju. Ta se razlikuje od brzozavke britanskega komandanta severnega Jadrana, poslane komandantu jugoslovanske mornarice o tej operaciji, in pismenega protesta takratnega komandanta flotilje na članek o poteku tega boja, ki ga je komandant enot jugoslovanske mornarice v inozemstvu objavil v informatorju splošne plovbe.

O skupini topnjač MT-217, MT-207 in MT-211, ki so tri noči pred tem v boju potopile motorno jadrnico (400 t), v referatu ne govori, ker pač pri tej zelo uspešni akciji ni bil navzoč.

Referat z dne 8. maja 1945

Oficir za zvezo komande jugoslovanske mornarice je v spremstvu dveh svojih pomočnikov 10. aprila 1945 popoldne na britanski torpedovki MTB-651 vplul iz Splita v Ancono in se povzpel na Belega orla. Komandant enot jugoslovanske mornarice v inozemstvu pa je prišel z avtomobilom prek Rima v Ancono šele 14. aprila popoldne. Oficir za zvezo se mu je takoj osebno javil. S pretvezo, da ima delo s komandantom flotilje in korvete Nade, ki sta se vrnila s prve vožnje ob naši obali, ga ni sprejel. Pustil ga je čakati do prihodnjega dne. Takrat mu je začel pripovedovati svojo različico o sprejemu teh ladij v Zadru in o prepovedi vplutja korvete Nade s kraljevo zastavo v Šibenik. Potem je oficir za zvezo še sedem dni čakal na dovoljenje za radijsko zvezo z našo obalo. To britansko oteževanje zveze z našo komando mornarice v Splitu je spadalo že v načrtno zadrževanje pohoda jugoslovanske armade v Istro in Trst. Ko je oficir za zvezo vzpostavil zvezo s svojo komando, ni bilo med štirinštiridesetimi brzozavkami niti ene, ki bi jo jugoslovanski ko-

mandant enot v inozemstvu naslovil komandi jugoslovanske mornarice ali mornariškemu oddelku v generalštabu JA.

O vsem tem je pisec referata zapisal samo tole: »Ob mojem prihodu v Ancono se mi je javil oficir za zvezo kapetan Lapčević z dvema telegrafistoma. Razmeščeni so na Belem orlu in vzpostavili so zvezo z našo obalo, čim je bilo vprašanje brezžičnega prometa regulirano.«

Prikazani pogledi na te referate dokazujejo, da le-ti niso zanesljivi vir za tiste, ki bi se v svojih zapiskih sklicevali samo nanje. Zaradi tega jih pri pisanju svoje knjige nisem mogel v celoti sprejeti.

Odgovori na pripombe, objavljene v reviji Borec

Borec št. 10, str. 561—565

a) Pri pripravljanju gradiva za knjigo nisem našel dokumenta, ki bi moja raziskovanja usmeril na ukaz nekdanjega komandanta Šibeniskega flotnega odreda (v nadaljevanju: ŠFO), da motorne torpedovke odplujejo k zaveznikom. V dokumentih VZI v Beogradu pa sem našel podatek, da je komandant ŠFO, ki ga je komandant flote zaradi dogodkov v Šibeniku razrešil dolžnosti, 17. aprila 1941 nagoval posadke motornih torpedovk in križarke Dalmacije, naj skupaj z njim odplujejo v Grčijo in naj se še naprej bojujejo za domovino.

b) Ob prihodu jugoslovanskih ladij in hidroavionov na območje Aleksandrije je ministrstvo vojske in mornarice ukazalo, naj vsak član ladijskih in hidroavionskih posadk napiše v roku enega meseca poročilo o vojnih dogodkih v domovini. Kar se mornarice tiče, v arhivu VZI nisem mogel najti poročila mornarjev in podoficirjev iz podmornice in torpedovk ter nekdanjega komandanta ŠFO. Razlogov za to nisem mogel ugotoviti. Ob pripravljanju knjige mi je ta komandant trdil, da je to svoje poročilo izročil svojim predpostavljenim v Londonu.

Prvi oficir podmornice Nebojša je 3. maja izročil poročilo o teh dogodkih komandantu SJPS brez imena posadk. Ta mu je poročilo vrnil s pripombo, naj ga uskladi z njegovim ukazom Pov. št. 11/4. Prvi oficir podmornice mu je izročil novo poročilo z imeni posadk. V njem so zapisani Slovenci: Janko Majnik, Simon Košir, Slavko Bartol in Boris Slamnik, kar potrjuje, da članek v reviji Borec glede tega vprašanja ni točen.

c) V drugi svetovni vojni italijanska vojna mornarica v Otrantskih vratih ni imela niti blokade niti baraže. Svoj pomorski promet skozi ta vrata je varovala po sistemu konvojev, kar je razvidno tudi iz skice pomorske situacije v Otrantskih vratih v noči na 18. april 1941.

V ladijskem dnevniku Kajmakčalana za 17. in 18. april 1941 (glej faksimile) in operativnem poročilu komandanta Kajmakčalana komandantu torpedne skupine na Durmitorju za 17. april piše:

»Ob 17.30 izplovili v grupi s kraljevo motorno torpedovko Durmitor za Grčijo. Italijanska izvidniška postaja Sazan išče optično legitimiranje. Ne odgovarjamo, obrat proti italijanski obali. Vidljivost zelo slaba. Durmitor ima okvaro enega motorja in zaostaja. Ob 23.23 izgubljen kontakt. Nadaljevana samostojna vožnja brez dogodkov.«

Faksimile naslovne strani ladijskega dnevnika Kajmakčalana za mesec april ter strani za 17. in 18. april 1941

40
KRALJEVSKA MORNARICA

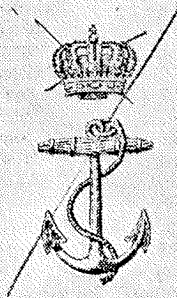
- II. Tuzeta 1917

BRODSKI DNEVNIK

Mr.
jačina

za Kr. *mod. top. Kajinastolen*

za mesec *april* 1917^{čije}

ni. e. vov

Dan (sedmice) četvrtak, datum 17 aprila

U luci Lutka, Pijavica, Roca U vožnji 200 (Boat) - Plovila - Plovid

Časovi	Vetar		Stanje mora	Začeo se	Pravi kurs kurs po glavnom kompasu ili kratki opis puta	Prevallentni put	Brzina	Meteorološka opažanja				Nautičke i taktičke beleške
	Smer	Jakost						Oborine i mraz	Barometar	Termome- tar u vetru		
1												
2												
3												
4												
5												
6												
7												
8												
9												
10												
11												
12												
13												
14												
15												
16												
17												
18	0	0	2		1730 - 1805 oblačno mirno na kraju do kraja		7.2					
19	0	0	2		1805 u H 15.1 15.1		2.5					1730-1735 mirno, 10.1 1745 3.1; mirno 7.4, 10.1 2.5
20	0	0	2		1832 u H 17.3 17.4				10.1			
21	0	0	2									
22	0	0	2		18 17.3 17.4		7.2					
23	0	0	2				2.5					
24	0	0	2									

363

To dokazuje, da sta torpedovki po prihodu v Otrantska vrata pluli prvih 49 minut skupaj, potem pa vsaka posamič tri ure in 22 minut do izplutja iz Otrantskih vrat v Jonsko morje. Iz primerjave operativnega poročila, ladijskega dnevnika Kajmakčalana in poročila zgodovinskega urada italijanske vojne mornarice v Rimu št. 1041 z dne 9. aprila 1980, je razvidno, da Italijani v noči na 18. april 1941 niso imeli v vratih niti rušilcev niti torpedovk, ki naj bi iskali jugoslovanski torpedovki Kajmakčalan in Durmitor in da ni bilo stika z italijanskimi ladjami.

Potem ko sta torpedovki že pluli od svetilnika Sazan v smeri severne skupine Jonskih otokov, je šele ob 00.45 iz Brindisija izplul prvi konvoj štirih trgovskih ladij v spremstvu ene torpedovke v Valono. Ko sta jugoslovanski torpedovki že zapuščali Otrantska vrata in pluli v Jonsko morje, je ob 02.30 uri izplul drugi konvoj enakega sestava iz Brindisija v Drač (glej skico na str. 679).

Avtor pripombe na besedilo 12. strani moje knjige ni v reviji Borec niti z enim dokazom ovrgel verodostojnost mojega zapisa o plovbi skozi Otrantska vrata.

Zgodilo se je tudi, da je del piranskih spominov organizatorja odplutja motornih torpedovk, ki se tiče prebijanja Otrantskih vrat, uporabil britanski pomorski pisec A. D. Divine, avtor knjige Mornarice v izgnanstvu (Navies in exile, London 1944). Na podlagi podatkov iz te knjige so celo nemški pomorski pisci po vojni pisali o »podvigih jugoslovanskega komandanta v Otrantskih vratih v noči na 18. april« in jih objavljali v Marine Rundschau.

Borec št. 11, str. 608—616

a) Josip Černy je bil v italijanskem taborišču Visco član ilegalnega partizanskega Orjenskega odreda. Odred je 9. septembra 1943 organizirano in po skupinah zapustil taborišče in tako prišel tudi na goriško fronto. V Ajdovščini so se skupinice zopet zbrale in se kot enota napotile mimo Kočevja čez Gorski Kotar in Liko v Livno. Tam ga je vrhovni komandant 24. oktobra 1943 postavil za komandanta mornarice NOVJ. To potrjuje, da je podatek »Černy se je prijavil oktobra 1943 v NOVJ«, objavljen v reviji Borec, netočen.

b) Podmornica Nebojša je izplula za inozemstvo prva, že 16. aprila zvečer, in sicer brez kakršnekoli zveze z organizatorjem izplutja motornih torpedovk 17. aprila. Torpedovka Durmitor je 18. aprila vplula brez radiotelegrafista v Argostoli, kamor je 19. aprila doplula tudi podmornica Nebojša. Komandant podmornice je radiotelegrafista A. Gančevića prekrca na Durmitor. Ta spontani sestanek in medsebojna pomoč je zgodovinski začetek SJPS brez sodelovanja organizatorja izplutja torpedovk k zaveznikom. Le-ta se je s torpedovko Durmitor in podmornico Nebojšo sestal šele pozneje na otoku Kreti. Kot najstarejši oficir je v zalivu Suda postal komandant SJPS, 4. maja 1941 pa ga je uradno potrdila tudi vrhovna komanda. SJPS je torej rezultat kolektivnega dela posadk podmornice in dveh torpedovk, ki zasluži v reviji Borec priznanje, ni pa pravilna avtorjeva trditev: »To sem storil jaz.«

c) Zgodovinska resnica je, da so Angleži dovolili ustanoviti Andersenovo brigado z namenom, da njene enote pozneje še bolj razširijo. To so tudi uresničili. Junija 1944 so vključili tri poljske divizije v desno krilo 8. britanske armade, ki naj bi po preboju gotske linije prodirala čez severno Italijo in Primorsko v Avstrijo. Prisotnost JA v Trstu, na Primorskem in v Istri ter jugoslovanski protest proti takšnim nameram, sta preprečila izvršitev tega načrta.

Podobno nalogo so zahodni zavezniki namenili tudi po aprilski vojni obnovljeni kraljevi jugoslovanski vojski in mornarici. Njena vrhovna komanda, ki je imela tudi mornariški oddelek, se je s to nalogo ukvarjala v Jeruzalemu.

Kot raziskovalcu pomorske zgodovine v našem narodnoosvobodilnem boju mi je znano, da je bil načelnik pomorskega oddelka begunske vlade, prejšnji načelnik mornariškega oddelka v vrhovni komandi, v ZDA takrat, ko je minister begunske vlade F. Snaj med ameriškimi Slovenci širil vtise iz srečanja in pogovora s poljskim generalom Sikorskim. »Nemci bodo držali Ruse na vzhodni fronti; britanska, ameriška, poljska in verjetno tudi turška armada, pa bodo prišle iz Sredozemlja, Bospora in iz angleškega kanala ter zavzele Evropo. Nemci vedo, da bodo poraženi, ne bodo pa dovolili, da jih bodo Rusi komunizirali. Zato bodo držali Rusijo zase in za zaveznike. Ko bodo Britanci prišli v Italijo, na Balkan in v Srednjo Evropo, ne bodo rabili partizanskih voditeljev, ampak ljudi kot so Darlan, Mihailović in mogoče Ciano.« (Louis Adamič, *My Native Land*, London 1943, str. 413 in 414.) To potrjuje, da se je begunska vlada pripravljala na takšen razvoj jugoslovanskih oboroženih sil, ki so bile na Bližnjem vzhodu.

Nekdanji načelnik mornariškega oddelka vrhovne komande v reviji *Borec* ne podaja dokazov, ki bi ovrgli to resnico.

d) Predstavniki NKOJ in Šubašičeve vlade so se sestali od 16. do 18. avgusta 1944 v vasi Hum na otoku Visu, da bi se dogovorili, kako rešiti vprašanja okrog priključitve enot mornarice v inozemstvu k mornarici NOVJ v domovini. Dogovorili so se, naj na posebnem sestanku zavezniška in jugoslovanska delegacija rešita vprašanja, ki se tičejo jugoslovanskih mornariških enot v inozemstvu: vzpostava medsebojnih stikov enot dveh mornaric, evidenca posadk, priznanje činov ter sodelovanje v operacijah na jugoslovanski obali. O komandantu združene mornarice ni bilo govora. Ta je bil že določen v Caserti ob prisotnosti maršala Tita.

Sestanka teh delegacij sta bila 5. oktobra 1944 v Visu in 6. oktobra v Komiži. V zavezniški delegaciji sta bila poleg Šoštarića, oficirja za zvezo jugoslovanske mornarice v inozemstvu v štabu sredozemske flote, še dva angleška oficirja, v jugoslovanski pa komandant mornarice NOVJ, načelnik štaba in namestnik političnega komisarja mornarice NOVJ. V svojem raziskovanju nisem mogel ugotoviti, zakaj na tem sestanku ni bil prisoten tudi komandant enot jugoslovanske mornarice v inozemstvu.

Šoštarić, ki je vodil glavno besedo v zavezniški delegaciji, je takoj v začetku sestanka — ne glede na omenjene dogovore v vasi Hum — zahteval, naj v.d. komandanta jugoslovanske mornarice v inozemstvu postane operativni komandant obeh združenih mornaric. Sestanek se je — kljub Titovi intervenciji iz Moskve — zaradi trdoglavih zahtev Šoštarića končal brez uspeha.

V.d. komandanta jugoslovanske mornarice v inozemstvu je v svojem referatu maršalu Titu z dne 12. februarja 1945 prikazal Šoštarićeve izjave s tega sestanka kot resnične. Titovim besedam o poteku pogovorov v Caserti, ki so zapisane v moji knjigi na str. 538 in 539, pa še danes oporeka. To svoje stališče opravičuje z angleškima zapisnikoma, ki sta bila baje sestavljena na sestankih v Caserti ter objavljena kot dokazno gradivo v reviji *Borec* na str. 538 in 612. Toda zapisnika sta bila sestavljena brez soglasja in sopodpisa kateregakoli člana delegacije NKOJ, kot je to v navadi in obvezno na mednarodnih sestankih. O tem je svoječasno pisal tudi Vladimir Dedijer v *Politiki*.

V.d. komandanta jugoslovanske mornarice v inozemstvu je imel s pomočjo predstavnika NKOJ v Bariju priložnost zvedeti, da zaradi zavezniške zahteve, da postane komandant združene mornarice, ni prišlo do razprave o zastavah na ladjah združene mornarice. Titova privolitev avgusta 1944 v Caserti, da se tudi na partizanskih ladjah vijejo tribarvnice brez zvezde, bi bila izvedena, če bi anglo-jugoslo-

vanska skupina ne vztrajala na svojem komandantu združene mornarice, kar je pripeljalo do neuspelega sestanka. V.d. komandanta jugoslovanske mornarice je v referatu maršalu Titu posledice tega spodletelega sestanka prikazal kot vzroke slabljenja svojega ugleda pri Britancih in njihove pomoči za njegove naloge ter celo za vzrok dejstvu, da je dva meseca zaman čakal na sprejem pri maršalu Titu, kjer naj bi mu objasnil svoja stališča o casertskem sporazumu. V referatu je neuspeh delegacije povezal celo s povišanjem polkovnikov Černyja in Levičnika v čin generalmajorja, češ da sta bila po vrstnem redu v kraljevi vojski mlajša od njega. Te svoje trditve je končal v referatu z besedami: »Vsa gornja dejstva so v mornarici uporabljena za propagando zoper NOV.«

e) Dne 16. marca je posadka parnika Senga v italijanski luki Galipoli razvila na ladijskem jamboru jugoslovansko zastavo s partizansko zvezdo. Danes nekdanji načelnik pomorskega oddelka v begunski vladi trdi v reviji Borec, da je to njegova zasluga, ker je on uveljavil uredbo, na podlagi katere je kraljeva vlada onemogočila ladjarjem odtujitev jugoslovanskih ladij.

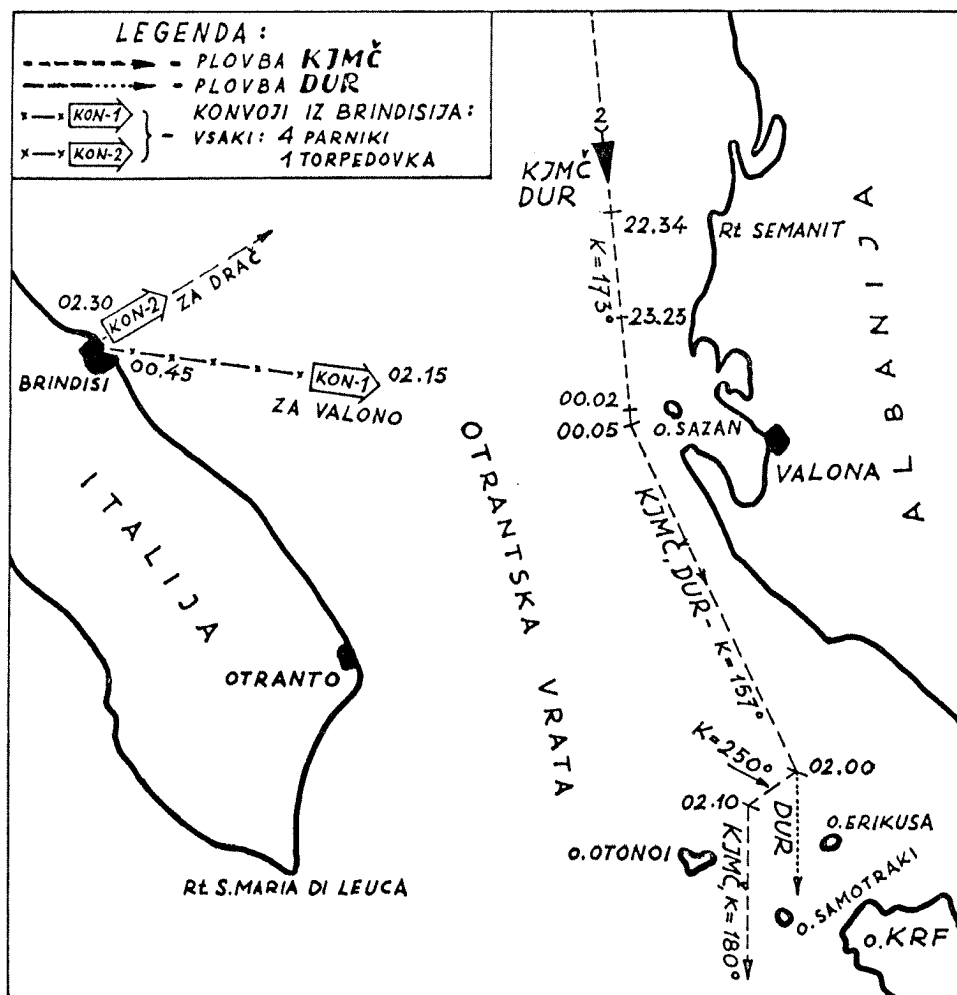
Res je, da je bil on glavni predlagatelj za uveljavitev te uredbe, toda ne v interesu narodnoosvobodilnega boja, ampak v interesu jugoslovanske vlade v inozemstvu, ki je tudi z ladijskimi dohodki delno pokrivala izdatke za denarna nakazila za Mihailovićevo vojsko v domovini in za bogate plače svojih ministrov in njihovih pomočnikov.

Partizanska zastava na Sengi je plod revolucionarnega dela Kluba jugoslovanskih pomorščakov, ki so ga v ZDA organizirali nekdanji španski borci iz brigade Lincoln. Jugoslovanski lastniki ladij pa so s pomočjo kraljeve vlade in njenega načelnika pomorskega oddelka takrat organizirali provladno sindikalno Zvezo pomorščakov Jugoslavije. Načelnik je zastopal interese te zveze.

Sredi leta 1942 mu je predstavnik zgoraj omenjenega kluba A. Ivančević poslal protestno pismo o ukani na volitvah za predstavnika častniškega stanu na ladjah, o neizpolnitvi odredb kolektivne pogodbe in o težkem stanju vkrcanih in tudi nevkranih pomorščakov. V petnajstih točkah je zahteval izboljšanje življenjskih razmer na jugoslovanskih ladjah in razpis novih volitev. Odgovora na ta protest nismogel najti. Toda ameriška policija je z vednostjo jugoslovanskih kraljevih oblasti v ZDA prihajala v prostore kluba in zapirala pomorščake pod izgovorom, da jim je rok prebivanja v ZDA potekel. Med zaprtimi je bil 29. januarja 1943 tudi omenjeni pisec protestnega pisma in še sedem mornarjev. Jugoslovanska ambasada v ZDA pa je poslala v London brzojavko, da večina zaprtih pripada komunistično usmerjenemu Klubu pomorščakov Jugoslavije.

Kljub takšnim postopkom je resnica o narodnoosvobodilnem boju v Jugoslaviji pritegnila v klub vedno več pomorščakov. Zbrani pomorščaki so na svoji klubski skupščini v New Yorku 15. februarja 1944 izglasovali in objavili resolucijo o priznanju Tita in NKOJ, o odrekanju pravice, da begunska vlada govori v imenu jugoslovanskih narodov in o zahtevi, da se ta vlada razpusti. Resolucijo so poslali v podpis posadkam devetindvajsetih ladij. Mesec dni po objavi resolucije, ki jo je podpisalo 468 pomorščakov, je posadka parnika Senga s partizansko zastavo na svojem jamboru dokazala, da je resolucija v našem pomorstvu postala resničnost in da ta njen korak ni v nobeni zvezi z uredbo, ki jo omenja avtor članka v reviji Borec.

Kar se tiče prigovora na str. 695 revije Borec, da mu za njegova prizadevanja, da Jugoslavija po vojni ni ostala brez trgovske mornarice, doslej še nihče ni rekel hvala, prepuščam odgovor članom Kluba jugoslovanskih pomorščakov, ki jih nek-

Skica pomorske situacije v Otrantskih vratih v noči na 18. april 1941

danji načelnik pomorskega oddelka med svojim obiskom ZDA v letu 1942 ni niti enkrat obiskal.

f) Ameriški minister zunanjih zadev E.R. Stettinius je prišel 14. aprila 1944 v London in sporočil Titu, naj napoti vojno misijo NOVJ v glavni štab zavezniških sil v Alžiru. Ta misija je prišla na čelu z generalom V. Velebitom v London 20. maja. Velebita je sprejel Winston Churchill, ki mu je razložil svoje načrte za razgovore med NKOJ in jugoslovansko kraljevo begunsko vlado. Kralj Peter je na pritisk ameriškega ministra 25. maja prisilil predsednika jugoslovanske kraljeve vlade Božidarja Purića k odstopu.

To je razlog, da se v podatkih nekdanjega v.d. komandanta jugoslovanske mornarice v inozemstvu namesto datuma vstopa v narodnoosvobodilni boj najde zapisano »neki dan meseca maja«.

g) Avtor kritike moje knjige se v svojih pripombah vrača »na politični oportunizem« na str. 532 in izjavlja, da se ni strinjal z vladino politiko in se glede tega sklicuje na izjavi V. Velebita in M. Nešića.

Dejstvo je, da je on kot minister prometa, gozdarstva in rudarstva dal ostavko na položaj ministra, ni pa dal ostavke na položaj ministra brez listnice. V svoji izjavi V. Velebit samo potrjuje, da se on kot minister ni strinjal s politiko, ki jo je vodila begunska vlada. Pri tem ne navaja natančnejših podatkov, s katerim delokrogom vladine politike se ni strinjal. Za Savo Kosanovića, ki je tudi odstopil kot minister begunske vlade, piše v jugoslovanski enciklopediji: »do leta 1942 član emigrantske vlade, s katero je prišel v nasprotje zaradi priznavanja NOB«. K Nešićevi izjavi bi dodal le to, da je bil šef pravnega odseka v pomorskem oddelku ministrstva prometa begunske vlade, katerega je svoječasno vodil avtor kritike moje knjige.

h) Ko sem raziskoval gradivo za svojo knjigo, sem v stanovanju Ivana Kerna prvič in edinokrat slišal za povojno izjavo V. Velebita, da je avtor članka v reviji Borec sprejel položaj »komandanta kraljeve mornarice« po naročilu maršala Tita. Do takrat in tudi pozneje nisem zasledil kakršnegakoli izvirnega dokumenta v duhu te izjave. Samo v referatih in naredbah, ki jih je ta »komandant kraljeve mornarice« podpisoval, sem videl njegov podpis z oznako »v. d. komandanta mornarice«. V svojem raziskovanju sem štel za polnoveljavne dokumente s Titovim podpisom. Tekst ukaza maršala Tita o priključitvi enot nekdanje jugoslovanske kraljeve mornarice v inozemstvu k jugoslovanski mornarici pa se glasi: »Plovne enote prejšnje jugoslovanske mornarice v inozemskih vodah pod skupno komando kapetana bojne ladje Ivana Kerna«. Torej za Ivana Kerna ni uporabil naziva komandant mornarice, ampak komandant plovnih enot.

Vrhovni komandant, obveščen 5. oktobra 1944 o zahtevi zavezniške delegacije na Visu, naj bi v. d. komandanta jugoslovanske mornarice v inozemstvu postal komandant združenega štaba obeh mornaric, je naslednjega dne brzojavno odgovoril: »To je bolj administrativnega značaja in zato bo v štabu sredozemske flote en naš oficir, da vodi administracijo, ker gre oskrba naše mornarice po tej poti«. Pri tem je uporabil namesto »komandant mornarice« izraz »en naš oficir«.

O izvršitvi nalog, ki so bile zaupane v. d. komandantu jugoslovanske mornarice v inozemstvu, sem pisal na str. 778—781 pod naslovom Britanski odgovor na jugoslovanski pohod na Trst. Verjetno je, da V. Velebit, ko je januarja 1946 pisal izjavo, ni vedel za 630 vrstic dolgo poročilo oficirja za zvezo jugoslovanske mornarice pri komandantu plovnih enot jugoslovanske mornarice v inozemstvu. V tem poročilu govori o stanju v tej mornarici in njenem komandantu, odgovornem za to stanje. V svojih raziskovanjih sem naletel na to poročilo, toda ga hote nisem maral objaviti v svoji knjigi. (Poročilo hrani Vojaško zgodovinski inštitut v Beogradu, ASE, škat. 105, reg. št. 43, fasc. 1.)

Borec št. 12, str. 693—696

a) Na str. 546—564 svoje knjige sem pisal o predlogu v. d. komandanta jugoslovanske mornarice v inozemstvu za združitev obeh mornaric.

Dotedanji komandant mornarice NOVJ bi postal komandant obalne obrambe, podrejen vrhovnemu komandantu. Vse partizanske ladje bi ostale v obalni obrambi kot njene obalne patruljne sile. Druge pa, ki predstavljajo floto, bi bile pod poveljstvom komandanta jugoslovanske mornarice v inozemstvu. Iz brzojavke tega komandanta predsedniku jugoslovanske begunske vlade je moč sklepati, da je predlagatelj želel svojo funkcijo razširiti tudi na plovbo jugoslovanskih ladij med zavez-

niškimi pristanišči in jugoslovansko obalo. Zapis o takšni organizaciji trgovske in vojne mornarice sem zaključil tako, da je predlog v bistvu nadaljevanje zahtev zavezniške delegacije z dne 5. in 6. oktobra 1944 na otoku Visu, ki je imel za cilj potiskati mornarico NOVJ v obrežno morje, in sicer v korist britanskega supremata na Jadranu.

Sprejetje takšnega predloga bi pomenilo odpovedati se pridobitvam narodnoosvobodilnega boja na morju in prepustiti zaveznikom upravljanje z jugoslovanskim pomorstvom. Zato mi lekcija na 694. strani revije Borec, ki govori o nalogah mornarice NOVJ in ki se končuje, da sem v tem primeru daleč prekoračil meje dovoljenega, govori, da komandant plovnih enot nekdanje jugoslovanske mornarice v inozemskih vodah še do danes ni dojel vloge niti vojne niti trgovske mornarice v narodnoosvobodilnem boju na Jadranu.

b) Maršal Tito je avgusta 1944 v Caserti zvedel, da so zahodni zavezniki obljubili SJPS flotiljo hitrih motornih bojnih enot. Tito je od Winstona Churchilla pri priči zahteval, da se SJPS dodeli flotilja motornih topnjač. Britanci so 17. oktobra dodelili Jugoslovanom flotiljo ameriških topnjač, s katerih so predhodno demontirali radarje in torpedne cevi. Komandant jugoslovanske flotilje je organiziral urjenje posadk topnjač, ki jih v.d. komandanta jugoslovanske mornarice med urjenjem ni videl niti obiskal.

V svoji knjigi omenjam, da so Britanci vedeli, da se med moštvom SJPS razvija narodnoosvobodilno gibanje. Imeli so torej razlog za sum o možnosti, da se pod vplivom podtalne organizacije narodnoosvobodilnega gibanja v SJPS jugoslovansko vojno ladjevje v inozemstvu priključi k NOVJ. Komanda britanskih sredozemskih pomorskih sil je zaradi tega topnjače in torpedovke oddaljila 1000 morskih milj daleč od osvobojene jugoslovanske obale. Zato je 6. februarja 1945 izurjena flotilja morala odpluti v Ligursko morje.

Na beograjskem sestanku, ki je bil od 21. do 23. februarja 1945, sta se maršal Tito in britanski feldmaršal H. Alexander pogovarjala o enotah obeh mornaric in njihovih vlogah v operacijah za osvoboditev Kvarnerja in Kvarneriča. O isti temi so v tem času v Londonu razpravljali tudi načelniki združenega štaba britanskih oboroženih sil. Dne 24. februarja je maršal Tito seznanil komandanta mornarice NOVJ in komandanta jugoslovanskih plovnih enot v inozemstvu z rezultati dogovora s feldmaršalom H. Alexandrom glede enot jugoslovanske mornarice v inozemstvu in ukazal, naj načelnik mornariškega oddelka v vrhovnem štabu NOVJ in komandant plovnih enot jugoslovanske mornarice v inozemstvu na sestanku v Caserti rešita vprašanje sodelovanja enot obeh jugoslovanskih mornaric v osvobodilnih operacijah na Jadranu.

Na tem sestanku je 28. februarja 1945 namestnik načelnika štaba sredozemske flote objavil: »Tito je pristal, da se ladje jugoslovanske kraljeve mornarice premestijo v Jadran in da se bojujejo pod operativno kontrolo vrhovne komande Sredozemskega morja.« Takoj, ko so bili doseženi dogovori o sodelovanju enot obeh mornaric, je komandant sredozemskih pomorskih sil ukazal, naj se flotilja motornih topnjač vrne iz Livorna v malteško lukso Valletta, kamor je 3. marca tudi doplula.

Iz navedenega sledi, da zadeve okrog motornih topnjač in korvete Nade ni uredil avtor članka, kakor le-ta trdi v reviji Borec na str. 696, ampak najvišji forumi narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije in britanskih oboroženih sil.

Neizpodbitno ostaja dokazano, da komandant enot jugoslovanske mornarice v inozemstvu ni nikdar in nikjer zaveznikom nasprotoval zaradi premeščanja jugoslo-

vanskih motornih topnjač v Ligursko morje v začetku februarja 1945, ko so bile še kako potrebne mornarici NOVJ v severnem Jadranu, in da ga njegova izjava »ni sem bil obveščen« od tega ne opravičuje.

Zaključek

Ta odgovor na članek nekdanjega v.d. komandanta jugoslovanskih pomorskih enot v inozemstvu, ki je bil objavljen v 10., 11. in 12. številki revije Borec (leto 1979) zadostuje, da republiški organi Slovenije, odgovorni za Pomorski muzej Sergej Mašera v Piranu, opravijo revizijo muzejskih eksponatov, ki izvirajo iz Kernovih spominov iz druge svetovne vojne. Slovenski Pomorski muzej Sergej Mašera naj verodostojno govori o slovenskih pomorskih tradicijah, v katerih prav gotovo tudi Ivanu Kernu pripada ustrezno, toda verodostojno mesto.

Zdravko Šmitek

Še o NOB na Jadranu in slovenskih pomorščakih

V aprilski vojni 1941 se je 2. torpedna divizija kraljeve mornarice znašla v Šibeniku. Tedaj sem bil vkrcan na motorni torpedovki *Durmitor* kot drugi torpedni podoficir in glavni krmar; od pobega prvega torpednega podoficirja sem prevzel tudi njegovo dolžnost. Lahko trdim, da tedaj posadke niso bile poučene, kakšne so konkretne naloge 2. torpedne divizije; niso vedele, ali bo divizija delovala samostojno ali v sklopu večjega ladijskega sestava, še manj pa, kdo temu sestavu poveljuje.

V Šibeniku je bila 2. torpedna divizija v glavnem angažirana v protiletalski obrambi. Pri tem so posadke kljub pomanjkljivi oborožitvi pokazale precejšnjo izurjenost in bojno pripravljenost ter so uspešno odbile nekaj letalskih napadov, tako da odvržene bombe niso zadele ladje. Po prvem presenečenju in ognjenem krstu se je znatno okrepila tudi njihova samozavest in bojni duh.

Ko je postal položaj v Šibeniku nevzdržen, se je 2. torpedna divizija pripravila za odhod v Boko Kotorsko. Premestitev iz Šibenika v Boko je bila izvedena v etapah. V prvi etapi smo pripluli do luke Rogoznica. Tam smo bili priča brezglavemu potikanju vojakov in mornarjev, ki so na slepo streljali ter odmetavali orožje in vojaško opremo. Druga etapa nas je pripeljala v zalive na severni obali otoka Šolte. Tak način umika je posameznim članom posadk omogočal, da so zapuščali svoje enote. Isto se je dogajalo na koncu tretje etape v zalivu Neum-Klek. Premeščanje 2. torpedne divizije iz Šibenika v Boko je trajalo od 11. do 14. aprila. Zaradi tega je bilo posadke težko zadrževati na ladjah, prav tako to ni šlo v prid ohranitvi in krepitvi bojne morale, ker so bile le-te izpostavljene alarmantnim vestem in defetistični propagandi o položaju v domovini.

Ne vem, kaj je napotilo komandanta Šibenskega flotnega odreda Ivana Kerna, da je tako zavlačeval premeščanje, saj je bil položaj v Boki, kjer je bila tudi glavna flote, mnogo boljši.

Potem ko smo vpluli v Boko, so divizijo brez določenega cilja razmestili po Morinjskem in Kotskemu zalivu; opaziti tudi ni bilo najmanjše pobude, da bi dopolnili okrnjene posadke, nadoknadili pogonsko gorivo in dopolnili potrebno opremo.

Oficirski in podoficirski sestav sta zajeli brezbržnost in nesigurnost. Dne 17. aprila sta motorni torpedovki Durmitor in Kajmakčalan pristali ob križarki Dalmacija, ki je bila vezana v pristanišču Pijavica pri Bijeli. Tega dne zgodaj popoldne je komandant Durmitorja ukazal, naj se posadka postroji in zapovedal, da ladjo pripravimo za predajo Italijanom. Na kategorično zavrnitev te zapovedi z moje strani ter s strani artilerijskega in strojnega podoficirja, je komandant demonstrativno odšel na Dalmacijo. Prav tako je za njim odšel komandant Kajmakčalana, ker se je na njegovi torpedovki odigralo nekaj podobnega.

Čez nekaj časa se je komandant Durmitorja vrnil na torpedovko in pred zborom že tako okrnjene posadke objavil, da lahko vsakdo sam odloči, če želi ostati na ladji, ki bo odplula proti Grčiji zaradi nadaljevanja boja proti okupatorju; kdor tega ne želi, jo lahko zapusti. Po tej izjavi so ostali na Durmitorju samo štirje podoficirji: artilerijski, signalni, strojni in jaz.

Ne vem, kakšen je bil vzrok, da sta komandanta torpedovk spremenila prvotno odločitev. Iz pogovora s tovariši sem zvedel, da je kapetan bojne ladje Ivan Kern govoril pred posadko Dalmacije in da se je nato prijavilo celo več prostovoljcev, kot je bilo potrebno. Posadki obeh torpedovk sta bili dopolnjeni v glavnem s podoficirji z Dalmacije in z oficirji drugih torpedovk.

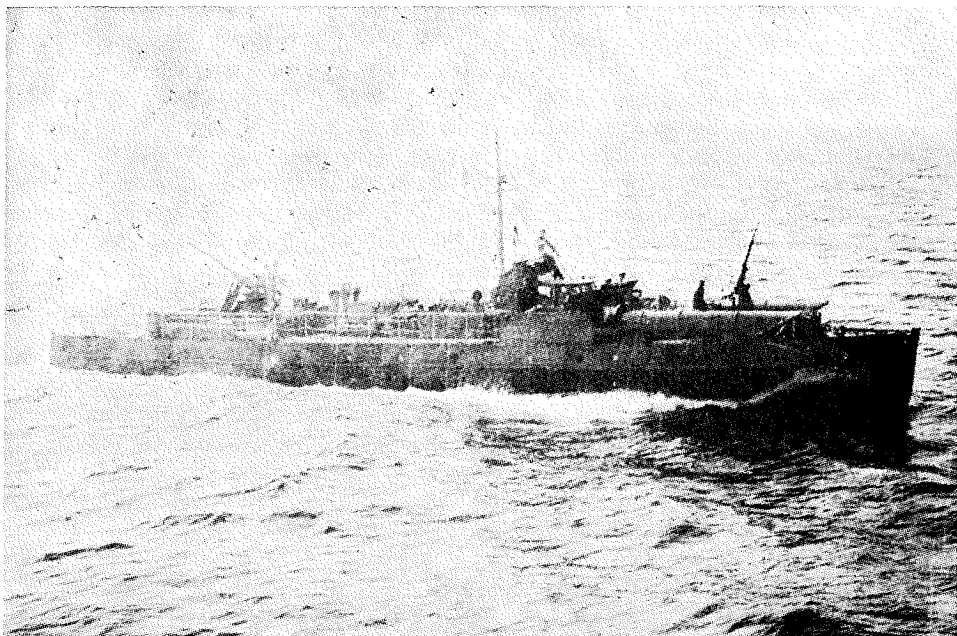
Dejstvo je, da je pobuda za odpor proti okupatorju in zavrnitev predaje torpedovk sovražniku prišla iz vrst podoficirjev. Ivan Kern očita drugim, da ladij niso potopili ali uničili, on sam pa ni prav nič ukrenil, da bi uničili ostale torpedovke 2. torpedne divizije. Prepričan sem, da bi se našli posamezniki, ki bi to izvedli po vzoru narodnih herojev poročnikov bojne ladje Mašere in Spašića, ki sta tega dne okoli 13,25 pognala v zrak rušilec Zagreb.

Potem ko smo izpopolnili posadke in se razšli s tovariši, smo odpluli iz Bijele. Medtem se je na Kajmakčalan vkrcal tudi Ivan Kern, ki sem ga takrat videl prvič in tudi zadnjič.

V Kumborskem tesnu smo zaman čakali na pomorske karte, ki nam bi jih moral dostaviti oficir iz komande podvodnega orožja iz Djenovića. Trditev, da je bila plovba do Argostolija vnaprej dogovorjena in točno določena, je nesmiselna in nevezdržna. Nismo imeli niti pomorske karte za območja, kamor smo bili namenjeni. Uporabljali smo le navadne zemljevide.

Da bi povečali akcijski radij torpedovk, smo v luki Rose v naglici in pod težkimi okoliščinami dopolnili zalogo goriva; pri tem je prišla v bencin manjša količina vode, kar je imelo za posledico občasne trzaje posameznih motorjev, zlasti ob začetku vožnje. Med vsem potovanjem je na Durmitorju prišlo le do prisilne občasne zaustavitve enega motorja in to zaradi pregrevanja ležaja. Ta napaka je bila hitro odstranjena. To pripominjam zaradi tega, ker se v člankih, pisanih ali avtoriziranih od komandanta plovnega sestava dveh torpedovk, pogosto omenja okvare motorjev, pa celo nenadni zastoj vseh motorjev v najbolj kritični situaciji, kar uradno demantirajo podatki originalnega ladijskega dnevnika Kajmakčalana.

Okoliščine, v katerih smo prepluli Otrantska vrata in dogodki na tem območju, so bili dobro znani obema posadkama torpedovk. Nihče ni iskal krivca, nihče ni poveljeval ali dramatiziral dogodkov. Preseneča me, da je Ivan Kern po raznih različicah, objavljenih v prejšnjih člankih, končno le našel ne dovolj izkušenega krmarja Durmitorja, ki naj bi bil kriv za izgubljen stik s komandno ladjo — to je, mene! Da bi prikazal vse v najlepši luči, zameglil očitno pomanjkanje bojnega tovarštva, opravičil neoprostljive napake v združeni plovbi, poskuša naprtiti vso

Motorna torpedovka Durmitor iz sestava 2. torpedne divizije

odgovornost nekomu, ki je za to najmanj kriv in vse to z namenom, da bi obranil svojo nedotakljivost in nepogrešljivost starešine, ne oziraje se na dejstvo, da so priče teh dogodkov še žive.

Poglejmo, kako so se stvari dejansko odvijale.

Ko smo pluli v brazdi za Kajmakčalanom, sem kot krmar opozoril komandanta in prvega oficirja, ki sta z dvogledi na komandnem mestu spremljala potek plovbe, da je izginila luč za brazdo na komandni ladji. Malo zatem je izvidnik s signalnega mostu javil: »Rdeči in zeleni bliski po premcu levo.« V tem trenutku je pristopil k meni prvi oficir ter prevzel krmilo, ker sem moral kot torpedni še enkrat preveriti pripravljenost cevi za lansiranje torpedov. Ko sem ugotovil, da je vse v redu, sem se zopet vrnil na svoje mesto in nadaljeval s krmarjenjem.

Ko sem pregledoval torpedne naprave, sem opazil levo od premca nekaj zaporednih rdečih in zelenih bliskov, ki so prihajali z vrha jarbola neke ladje. Opazil sem nejasen obris manjše ladje in odblisk pred njo. Pozneje, ko smo razpravljali o tem, smo prišli do zaključka, da sta bila to verjetno dva manjša eskortna rušilca. To dokazuje, da je bil stik s Kajmakčalanom izgubljen pred srečanjem z omenjenima ladjama. Meni, kakor tudi drugim na torpedovki, je bilo jasno, da smo ostali osamljeni na odprtem morju, to je brez komandne ladje. Pisec pretirava, ko piše o stiku s sovražnimi ladjami, ker želi opravičiti nenadni obrat na desno in povečanje hitrosti, brez predhodnega opozorila torpedovki, ki mu je sledila v brazdi, kar je imelo za posledico neizogibno izgubo medsebojnega stika. V taki situaciji, ko Durmitorju ni bilo več potrebno izogibati se srečanju s sovražnimi ladjami, je le-ta za krajši čas povečal hitrost in nadaljeval plovbo po kompasu v prejšnjem generalnem kurzu.

Ivan Kern trdi, da sta se torpedovki razšli po preboju blokade in se združili v luki Suda na otoku Kreti, kakor je bilo predvideno v takem primeru. Menim, da takega dogovora sploh ni bilo, kar priča nadaljnji potek dogodkov. Ko smo ob zori zagledali obrise obale, smo vedeli, da je to Grčija. Na katerem delu grške obale se nahajamo, pa nismo vedeli, dokler nismo po daljšem tavanju ob obali naleteli na nekega ribiča, ki nam je pojasnil, kje smo. Z njegovo pomočjo smo prepluli prek verjetno položene minske ovire in vpluli v luko Argostoli na otoku Kefalonija. Naslednjega dne je v luko z našo pomočjo priplula tudi podmornica Nebojša, kar nas je zelo razveselilo, ker nismo bili več osamljeni. Zaradi hitrega prodiranja nemških sil smo tretjega dne izpluli iz Argostolija in se usmerili proti luki Suda na Kreti. Ob tej priložnosti smo štitali grško tovorno ladjo, polno beguncev, ki je plula proti isti luki.

Zanimivo je, da sem za »ukano« zvedel šele iz piščevih člankov, čeprav sem bil v inozemstvu član posadke motorne torpedovke Durmator nepretrgoma skoraj polna tri leta. Po tolikih letih nimam namena izpodbijati Kernovega izvajanja. O vsem, kar piše, pa me le ne more prepričati, ker so v njegovih člankih posamezni dogodki različno opisani in tolmačeni.

Omembe vredno je tudi to, da je skica »ukane«, ki je razstavljena v piranskem pomorskem muzeju, prikazana kot zgodovinsko dejstvo in »najsijajnejša potegavščina v zgodovini vseh mornaric«.

V članku, ki je bil, na primer, 16. januarja 1979 objavljen v Delu, je omenjena močna bela svetloba. Na Durmatorju smo bili prepričani, da je to vojaški svetilnik na albanski obali, ki se je za kratek čas v daljših presledkih prižigal zaradi orientacije ladjam, ki so se približevale obali. Toda enajst modrih luči, ki naj bi se hkrati prižigale za daljši čas, tako, da jih je bilo mogoče prešteti, na Durmatorju sploh nismo opazili. Videli smo le dve skupini rdečih in zelenih bliskov v razmiku nekaj minut in ničesar drugega.

Sicer Kernovim člankom, ki so bili objavljeni v raznih publikacijah, nisem poklanjal posebne pozornosti in nanje tudi nisem reagiral. Ko pa so bile v reviji Borec objavljene njegove pripombe na Tomšičevo knjigo in tudi zato, ker sem sam prizadet, sem se čutil dolžnega, da prikažem dogodke tako, kot so se dejansko odvijali, a ne enostransko in neobjektivno. Tudi v ladijskem dnevniku motorne torpedovke Kajmakčalan ni zapisano tisto, kar trdi Kern. Ne morem razumeti, kako bi mogla komandant in prvi oficir Kajmakčalana prezreti ta enkratni zgodovinski podvig.

Josip Černy

Ukana v Otrantskih vratih

Kritika Tomšičeve knjige Narodnoosvobodilni boj na Jadranu in slovenski pomorščaki izpod peresa Ivana Kerna, ki jo je v nadaljevanjih objavljala revija Borec, zahteva, da bralcem podrobneje prikažemo, kaj se je v aprilskih dneh 1941 dogajalo v Otrantskih vratih.

V omenjeni kritiki Ivan Kern prikazuje in zagovarja svoje postopke in svoje delovanje v aprilskem obdobju 1941 in v drugi svetovni vojni. Bralec, ki ne pozna organizacije in načel oblikovanja enot vojne mornarice, bo sprejel vse, kar piše Ivan Kern, in ne bo opazil, kaj le-ta namenoma zamolči ali naključno ne prikaže. Povedati je tudi treba, da je bil Ivan Kern eden najbolj izobraženih pomorskih oficirjev jugoslovanske kraljeve mornarice; v začetku aprilske vojne 1941 je imel čin kapetana bojne ladje ter bil pomočnik upravnika višje šole Pomorske vojne akademije v Dubrovniku.

Glede na zgoraj omenjeno, se vprašujem, zakaj so Kernovi članki polni neprepričljivih in izmišljenih konstrukcij in kaj pravzaprav želi s tem doseči.

Ena od osnovnih trditev, ki se jih Kern krčevito oprijema, je, da v aprilski vojni ni bil komandant 3. torpedne divizije in obenem komandant torpedovke T7, in da ne odgovarja za razpad, ki je nastal v diviziji v luki Milna 12. aprila 1941, ker je bil, kot trdi, le komandant Šibenskega flotnega odreda (v nadaljevanju ŠFO).

ŠFO je bil sestavljen iz:

a) 3. torpedne divizije (torpedovk T7, T6, T3 in T5 ter dveh neoperativnih). V skladu z organizacijo in formacijo jugoslovanske kraljeve mornarice je bil komandant torpedovke T7 s činom kapetana bojne ladje hkrati tudi komandant 3. torpedne divizije.

b) 2. torpedne divizije (8 motornih torpedovk, od katerih sta bili dve neoperativni, in dva bojna čolna). Formacijski komandant te divizije je imel čin kapetana korvete ter bil istočasno komandant baze motornih torpedovk v zalivu Sv. Petar v šibeniški luki.

ŠFO je bil vzpostavljen konec marca 1941 v Šibeniku, v času aktiviranja flote, enot Pomorske obalne komande in Jadranske divizije. Po veljavnih organizacijskih načelih v jugoslovanski kraljevi mornarici je najstarejši komandant formacijskega plovnega sestava, ki je stopil v sestav **začasno** oblikovane združene plovne enote,

avtomatično postal tudi komandant te združene enote. To pa je bil komandant 3. torpedne divizije.

Šibenski flotni odred je bil podrejen komandantu flote, ki ga je zaradi izvrševanja operativnih nalog na območju srednjega sektorja obalne obrambe operativno dodelil Pomorski obalni komandi v Šibeniku. Dne 4. aprila je komandant 3. torpedne divizije zbolel in odšel na zdravljenje v Zagreb. Na izpraznjeno formacijsko mesto komandanta torpedovke T7 in obenem komandanta 3. torpedne divizije, je komanda vojne mornarice postavila kapetana bojne ladje Ivana Kerna. Tako je Kern 4. aprila zvečer dobil nalog, da se takoj napoti v Šibenik in javi komandantu Pomorske obalne komande.

Na podlagi obvestila o možnostih začetka vojnih operacij so plovni sestavi ŠFO zavzeli dislocirano razporeditev: 3. torpedna divizija najprej pred šibenskim kanalom, nato se je vezala na obalo v luki Zaton, 2. torpedna divizija pa se je razporedila na območju Prokljanskega jezera ter v Skradinu.

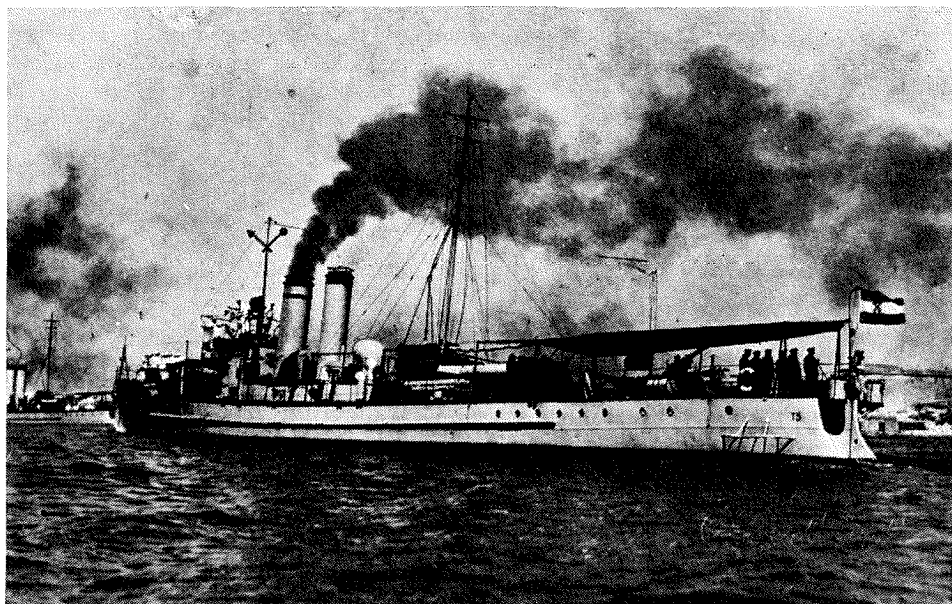
Dne 7. aprila se je Ivan Kern vkrcal na torpedovko T7. Sprejel je raport komandanta torpedovke T6, ki je kot najstarejši po vrstnem redu, začasno nadomeščal komandanta divizije, in prevzel poveljstvo nad torpedovko T7 in 3. divizijo. Kot komandant divizije je 9. aprila ukazal komandantu torpedovke T6, naj zavaruje plovbo ladje Perun za prevoz tekočih goriv iz Šibenika v Boko Kotorsko. Dva dni zatem je poveljeval diviziji ob premestitvi iz luke Zaton v zaliv Sv. Petar. Istega dne popoldne, ko so dopolnili zalogo goriva, je poveljeval diviziji, ki je iz Šibenika odplula proti luki Rogoznica. Naslednji dan je vodil svojo divizijo iz Rogoznice v Milno na otoku Braču.

Dopoldne 12. aprila se je komandant divizije zaman poskušal po telefonu povezati s komandantom Pomorske obalne komande v Šibeniku. Po vrnitvi na torpedovko T7, se je vkrcal na bojni čoln in nekam odplul, se vrnil in odločil, da bo z divizijo odplul v Boko. Namesto da bi ukazal, kdaj naj bodo torpedovke pripravljene za plovbo, se je spustil v razpravljanje s posadkami o izvršitvi njegove namere, da krene na jug.

Pravila službe na morju kraljeve vojne mornarice so predvidevala, da je imel najstarejši pomorski oficir pravico in dolžnost, da na kraju samem intervenira, da prevzame celo komando, kadar to narekuje maritimna ali vojna situacija na ladji ali v plovnem sestavu. Tudi po tej liniji je Kern bil dolžan, da vzpostavi v diviziji normalen vojaški red, ker je bil takrat najstarejši pomorski oficir.

No, komandant 3. torpedne divizije ni tako ravnal. V izredno težki situaciji je zapustil svojo ladjo in plovni sestav, ki sta mu bila zaupana in 12. aprila popoldne z bojnim čolnom in s kovčki odšel iz Milne. Začasnega zastopnika komandanta T7 in 3. torpedne divizije pa ni določil. Izognil se je, da kot vojni starešina stori potrebne ukrepe za vzpostavljanje reda in izvrševanje ukazov v 3. torpedni diviziji. To je bilo po vojno kazenskem zakonu kraljevine Jugoslavije kaznivo dejanje. Za kaotično stanje v diviziji, h kateremu je tudi sam prispeval s svojim poveljevanjem, dolži komandanta torpedovke T6, ki se je 12. aprila dopoldne, po tridnevni zelo naporni plovbi brez prestanka in počitka, vrnil v sestav divizije v Milno. Zaradi uvedbe kazenskega postopka ga je komandant flote 15. aprila, potem ko se je komandant divizije vrnil v Boko brez torpedovk, premestil v komando podvodnega orožja v Kumboru.

Dne 10. aprila dopoldne so komandantu ŠFO v Pomorski obalni komandi v Šibeniku sporočili, da načrtovanega napada na Zadar ne bo, ker je v Jadranski diviziji

Torpedovka T5 iz sestava 3. torpedne divizije

nastal razkroj, da je vrhovna komanda poslala po radiu poziv četam, naj se bojujejo samoiniciativno, oziroma naj komandanti enot postopajo po lastnem preudarku.

Komandant ŠFO je ugotovil, da je šibenska garnizija v razsulu in se popolnoma pravilno odločil, da takoj odpluje v Boko Kotorsko. Bilo je jasno, da Šibenski flotni odred na tem mestu ni bil več potreben.

Ko je dopolnil zaloge goriva, je izplul iz Šibenika v Rogoznico in nato v lukso Milna na otoku Braču. Iz zaliva Sv. Petar, kjer so ladje dopolnjevale zaloge, in iz Milne, je dva dni po telefonu vztrajno iskal zvezo s komandantom Pomorske obalne komande, v želji, da bi od njega dobil pristanek oziroma ukaz, naj odpluje v Boko. V ta namen je poslal iz Rogoznice v Šibenik celo bojni čoln Četnik, ki se ni več vrnil v sestav 2. torpedne divizije.

Ko je zapustil torpedovko T7 in 3. torpedno divizijo v Milni, se je komandant ŠFO z bojnim čolnom Uskok podal v lukso Rogač na Šolti, kjer je bila glavnina 2. torpedne divizije vezana na obalo. Ukazal je komandantu divizije, naj takoj odpluje v Boko in skuša prepričati posadke, da je to potrebno; tistim, ki to ne želijo, je dovolil, da se izkrcajo, kar je pripeljalo do določenega osipa posadk. Potem ko so pred mrakom odpluli iz Rogača in vozili mimo luke Stomorska, v kateri je bila tretja skupina motornih torpedovk, ni počakal, da se le-ta priključi glavnini, temveč je krenil v noč, ne v Boko, ampak proti zalivu Neum-Klek. Za ta odklik glavnine tretja skupina ni vedela in se je napotila v napačno smer. Komandant ŠFO ni mogel z njo vzpostaviti zveze. Od vsega ŠFO so mu preostale le štiri motorne torpedovke. V Neum-Klek je priplul okrog polnoči in tam ostal čez dan in šele 13. aprila zvečer končno odplul proti Boki Kotorski.

Skoraj v vseh vojnih mornaricah je skupina najmanjša enostavna taktična enota dveh manjših ladij. Oblikovana je zato, da bi se povečala udarna moč plovne enote in da bi si ladje v primeru potrebe medsebojno pomagali.

S takšno skupino motornih torpedovk je nekdanji komandant ŠFO krenil iz Boke Kotorske zvečer 17. aprila 1941, da bi se v luki Aleksandrija pridružil britanskim plovnim enotam. Skupina je plula v marševski koloni, na čelu s Kajmakčalanom, na katerem je bil Kern, za njim pa Durmitor, brez navigacijskih luči; gorela je le lučka, ki je osvetljevala brazdo. Vozili so z brzino 25 vozlov, ki so jo zaradi utišanja ropota motorjev po določenem času zmanjšali na 18 vozlov. Le enkrat je bila brzina za šest minut zmanjšana na 14 vozlov.

Kern na široko pripoveduje in objasnjuje, kako se je s skupino prebil skozi blokado Otrantskih vrat s tem, da je uporabil neko bojno ukano. No, dejstvo je, da v drugi svetovni vojni nikoli ni bila vzpostavljena kakršnakoli blokada Otrantskih vrat, iz enostavnega razloga, ker za to ni bilo potrebe.

Promet med jadranskimi lukami južne Italije in Albanije je bil zelo pomemben za Italijo in zaradi vzdrževanja okupacijskih sil v Albaniji in vojaških operacij proti Jugoslaviji in Grčiji tudi živahen. Ta promet se je odvijal s posebnimi konvoji, ki so mogli prepluti razdaljo med lukami v manj kot eni noči. Mogoče bi bilo — kar trdi Kern — da je skupina v Otrantskih vratih naletela na tak konvoj. Da bi se izognili konvoju, je Kern ukazal, naj se Kajmakčalan za 10 minut usmeri proti zahodu in poveča hitrost; o spremembi hitrosti pa ni obvestil Durmitorja. Verjetno je, da je bil to manever za spremembo generalne smeri. Tako se je zgodilo, da je Durmitor nenadoma izgubil iz vida svetlobo za brazdo čelne ladje ter izgubil stik s poveljniško ladjo skupine. Torpedovke so se razšle in se združile šele po štirih dneh.

Ko je ugotovil, da mu Durmitor ne sledi, je poskušal z njim vzpostaviti stik po radiu in to je bilo vse. Namesto da pomagata druga drugi, je bila vsaka motorna torpedovka prepuščena sama sebi, vsaka je delala, kakor je najbolje znala. Na poti za Aleksandrijo sta zaradi dopolnitve hrane in goriva pristali v bližnjih grških lukah.

Zgodaj zjutraj 18. aprila je Durmitor priplul v luko Argostoli na otoku Kefalonija, kjer je ostal tri dni. Istega dne popoldne je komandna ladja skupine Kajmakčalan priplula v luko Preveza na grškem kopnu šestdeset morskih milj severno od Argostolija. Naslednji dan je odplula proti jugu mimo otoka Kefalonija in luke Argostoli, ne da bi smatrala za potrebno, da si jo bežno ogleda in da bi našla drugo izgubljeno ladjo skupine.

Da so motorne torpedovke v noči med 17. in 18. aprilom izgubile medsebojni stik, je kriv, po Kernu, samo in edino krmar Durmitorja. Kern misli, da za razpad skupine ni odgovoren niti kot organizator izplutja niti kot njen poveljnik, da niso odgovorni niti komandanti torpedovk, ki so ves čas stali na komandnih mostovih in bili v stanju, da spremljajo situacijo in da podvzamejo potrebne ukrepe.

Za Kerna je najbolj enostaven način prikrivanja dogodkov v Otrantskih vratih zapisati v reviji Borec, da je Tomšičev zapis na 12. strani njegove knjige »torpedovki sta se srečno posamič prebili skozi Otrantska vrata do grške obale« izmišljen in neresničen.

Pred koncem aprila 1941 je bila v Jeruzalemu begunska vlada, okoli katere so se zbirali pripadniki vojske in mornarice, ki jim je uspelo zapustiti domovino. V začetku maja je vlada v emigraciji ustanovila ministrstvo in vrhovno komando vojske, mornarice in letalstva. V Aleksandriji so oblikovali štab Sestava jugoslovanskih pomorskih sil v inozemstvu, za komandanta pa so, do 28. maja, ko je postal načelnik oddelka za mornarico vrhovne komande, postavili Ivana Kerna. V Jeruzalemu je le-ta vzpostavil stik s predstavniki klerikalne frakcije Slovenske ljudske

stranke z dr. Mihom Krekom na čelu in z Ivanom Snajem, ki sta bila člana begunske vlade, s katerimi bo odslej sodeloval in bil tesno povezan.

Konec junija 1941 je kralj z vlado v emigraciji prispel v London. Sredi septembra je predsednik vlade Simović poklical načelnika oddelka za mornarico v London in ga imenoval za načelnika pomorskega oddelka ministrstva za promet; kmalu potem je postal minister za promet, gozdarstvo in rudarstvo v begunski vladi.

Na splošno je znano, da so vse vlade v emigraciji vodile enako politiko in z istim ciljem: čuvanje in obvarovanje kraljevine Jugoslavije in njene nedemokratske družbene ureditve, vzpostavljanje in razvoj močne vojske in mornarice zunaj domovine, ki naj bi bila opora politični moči begunske vlade — z namenom, da si po desantu zavezniških armad v Dalmaciji in vrnitvi v domovino zagotovi oblast. Znano je tudi, da se je uradniški kabinet B. Purića razlikoval od prejšnjih begunskih vlad po tem, da v novi vladi ni bilo emigrantskih ministrov politikov. Tako so bili iz vlade izključeni tudi predstavniki klerikalne Slovenske ljudske stranke. Zaradi tega je Kern prišel do zaključka, da zanj ni mesta v takšni vladi. Sredi septembra 1943 je dal ostavko na članstvo v vladi, ker se »ni strinjal«¹ z njeno politiko. Imenovan je za ministra brez listnice in tako je še naprej ostal ob vladi v emigraciji.

Vlada v emigraciji je že sredi leta 1942 dobro vedela, kakšno je stanje v domovini in kdo vodi boj proti okupatorju. Ni podatkov o tem, da je Kern nastopal proti neljudski politiki vlade, da kot član vlade ni soglašal z delom jugoslovanske Direkcije za informacije in njeno pročetniško propagando po Radio Londonu. Tudi ni podatkov, da je protestiral, ker je vlada redno pošiljala velike vsote denarja organizacijam v domovino, ki so se bojevale proti narodnoosvobodilnemu boju, in sicer: Draži Mihailoviću prek Carigrada, Slovenski zvezi v Ljubljani prek Vatikana in Hrvatskomu radiši za Hrvatsko kmečko stranko s posredovanjem njenih somišljenikov v Švici.

Med drugo svetovno vojno so jugoslovanski pomorščaki — španski borci v New Yorku ustanovili Klub pomoraca Jugoslavije z nalogo, da združi vse napredne pomorščake v eno organizacijo. Klub se je hitro priključil narodnoosvobodilnemu gibanju, zelo aktivno je propagiral in razlagal cilje narodnoosvobodilnega boja in ta boj tudi gmotno podpiral.

Da bi vlada preprečila zbiranje pomorščakov okrog kluba, da bi onemogočila njegov boj za cilje narodnoosvobodilnega boja in preprečila razkrinkavanje lažne propagande begunske vlade in njenega ministra Draže Mihailovića, je Ivan Kern hitro reagiral. S ciljem zbiranja jugoslovanskih pomorščakov in administrativnega upravljanja ladij je v New Yorku organiziral Jugoslovanski urad pomorske agencije. Bil je tudi med organizatorji sindikata pomorščakov v inozemstvu, ki naj bi deloval po direktivah vlade v emigraciji in ladjarjev z namenom, da jih združi v naporih za ohranitev družbene in politične ureditve kraljevine Jugoslavije.

Maja 1944 je prišel v London generalmajor narodnoosvobodilne vojske Vladimir Velebit. Ko je bila na pritisk zaveznikov 25. maja razpuščena vlada B. Purića, se je Kern javil Vladimirju Velebitu in se dal na razpolago NOVJ. Še nadalje je ostal v Londonu kot minister brez listnice, dokler ga ni na podlagi sporazuma med predsednikom begunske vlade Šubašićem in maršalom Titom septembra 1944. leta begunski kralj postavil za vršilca dolžnosti komandanta kraljeve mornarice.

V času, ko je Kern dal ostavko na položaj ministra, je bila v Londonu zelo aktivna Slobodna Jugoslavija, združenje Jugoslovancev v Veliki Britaniji, ki je leta 1943 v angleškem jeziku izdala publikacijo Jugoslovansko narodnoosvobodilno gibanje. Kern ni nikoli postal član združenja Slobodna Jugoslavija. Verjetno to ni bilo opor-

tuno. Položaj mu je postal popolnoma jasen šele, ko so zavezniki zaradi vzpostavitve zveze z NKOJ prisilili uradniško vlado B. Purića na odstop.

Kot vršilec dolžnosti komandanta kraljeve mornarice se je Kern znašel v zapleteni situaciji. Po eni strani je upravljal kraljevo mornarico v soglasju z interesi politike Velike Britanije in britanske vojne mornarice v Sredozemskem morju, z druge strani pa je smatral, da pripada NOVJ.

To je prgišče nekaterih nadržbnosti, inspiriranih iz Kernovih tekstov.

Lahko zaključimo, da se Kern zaveda slabosti, ki so povezane z njegovo aktivnostjo v aprilski in drugi svetovni vojni. Trudi se, da bi objasnil in opravičil svoje postopke in svoja dejanja, da bi se rehabilitiral pred samim seboj in pred javnostjo. To pa počenja pogosto na način, ki ga je težko sprejeti.

Po mojem mišljenju bi to morali vedeti in upoštevati bralci ugledne revije Borec.

PRIPIS UREDNIŠTVA:

V 10., 11. in 12. številki lanskega letnika revije Borec je bil objavljen članek Ivana Kerna Narodnoosvobodilni boj na Jadranu in slovenski pomorščaki. Gre za pripombe na knjigo Janeza Tomšiča z istim naslovom, katerih objava je bila — kot je znano — na piščevo željo prekinjena. Izčrpni odgovori, ki jih objavljamo v današnji številki, dovoljujejo samo skromen pripis: polemiko, ki jo je izzval Kernov članek, z zapisi izpod peresa Janeza Tomšiča, Zdravka Šmitka in Josipa Černyja na straneh naše revije zaključujemo.

Marija Stanonik

Motiv bratstva in enotnosti*

Bratstvo in enotnost (jugoslovanskih narodov in narodnosti) imata v motiviki množičnega slovenskega narodnoosvobodilnega pesništva 1941–1945 pomembno mesto. Kot osrednji motiv pesemskega besedila sta sicer redka, bolj pogosto imata vlogo poante, ki poudarja pomen dvoje najzlahtnejših pridobitev jugoslovanskega narodnoosvobodilnega boja in socialne revolucije.

S poetološkega vidika je značilno, da je omenjeni motiv zelo redko upesnjen metaforično, kar bi lahko imeli za pomanjkljivo; ta vtis se spremeni, če smo v členih besedne družine brat — bratstvo pripravljeni opaziti tudi nadpomen, ki politični ideji bratstva in enotnosti dodaja rodbinsko, da ne rečemo družinsko razsežnost. To stikanje oziroma prepletanje pomensko različnih vsebin leksema brat in njegovih izpeljank, polivalentnost njegove semantike v kontekstu slovenskega narodnoosvobodilnega pesništva, je skoraj edino pesniško sredstvo, ki ga uporabljajo avtorji pri aktualizaciji motiva bratstva in enotnosti. Zaradi nasploh zelo skope metaforike v besedilih z omenjenim motivom je njegova pesniška draž še toliko bolj očitna.

Od brata kot naziva za rojaka slovenske narodne skupnosti¹ ali širše mednarodne skupnosti vseh ljudi dobre volje, to je s takimi, ki priznavajo pozitivna, humanistična načela,² se ideja bratstva in enotnosti v slovenskem narodnoosvobodilnem pesništvu v poglavitnem osredotoči na skupnost jugoslovanskih narodov, čeprav to ni vedno konkretizirano z omembo posameznega ali vsakega posebej od njih. Tako je tudi v pesmi tovarišice Rutice iz Bohinja, ki je zapisala: *Ena smo družina / bratje, sestre, vsi, / mati domovina / naših src želi*.³ Poroštvo, da v resnici gre za medsebojno povezanost jugoslovanskih narodov, je omemba Titovega imena v nadaljevanju besedila. V večini primerov (85,7 %) v pričujočo obravnavo zajetih besedil,⁴ je motiv bratstva in enotnosti v okviru Jugoslavije, lahko rečemo, življenjsko povezan z motivom Josipa Broza-Tita kot vrhovnega komandanta NOV in POJ in odločilnega usmerjevalca socialne revolucije.

Najodličnejša označba zanj v tej zvezi je *junak bratstva*.⁵ Drugi stilemi, ki izhajajo iz ideje bratstva jugoslovanskih narodov, so še: *pesem bratstva*,⁶ *zastava brat-*

* Prispevek je bil napisan za 17. podkozjaške revolucionarne letne prireditve v Kumanovem, oktober 1980

stva;⁷ *bratski narodi*,⁸ *bratska ljubezen*,⁹ *bratska srca*,¹⁰ *bratski zagrljaj*¹¹ = objem, *bratska združenost*,¹² *bratska sloga*.¹³

Motiv enotnosti je metaforično v bistvu še bolj enosmeren kot motiv bratstva. Le enkrat jo evocira soroden pojem *edinost*,¹⁴ sicer pa jo vpoveduje iz starejše domoljubne pesmi in nekdanjega političnega žargona znan leksem *sloga*,^{14a} ki kot tak bolj sodi v diskurzivno kot pesniško plast jezika. Zaradi svoje izrazite enopomenske nabitosti skoraj ne prenese dodatnih označb, saj, na primer, prilastek v sintagmi *lepa sloga*¹⁵ deluje voden, ker bistveno ne povečuje količine pesniške informacije. Za drugačen problem gre v sintagmi *bratska sloga*,¹⁶ saj jo dojemamo kot dvočlenski pojem. V enem primeru pa se je avtorju posrečilo s pomočjo pesniškega opisovanja ali parafraze izoblikovati motiv enotnosti tudi pesniško dokaj učinkovito: *Trdno dajmo se skleniti / sloga pravo moč rodi / vse je lahko nam storiti, / tako združimo moči*.¹⁷

V nekaterih primerih se je zavest povezanosti jugoslovanskih narodov v slovenskem narodnoosvobodilnem pesništvu izrazila tudi s pomočjo metonimije, in sicer zamenjave prebivalcev oziroma narodov s pokrajino oziroma republiko: *bratske dežele*.¹⁸ Z istim ciljem, vendar v prvotnem pomenu besede, so v posameznih besedilih omenjene *Bosna*,¹⁹ *Dalmacija*, *Hrvaška*, *Srbija*,²⁰ *Črna gora*.²¹ V tej zvezi velja omeniti tudi *Triglav*, s katerega, kot najvišjega vrha Slovenije in Jugoslavije, vodijo smeri do drugih pomembnih zemljepisnih točk jugoslovanskega ozemlja: *do Jadrana*²² kot okna v svet, *Balkana* kot ene najjužnejših točk naše domovine²³ in *Beograda* kot njenega središča. V treh primerih, ko so mu kot izraz veselja nad njegovo osvoboditvijo, posvečene posebne pesmi, je motiv Beograda povezan z motivom upanja primorskih Slovencev, da bodo priključeni Jugoslaviji.²⁴

Naslednja kakovostna stopnja v motivu povezanosti posameznih narodov jugoslovanske federativne skupnosti, ki se je kovala v narodnoosvobodilnem boju, je privedla do izrecnega poimenovanja pripadnikov posameznih narodov. Na staro politično ureditev še aludirajo besedila, ki vidijo enotnost in bratstvo v trinomu členov *Slovenec, Srb, Hrvat*.²⁵ V eni od pesmi²⁶ so kot hrabri partizani posebej omenjeni *Hercegovci*, tako da ne manjka noben člen poznejše jugoslovanske federacije glede na omembo republik v opusu slovenskega narodnoosvobodilnega pesništva 1941–1945. Makedonci dobijo svoje enakovredno mesto v jasno izkristaliziranem stališču o prihodnji ureditvi Jugoslavije, kar lirski subjekt med drugim izraža takole: *Slovenec, Makedonec, Srb, Črnogorec in Hrvat, / postal za vedno bode bratu brat. / Bomo trdno in zajedno združeni / v demokratski, federativni Jugoslaviji*.²⁷ O taki skupnosti govori še bolj slikovito, z uporabo personifikacije, M. Vrtačnik: */.../ Triglav vse Slovence druži, /.../ Sava spaja drage brate / hrabre Srbe in Hrvate. / /.../ Bosna vsa vesela zove / hčere ljube in sinove. // Vardar Makedoncem poje / pesmi lepe, pesmi svoje. / Črna gora vsa vesela / je med brati oživila. /.../*²⁸

Večkrat je zavest o jugoslovanski skupnosti izražena neposredno, eksplicitno, brez kakršnegakoli prizadevanja po iskanju pesniške učinkovitosti, kar je mogoče pripisati dejstvu, da so se avtorji, aktivni udeleženci narodnoosvobodilnega boja in socialne revolucije globoko zavedali pomena take politične zveze. V sintagmah *jugoslovanski narodi*, *narodi Jugoslavije*²⁹ gre za variante le v okviru gramatičnih kategorij. Tudi ko lirski subjekt govori o Jugoslaviji kot celoti, gre v bistvu za referencialni govor, ki izhaja iz konkretne še krute resničnosti, vendar na tej podlagi gradi novo, drugačno. Če imamo prilastka *prostrana*, *večna Jugoslavija*³⁰ še za stilema, ki ne moreta skriti patetičnosti, pa so prilastki *nova*,³¹ *mirna*,³² *svobodna*,³³ vsaj z današnje bralčeve recepcije s poetološkega vidika, popolnoma nevtralni. Nikakor ne kliše, ampak resnično osebni odnos pa izraža raba svojilnega prilastka

Titov v zvezi *Titova Jugoslavija*.³⁴ To je vrh vse tiste pozornosti, ki je ob motivu bratstva in enotnosti v slovenskem narodnoosvobodilnem pesništvu posvečena Josipu Brozu-Titu. Le ob njegovem zaledju je lirski subjekt mogel imenovati Jugoslavijo *mogočen skupen dom*³⁵ in le v luči njegovega vodstva, ji je avtorica M. Klinkon-Stanislava posvetila posebno pesem:

Dal nam je gospod neba
košček zemlje, košček sreče,
ki ji pravimo ljubeče
naša Jugoslavija.
...
Bratje ene smo krvi,
partizani močna smo družina,
Jugoslavija edina
v naših srcih naj živi!³⁶

Nazadnje se pomudimo še pri dveh pesmih, v katerih je povezanost, bratstvo in enotnost jugoslovanskih narodov, osrednji motiv. Avtorica P. Rovani je v izseljenstvu v Srbiji napisala pesem *Devetindvajseti november*.³⁷ V njej je jugoslovanske narode metaforizirala s petimi plamenicami:³⁸ */.../ Plamenov pet v en žar se je zlilo, / kot jeklo trdna se nam gradila je pot, / z Maršalom zvesto naprej / po velike borbe zlati plod. /.../*

Pesem *Petero bratov* F. Pertota³⁹ se v naslovu sicer vrača k standardnemu metaforiziranju v okviru obravnavane problematike, vendar jo njena kompozicija in sporočilo uvršča v sam vrh besedil s tematiko jugoslovanskih narodov. Iz nje je mogoče razbrati narodnostno, zemljepisno, zgodovinsko in jezikovno razčlenjenost jugoslovanske skupnosti, kar je avtor dosegel z razmeroma preprostimi, a učinkovitimi pesniškimi sredstvi in postopkom. Napisana je v obliki recitativa. Okvir, to je prvo in zadnjo kitico, govori množinski lirski subjekt kot predstavnik celotne jugoslovanske skupnosti, znotraj njega pa je dana beseda pripadniku vsakega naroda posebej, ki govori v svojem jeziku. Vsaj tendenca je taka. Kako je zamisel uresničena, je drugo vprašanje.

Če povzamemo, so glavne lastnosti slovenskega narodnoosvobodilnega pesništva 1941–1945 v luči obravnave motiva bratstva in enotnosti naslednje:

1. Samostojno motiv redko nastopa, pomemben pa je kot poanta. Če povemo s primerjavo, je, kot sol, ki daje jedi okus. Vzpodbudo za njegovo upesnitev so avtorji lahko našli v slovenski domoljubni pesmi, še posebej pri Gregorčiču⁴⁰ in Aškercu,⁴¹ hkrati pa je nanje vplivalo tudi politično ozračje narodnoosvobodilnega boja.

2. Nikakor ni naključje, da je tukajšnja motivika tako tesno povezana s Titovim imenom, saj je bil prav on od začetka svojega revolucionarnega boja njen najvišji in najvztrajnejši ustvarjalec. Morda je to povezanost najvišje doumel avtor, ki je zapisal, da si v zvestobi Titu bodimo vsi bratje.⁴² V današnjem času bi to mogli reči takole: to bomo ostali, če se ne bomo izneverili njegovim idejam.

3. Metaforično je motivika bratstva in enotnosti izredno skromna, zato je njeno pesniško učinkovitost primerneje iskati na področju, ki ga je R. Jakobson naslovil kot poezija gramatike ali gramatika poezije,⁴³ z ustreznim upoštevanjem ravni množičnega narodnoosvobodilnega pesništva.

- ¹ L. Pupis, Nova pomlad; dipl. nal. M. Pestelj, 163 in K. Papič, Slovenski moji domovini; dipl. nal. M. Stritar, 80.
- ² Naš dom gori, naš kmet beži, avtor in naslov pesmi neznana; dipl. nal. S. Cestnik, 248.
- ³ Domovini; dipl. nal. M. Stanonik, 129.
- ⁴ Vse gradivo je iz arhiva slovenskega NOB pesništva na katedri za slovensko književnost Filozofske fakultete v Lj., od 56 besedil jih 48 vsebuje tudi Titovo ime.
- ⁵ S. Turk-Velimir, Titov rojstni dan; dipl. nal. A. Kovačič, 224.
- ⁶ P. Levec-Boris, Privid svobode; dipl. nal. M. Stanonik, 1098.
- ⁷ V. Poljanšek-Krištof, Naprej zastava bratstva; dipl. nal. M. Stanonik, 552.
- ⁸ V. Fele-Janez, Obnova; dipl. nal. A. Ambrožič, 92.
- ⁹ J. Leben-Planincova, Maršalu Titu, Primorski Slovenci; dipl. nal. A. Troha, 196, 212.
- ¹⁰ V. Blažek-Podnanski, Titu za rojstni dan; dipl. nal. A. Lozar, 129.
- ¹¹ S. Kopač, Naša pesem; dipl. nal. M. Starc, 16.
- ¹² Ida, Trobojnica v vetru vihra; dipl. nal. D. Stepančič, 222.
- ¹³ E. Muser, Silvestrovo 1944; dipl. nal. C. Tropenauer, 235.
- ¹⁴ M. Roš, Pismo k novemu letu 1945 ...; dipl. nal. I. Goričan, 126.
- ¹⁵ A. F. Suligoj, Partizani; dipl. nal. A. Božič, 553 in Gorazd, Tito, Ana Žitko, Svoboden dan; dipl. nal. A. Lozar, 241, 133.
- ¹⁶ L. Kragelj-Zarja, Kongres; dipl. nal. A. Božič, 255.
- ¹⁷ Prim. op. 13.
- ¹⁸ Micka, Tovarišu Titu; dipl. nal. I. Razdriha, 181.
- ¹⁹ Avtor neznan, Mi orači ...; dipl. nal. A. Troha, 315.
- ²⁰ J. Mervič-Slovan, Tito; dipl. nal. M. Pestelj, 56.
- ²¹ P. Hafner, Tito, pokaži nam pot domov!; dipl. nal. A. Lozar, 273.
- ²² M. Vrtačnik-A. Galeb, Hej, Korošci, Pesmi naših borcev, II, 1945, 58.
- ²³ A. Gams, Preropenje; dipl. nal. A. Ambrožič, 96 in M. Mohar-Potok, Pesem ponosa; dipl. nal. M. Stanonik, 6.
- ²⁴ Drago, Vstajenje; dipl. nal. M. Stanonik, 666.
- ²⁵ Igor in Vida, V Trstu na dan osvoboditve Beograda; dipl. nal. Ž. Gruđen, 91, Beograd neznanega avtorja; dipl. nal. A. Kovačič, 183, S. Lozej-Davorina, Beograd; dipl. nal. A. Božič, 355 in F. Klinar-Kladivar, Pozdrav mladih pionirjev osvoboditeljem; dipl. nal. M. Stanonik, 1390.
- ²⁶ V. Blažek-Podnanski, Moja himna; dipl. nal. 198, L. Kukavica, Mlada pest; dipl. nal. M. Stanonik, 553 in Boris Rezijani; dipl. nal. A. Kovačič, 103.
- ²⁷ K. Lipovec, Bitka v Podplanini (v hribih) dne 29. in 30. aprila 1945 I.; dipl. nal. M. Pakiž, 84.
- ²⁸ V. Zontar-Aleksandrov, Smrt fašizmu — Svoboda narodu; dipl. nal. A. Finka, 148.
- ²⁹ Prim. op. 21.
- ³⁰ B. Beretič-Bojan, Maršalu Jugoslavije; dipl. nal. M. Pestelj, 221, S. Turk-Velimir, N. d., 284, M. Kavšceva, Smrt fašizmu — Svoboda narodu; dipl. nal. M. Stritar, 94, Slika maršala Tita, avtor neznan; dipl. nal. M. Stanonik, 108 in M. Znidaršič, Italijanska ofenziva 1942; dipl. nal. I. Razdriha, 81.
- ³¹ J. Tajnikar, Naš Tito; dipl. nal. C. Kostevšek, 181 — prim. tudi op. 17.
- ³² Hlede-Vogrič, Tito; dipl. nal. A. Troha, 246 in O. Lešnik, Sveti Nikolaj; dipl. nal. C. Kostevšek, 69.
- ³³ Prim. op. 17.
- ³⁴ ZSM — odbor, Šmartno pod Šm. g., Pozdrav osvoboditelju; dipl. nal. M. Stanonik, 383.
- ³⁵ Prim. I. Skvarča; dipl. nal. A. Božič, 463, S. Terezina, Pozdrav zmagovalni vojski; dipl. nal. A. Troha, 106, J. Leben-Planincova, Poklonitev zastave; dipl. nal. A. Troha, 81 in M. Bizjak, Pozdrav domovini; dipl. nal. A. Lozar, 183.
- ³⁶ I. Rebula-Boris, Himna Kosovelove brigade; dipl. nal. A. Kovačič, 223.
- ³⁷ Jugoslavija; dipl. nal. A. Troha, 16.
- ³⁸ Dipl. nal. I. Goričan, 84.
- ³⁹ Primerno bi bilo ugotoviti, ali je njena metafora samostojna ali se opira na grb nove jugoslovanske države.
- ⁴⁰ Njegovo avtorstvo ni preverjeno; dipl. nal. Ž. Gruđen, 35.
- ⁴¹ Prim. S. Gregorčič, Naš narodni dom, Poezije, Kondor, 1964, 19—21.
- ⁴² A. Aškerc, Svetopolkova oporoka, Izbrane pesmi, Kondor 1963, 46—49.
- ⁴³ T. Malenšek-Gnida, Bratrancu v spomin; dipl. nal. M. Stanonik, 358.
- ⁴⁴ R. Jakobson, Lingvistika i poetika, 1966, 72—96.

Florijan Laimiš

Nevarna nepotrebna vojna na Bližnjem vzhodu

Ne glede na to, kakšen bo končni izid vojne med Irakom in Iranom — začela se je 22. septembra letos — ostaja dejstvo, da je ta vojna začela novo, usodepolno poglavje v krvavih letopisih Bližnjega vzhoda. Prvič se je zgodilo, da se ne bojujejo Arabci proti Izraelcem, temveč se medsebojno vojskujeta dve sosednji muslimanski državi. Morda je v tej zvezi značilna neka podrobnost: večino iraškega prebivalstva sestavljajo versko goreči in bojeviti šiiti, vlada pa jim sunitska manjšina. V Iranu je šiitska ideologija nosilec revolucije in tudi sedanjega odpora. Vsekakor pa v spopadu ne gre za Palestino, to mnogokrat obtoževano »jedro« kriz in spopadov na Bližnjem vzhodu, temveč gre za nadvlado na območju Perzijskega zaliva. Ta nenavadna »bratska vojna« je veliko bolj umazana, nesmiselna in za ves svet veliko bolj nevarna, kakor pa so bili arabsko-izraelski oboroženi spopadi leta 1956., 1967. in 1973., kar je v pravem pomenu besede stvarni orientalski paradoks.

Kontrasti, značilni za sedanjo vojno, res presenečajo marsikoga. Znane vojne na Bližnjem vzhodu od leta 1956. pa do 1973. so potekale po klasični shemi vojnih teoretikov: omejeno trajanje, omejena sredstva in omejeni cilji.

Precej drugačna pa je vojna v Perzijskem zalivu leta 1980. Že za začetek spopadov so bila značilna popolna uničenja, grobost na vsakem koraku. Že v prvih dneh so padle bombe na milijonski mesti kot sta Bagdad in Teheran, na nebranjene centre, kjer živi civilno prebivalstvo. Ko so se čete po začetnih, zmagovitih iraških prodorih dejansko spoprijele, se je vojna začela vse bolj pomikati v notranjost. Vse od prvih tednov vojne gorijo naftna polja na obeh straneh, prekinjeni so naftovodi, uničena pristanišča in naftni terminali v pristaniščih. Grozeči oblaki so že od vsega začetka zatemnjevali nebo nad rafinerijami v Abadanu in nad naftnimi napravami v Basri. Od vsega začetka si je vsaka stran prizadevala, da bi zadela in poškodovala žilo — utripalko druge strani.

Še neka nerazveseljiva podrobnost je značilna za sedanjo vojno na Bližnjem vzhodu. V vseh dosedanjih spopadih v tem delu sveta so bile vojskujoče se države povezane z eno od obeh super sil, od koder so prejemale opremo in tudi — ukaze. Washington in Moskva sta z dobro mešanico medsebojnih spretnih diplomatskih potez vsakokrat preprečevali razširjanje sovražnosti na Bližnjem vzhodu; vojna je ostajala lokalizirana. Tokrat vojskujoče se strani niso privezane na nikakršno verigo. Obe super sili brez moči opazujeta spopad, ki sta ga omogočili s svojimi

dobavami orožja, zdaj pa nimata več možnosti, da bi ga kontrolirali. Morda na tihem upata, da bodo njihovi nekdanji »klienti« do tal potolkli drug drugega prej, preden bodo iskre spopada priletele na tla drugih sosedov na območju Perzijskega zaliva in še tam zanetile požar.

Zahodne države kupujejo 60 odstotkov potrebnih količin nafte v državah oziroma pri prodajalcih z območja Perzijskega zaliva, pa še vedno ne čutijo prehude krize. Delni odgovor na to zapleteno vprašanje je morda najti v podatku, da nekateri bolj zavarovani naftni terminali v Perzijskem zalivu znova dobavljajo nafto, čeprav je res, da si le pustolovsko podjetni kapitani tankerjev drznejo tja, kajti celo Lloyd noče več tvegati. Kljub začetnim iranskim grožnjam, da bodo napovedali vojno vsem, ki na področju Perzijskega zaliva pomagajo Iraku in da bodo z minami zaprli Hormuško ožino — ta grožnja se je nekajkrat ponovila tudi v zvezi z ameriškimi talci v Teheranu, le da takrat niso grozili Iranci — je očitno, da aorta zahodne industrijske civilizacije deluje. Nekateri države OPEC, organizacije držav proizvajalk in izvoznice nafte, so pripravljene primanjkljaj iraške in iranske nafte na svetovnem trgu nadoknaditi s povečanjem lastne proizvodnje.

Toda, tudi če se bosta Iran in Irak že jutri izčrpana sesedla na bojišču, bo območje Perzijskega zaliva še ostalo glavno žarišče krize v svetovni politiki. Preveč je sporov med državami tega dela sveta, preveč do vrha so polna skladišča vojaškega materiala, ki so si jih ta čas opremile posamezne države, ne glede na to ali so velike, ali pa majhne. Kaj lahko se zgodi, da gre tokrat samo za model vojne, ki bo v osemdesetih letih našega stoletja za zgled drugim: kaotična, vsa zaslepljena zaradi jeze in nekontrolirana. Ob tem si je težko zamišljati, težko je verjeti v možnost, da bo nafta še dolgo nemoteno tekla, čeprav bodo na območju Perzijskega zaliva vzplamtevali vedno novi vojni spopadi.

Vzporedno z dogajanjem na bojiščih so se vrstili dobronamerni pozivi za prekinitev sovražnosti. Poskusi ZN, bratstva islamskih držav, neuvrščenih in nekaterih posameznih držav, še niso dali otipljivih rezultatov. Ko je iraški predsednik Saddam Hussein ugotovil in sporočil, da je dosegel svoje vojaške cilje, je obenem predlagal pogajanja in dejal, da bo enostransko prekinil ogenj. Razdraženi Iranci ga niti slišati niso hoteli. Tisto nedeljo, ko naj bi prekinitev sovražnosti začela veljati, so iranski reaktivni lovci napadli Bagdad in druga iraška mesta. Toda, seme je bilo vrženo v zemljo. Mednarodna skupnost je začutila olajšanje, še posebno, ko je Iran uradno obljubil, da si bo prizadeval zavarovati nemoteno plovbo po Hormuški ožini. Ameriški zunanji minister Muskie je takoj pohitel z izjavo, »da se je tveganje (širšega vojaškega spopada) nekoliko zmanjšalo«, nato pa izrekel upanje, da se bo položaj »še nadalje razvijal v tej smeri«.

Prve analize razmer na bojišču so opozarjale, da je Irak očitno napačno ocenil elastičnost iranske vojske. Po umiku v začetnih tednih nenadnega, silovitega iraškega udarca na 500 milj široki fronti, je Iran maščevalno vrnil udarec. Medtem ko so se glavne iranske sile, to je mešanica islamske revolucionarne garde, graničarjev in enot redne vojske, postavile po robu rednim enotam iraške armade, je del iranskega težkega topništva že prihajal na fronto celo iz Mašhada na iransko-sovjetski meji. Videti je, da je iransko letalstvo močnejše in da iranska mornarica gospodari po Hormuški ožini in celo vsem Perzijskem zalivu. Iranci so v centru Bagdada napadli jedrsko-raziskovalni center, vendar niso zadeli reaktorja, ki so ga dobavili Francozi in ki je vreden 275 milijonov dolarjev.

Irak si je pridobil kontrolo nad iranskim ozemljem vzhodno od Šat el Araba, 120 milj dolge meje ob reki, ki se izliva v Perzijski zaliv. Tam so sporna mesta Koramšar, Abadan, Ahvaz in Dezful, kjer se zapirajo iraške klešče. Gre za sporno

Manevri posebnih ameriških enot za vojskovanje v puščavi. Potem ko so zahodno-evropski zavezniki ZDA zavrnila predviden predlog ameriškega predsednika Carterja o skupnih intervencijskih silah, ki bi posredovale, če »bi bila ogrožena naftna pot iz Perzijskega zaliva«, so Američani v puščavi Mojawa v Kaliforniji uredili puščavski poligon ...

področje na meji med državama, ki pa je le eden od številnih razlogov napetosti in sovražnosti. Ozemeljski spor je bil na začetku v središču pozornosti. Iraški predsednik Saddam Hussein in podpredsednik Iset Al Duri sta orisala iraško stališče do spornega ozemlja, ki obsega 1300 kvadratnih kilometrov.

V svojem stališču se Irak sklicuje na carigrajsko pogodbo iz leta 1913., s katero je bilo zdaj sporno ozemlje razdeljeno. Toda, Iran ni spoštoval določil pogodbe, temveč je ozemlje, ki je bilo dodeljeno Iraku vključil v svoje meje in jih tudi (s temi popravki) vnesel v svoje zemljevide. Leta 1975. je bilo videti, da se bodo trajno napeti odnosi med državama normalizirali, ker je prišlo v Alžiru s posredovanjem alžirskega predsednika Huarija Bumedijena in egiptovskega predsednika Sadata do prijateljskega sporazuma med iraškim predsednikom in iranskim šahom Rezo Pahlavijem. Ta je pristal, da se sporno ozemlje končno prepusti Iraku. Toda, ves spor in njegova rešitev sta še enkrat ostala »mrtva črka na papirju«. Iranski šah je na sporazum »pozabil«, Homeinijeva revolucionarna vlada pa tudi ni reagirala na intervencije in priganjanje z iraške strani.

Iraška vlada je 7. julija letos po diplomatski poti zahtevala od Irana, da se umakne s spornega ozemlja vzdolž vzhodne iraške meje, ki so ga Iranci vzeli pred

mnogimi leti. Tudi 10. septembra letos, tako je zapisal najuglednejši iraški časopis »Al Taura«, iranske oblasti niso reagirale na ponovljene zahteve za evakuacijo. Namesto tega so to cono izkoriščale kot oporišče za agresijo proti Iraku. Vrstili so se občasni napadi na iraške karavle in druge objekte, iranske enote so pogosto vdirale čez mejo in divjale po iraških vaseh, veliko ljudi je bilo ubitih. Enote iraške vojske so morale reagirati, je zapisal list. Irak je bil vedno za dobre sosedske odnose, vendar »to ne pomeni, da ni sposoben dati agresorju zasluženega nauka tudi z orožjem«.

Ne bi bilo prav, če bi napetost in slabe odnose med Iranom in Irakom pripisovali samo ozemeljskim sporom in tam iskali krivca, ali pa nesoglasjem zaradi meja na kopnem in na morju. Med dvema državama ni bilo trajno dobrih odnosov niti v času šaha Reze Pahlavija, kakšni bistveni motivi v tej zvezi pa se niso spremenili niti z zmago islamske revolucije v Iranu. Neka razlika je nastala le glede kurdskega vprašanja. Svojčas je Irak obtoževal iranskega šaha da hujska Kurde k separatizmu glede Iraka, zdaj pa je povsem drugače, obratno.

Ne bi smeli prezreti tistega, kar se je v iransko-iraških odnosih zgodilo neposredno pred Homeinijevo revolucijo. Ajatolah je bil skoraj 17 let politični emigrant v Iraku in predaval teologijo na šiitski verski šoli v Nejevu. V trenutku, ko sta Irak in Iran znova našla neke skupne interese, so od Homeinija zahtevali, da takoj zapusti Irak. Preseliti se je želel v Kuweit, toda tam še slišati niso hoteli zanj (letos so vse Homeinijeve mullahe in njihove pristaše izgnali v Iran), zato je odpotoval v Francijo. Tam je razvil odločno revolucionarno dejavnost proti šahu, nakar se je kmalu zmagoslavno vrnil v svojo domovino. Tega se je treba spomniti zdaj, ko Homeini javno poziva večinsko šiitsko prebivalstvo Iraka, naj strmoglavijo manjšinsko sunitsko vladno, od iraške vojske pa skorajda zahteva, naj se upre ameriškemu imperializmu ter izraelskemu cionizmu, »tema elementoma, v katerih službi je današnji Irak«.

Verske razlike v sporu niso brez pomena: Iranci niso Arabci, po verski plati pa so pripadniki šiitske sekte. V Iraku je po revoluciji zraslo nezaupanje do domačih šiitov, češ da bi lahko prišli pod odločujoč Homeinijev vpliv in njegove kampanje, ki jo je razvil iz Teherana. V Iranu živi precejšnja arabska sunitška manjšina, na katero ima Irak precej vpliva. To dejstvo Iran izkorišča in vztraja pri obtožbah, da Irak vzpodbuja, mobilizira Arabce v Iranu proti islamski revoluciji in proti ajatolahu Homeiniju. Irak in emirji ter vlade majhnih arabskih držav v Perzijskem zalivu ob tem obtožujejo Iran, da mobilizira šiitske manjšine v teh državah, naj bi se uprle in s tem zavarovale iranske interese. Vladarji in vlade Emiratov vidijo zaradi tega v Iraku pozitivno protiutež Iranu in nevarnemu širjenju njegovega vpliva. Gre torej tudi za novo etapo starega tekmovanja Irana in Iraka v boju za prevladujoč vpliv v arabsko-perzijskem zalivu.

Ker je po vojaški plati pričakovati najverjetneje še dolgotrajne boje okoli Šat el Araba in tudi globlje za sedanjoo fronto — mnenje pa temelji na upoštevanju taktičnega balansiranja iraške in iranske vojske, ali naj izvedeta odločilni udarec, ali pa je bolj na mestu racionalna poraba opreme in municije — se politična raven spora kar sama vsiljuje kot temeljni ključ za razumevanje celotnega spora. Verjetno bo treba sproti podrobno analizirati prednosti in izgubo ene ali druge strani, vsake arabske države posebej, da bi prodrli v globino položaja, pri čemer je treba računati še z jasnimi interesi velikih sil.

Stališče super sil je ena od značilnosti spora. Tako SZ, kakor tudi ZDA, sta veljali za popolnoma nevtralni, tehtnica se je morda nekoliko nagibala na eno stran le neposredno pred ameriškimi predsedniškimi volitvami in špekulacijami zaradi mož-

nosti, da bodo v Teheranu končno izpustili ameriške talce in s tem prekinili enoletno dramo diplomatov. Nevtralnost dveh najmočnejših svetovnih sil je najverjetneje odločilno vplivala na izraze dobre volje ene in druge sprte strani, da bi pristali na posredovalce in tudi na pogajanja. Nobena od obeh super sil ni mogla izbirati, ne da bi pri tem tvegala zelo veliko in resno nevarnost. Večkrat so v tujih virih množičnega obveščanja opozarjali, da ima Moskva v rokah politično najmočnejše karte v tem delu sveta, vendar pa so tudi dodajali nadaljnjo ugotovitev, da namreč SZ vedno dobro premisli tudi vse morebitne posledice svoje odločitve.

Razloge za previdnost je imel tudi Washington, o čemer priča izredna pretehtanost, s katero se je predsednik Jimmy Carter obrnil na predsednike vlad ZR Nemčije, Francije, Japonske, Velike Britanije in Italije, da bi jih pridobil za skupna posvetovanja glede svobodne, nemotene plovbe tankerjev po Hormuški ožini in po Perzijskem zalivu. Javno ni bilo nikakršne grožnje z uporabo vojaške sile, intervencijskih sil, ki so v stalni pripravljenosti, tako v Indijskem oceanu in ameriških oporiščih ob njem, kakor tudi v Egiptu. Razlog za ta grozljiv mir je dejstvo, da bi — pa če je prevoz nafte skozi Hormuško ožino še tako življenjsko povezan z zahodnim gospodarstvom — že sama napoved uporabe intervencijskih sil pomenila za SZ več kot resno provokacijo. Ni naključje, da vsa previdnost in diplomatska spretnost ameriškega predsednika Carterja ni bila dovolj prepričljiva, da bi lahko razbila pomisleke ZR Nemčije in Francije glede morebitne uporabe zahodne vojaške sile oziroma dvome o politiki odprtih vrat za možno intervencijo.

Ni pričakovati, da bi velike sile dejansko držale roke križem in utrjevale svetovno javnost v prepričanju, da zaradi njiju svetovni mir ni ogrožen. Veliko je še poti za uveljavljanje interesov enega ali drugega najmočnejšega na svetu. Eden od temeljnih opornih stebrov ameriške politike na Bližnjem vzhodu je Saudska Arabija. Odnosi med Riadom in Teheranom so na izredno nizki stopnji zaradi ambicioznega islamskega vdora in poskusov vzpodbujanja Šiitov v Saudski Arabiji k verskim in družbenim akcijam. Riadu ustreza vojna, v kateri iranski mullahi počasi izgubljajo vpliv in ga prepuščajo realnim potrebam države; ne ustrezajo pa mu iraška prizadevanja, da bi si priboril vodilni položaj v arabskem svetu. Če bi ne bilo znanih campdavidskih sporazumov, s katerimi se v Saudski Arabiji ne strinjajo, bi Washington morda že javno pokazal, do kakšne stopnje se je razvilo prijateljstvo z Riadom, tako pa bo treba še opazovati in ocenjevati.

Za vsestransko pripravljenost so Američani že poskrbeli. V puščavi Majowa v Kaliforniji so izpeljali prve vojaške manevre, v katerih so se vojaki urili v bojevanju v razmerah, kakršne bi narekoval spopad na Bližnjem vzhodu. »Pogumni orel« (Operation Gallant Eagle) je bilo geslo manevrov, katerih »sovražna stran« je napadala s težkim orožjem, napad pa so podpirala lovska letala MIG-21 in bojni helikopterji. Načrt ameriških manevrov je bil tajen, vendar: vadili so za primer, če bi Južni Jemen napadel bratsko severno državo«, ki je pod ameriškim varstvom; načrt je dopuščal varianto — napad »Južnega Jemena na Oman in s tem na Hormuško ožino« ter nazadnje še spopad na meji med Egiptom in Libijo.

Vzporedno z žvenketanjem z orožjem ene in druge strani so se nadaljevale pobude za mirno rešitev spora in za umik vojaških enot na izhodiščne položaje. Gre za pot, ki edina lahko prepreči stopnjevanje spora. Vse vojne v našem stoletju, tega ne kaže pozabiti, so se spremenile v spopad držav in vseh njihovih potencialov. Družbeni značaj vojaške sile se je tako razvil, da vojaška sila danes že pomeni splošno sposobnost države kot družbene skupnosti, ki bi v vojno vključila, če bi bila izzvana, vse svoje duhovne in materialne vire. Na današnji stopnji tehnološkega razvoja pa to pomeni splošno uničenje — verjetno vsega sveta.

Slavko Rupel

Grabeljškov roman o partizanski učiteljici

Kako neizčrpna je partizanska tematika dokazuje Karel Grabeljšek s svojim novim romanom *Učiteljica*. Grabeljška ni treba posebej predstavljati, ker je znan pisatelj, umetniški oblikovalec osvobodilnega boja, in zlasti ne, ker je bilo njegovo pisateljsko delo širše predstavljeno javnosti pred štirimi leti, ko je pisatelj praznoval svoj življenjski jubilej. Grabeljšek piše za odrasle in mladino. Njegov opus pa bo najbrž bistveno dopolnil mladinski roman o partizanski učiteljici, roman z naslovom *Učiteljica*, ki je nedavno izšla pri Partizanski knjigi. Mladi bralci bodo v njem našli zanimivo branje, avtentičen prikaz težkega življenja med vojno na Cerkljanskem, zanos, pogum in trpljenje mlade partizanske učiteljice in s tem tudi mnogo moralnih vzpodbud.

Zakaj piše za mladino skoraj izključno o časih osvobodilnega boja, je pisatelj sam pojasnil. »Velik je bil tisti čas in ljudje v njem«, je zapisal. »Zame so bila tista leta najlepša v mojem življenju, četudi huda in težka. Ljudje smo se povsem spremenili. Kar pozabili smo nase in na nevarnosti, v katere smo se podajali, ko smo začeli delati za narodnoosvobodilni boj. Pri tem delu je prežala na nas tudi smrt, ljudje pa, kakor da jim še smrti ni mar. Predanost svojemu narodu, odrekanje, požrtvovalnost, tovarištvo, to so najlepše lastnosti človeka, te lastnosti pa so se takrat najbolj manifestirale v ljudeh. O tem moram pisati, o tem moram pripovedovati mlademu rodu, ki tega ni doživljal«.

Tem načelom je Grabeljšek ostal zvest tudi v svojem mladinskem romanu o par-

tizanski učiteljici. Skozi pripoved učiteljice Marjuče spremljamo medvojno življenje v majhni vasi v hribih nad Cerknim. Na mali kmetiji je umrla mati, očeta so odgnali v specialni bataljon na Sardinijo, starejši sin je bil pri vojakih. Na domu sta ostala le štirinajstletna Marjuča in njen mlajši bratec, navezana predvsem nase in na pomoč sosedov ter oddaljenega strica. Pri hiši so se začeli ustavljati partizanski kurirji, potem je bila v hiši partizanska šola, po dolгих letih fašistične okupacije spet slovenska šola; iz Ljubljane je prišla mlada učiteljica in Marjuča ji je pomagala. Nekeč so nepričakovano pridrli belogardisti in pred očmi otrok pobili učiteljico. Marjuča je nadaljevala njeno učiteljsko delo in se pri tem borila s težavami poučevanja in s sabo. Ta dilema, na kateri sloni zgradba romana, ji je ostala še v času po vojni. Marjuča je morala zapustiti svoj dom in oditi s partizani, ker je vojna vihra uničila njeno domačijo. Po vojni je spet postala učiteljica. Toda morala bo oditi na učiteljske in dopolniti svojo izobrazbo. Ali naj gre v šolo ali naj pusti svoj učiteljski poklic? Spet se dekle bori sama s seboj, ob pripovedovanju svoje življenjske zgodbe pa se odloči za šolanje in s tem potrdi svojo zmago, kot jo je pokazala ubita učiteljica v njihovi domači hiši, katere smrti je bila priča.

Grabeljšek se je z mladinskim romanom *Učiteljica* oddolžil partizanskim učiteljicam, ki so zlasti na Primorskem prve obnovile pouk v domačem jeziku. Oddolžil se je ljudem na Cerkljanskem, zlasti mladim ljudem, o katerih posebno rad piše in še zlasti

kmečkim ljudem, na katerih je slonelo veliko breme osvobodilnega boja. Oživil pa je tudi spomin na težke dni revolucije.

Gabeljšek je roman napisal v svojem znanem neizumetničenem pripovednem slogu, s posebnim poudarkom na naravnosti, neposrednosti in jasnosti, zavedajoč se, da gre za tekst, ki je namenjen predvsem mladim bralcem. Zgodba se odvija v časovnem zaporedju vseskozi neprisiljeno, jasno in nedvoumno. Pripoveduje jo glavna junakinja sama, zato je njena pripoved toliko bolj ne-

posredna. Pri tem zgodba nima posebnih zapletov in razpletov, vendar ima roman svojo notranjo zgradbo z vrhom, ko mora mlada učiteljica zapustiti učenje; ima svojo notranjo dinamiko in svoj naravni zaključek. Tudi značaji so jasni. In če omenimo prikupno, toplo pisanje, združeno z realistično pripovedjo, smo lahko samo potrdili vse odlike tega mladinskega romana, ki se s svojo tematiko in svojo pripovedjo uvršča med odlične mladinske tekste, primerne za odraslo mladino in tudi starejše bralce.

Slavko Rupel

Anton Čamernik: Spomini na sodne zapore

Ponavadi pišejo ljudje svoje spomine na zapore, v katerih so — zlasti med zadnjo vojno — prebili težke trenutke, mnogi tudi najtežje dni svojega življenja. Zdaj pa imamo pred seboj knjigo, ki je ni napisal zapornik, temveč nekdanji uslužbenec zaporov. Zato pa knjiga Antona Čamernika Spomini na sodne zapore ni nič manj zanimiva, nič manj dokumentarna kot druge knjige, posvečene življenju v zaporih ali osvobodilnemu boju našega naroda. Odkriva nam celo docela novo plat tega boja in prikazuje, kako vsestransko in prefinjeno je organizacija Osvobodilne fronte segla v vse veje življenja in vse ustanove, celo v samo trdnjavo okupatorjevega nasilja, koncentriranega v zaporih. Prav tu je kot upravitelj zaporov, ki je tudi po italijanski okupaciji ostal na svojem mestu, nekaj časa deloval avtor knjige Anton Čamernik in svoje sposobnosti, svoje delo, pa tudi svoje življenje posvetil osvobodilnemu boju. Zato je njegova knjiga, ki jo je pod naslovom spominov izdala založba Borec, čeprav pravzaprav časovno omejena in vsebinski torzo, še posebno zanimivo pričevanje na minule dni. In zanimiv dokument časa.

Anton Čamernik je malo pred vojno spričo težav s službami zaprosil za mesto poveljnika paznikov pri novomeškem sodišču in ga tudi dobil. Kot rojen Ljubljčan je bil na lastno prošnjo kasneje, malo pred vojno, premeščen v sodne zapore v Ljubljano, kjer je postal upravitelj zaporov. Tu je dočakal tudi italijansko okupacijo in se vključil v osvobodilni boj. Pomagal je v zaporih organizirati Osvobodilno

fronto in VOS, vodstvo osvobodilnega boja pa je sproti obveščal o usodi posameznih jetnikov in o razmerah v zaporih, kjer so sicer gospodarili Italijani, slovenski uslužbenci pa so, čeprav podrejeni, še vedno ostali na svojih mestih. Ni treba posebej poudarjati, kako delikatno, nevarno in obenem odgovorno je bilo Čamernikovo delo. Na eni strani je bil v službi okupatorja in celo v tako občutljivi službi, kot so zapor, ki so se po letu 1941 polnili več ali manj samo še s političnimi jetniki, aktivisti in partizanskimi borci. Na drugi strani pa je moral skrbeti za organizacijo Osvobodilne fronte in za stike s posameznimi zaporniki, kar je bilo težko zaradi nevarnosti izdaje, še bolj pa zato, ker mu kot uslužbencu zaporov tudi zaprti borci in politični delavci niso zaupali. Skratka, bilo je odgovorno in nevarno delo, o katerem je zato pričevanje še toliko bolj zanimivo. Seveda Čamernikovo delo ni moglo ostati za vedno prikrito. Sum se je vedno bolj zgoščal okoli njega, na srečo pa je končal le v internaciji v južni Italiji, odkoder je takoj po kapitulaciji v jeseni 1943, našel pot v vrste borcev narodnoosvobodilnega boja.

V uvodni besedi h knjigi poudarja Mitja Vošnjak pogum človeka, ki je sredi fašističnega »superbunkerja«, sredi zaporov, deloval kot borec za svobodo; čeprav je bil formalno samo upravitelj zaporov, pa je vendarle sodeloval z vsemi tistimi, ki so bili zaradi svojega aktivnega dela za osvoboditev in zaradi svojega prepričanja ali pa zgolj zaradi svojega zavednega slovenstva in jugoslovanstva tam zaprti. Bil je v res-

nici predan in požrtvovalen borec za svobodo, ki je vsak dan znova izpostavljal svoje življenje. Priznanje si zasluži za svoje delo in kot pisec svojega pričevanja. Sicer pa lahko delimo mnenje avtorja spremne besede, da Čamernikovo pričevanje ne potrebuje posebnih dopolnil: pošteno je in odkrito, preprosto in razumljivo. Zato je dragocen prispevek k zgodovini tistega časa v letih 1941 in 1942 in hkrati kar napeto branje, ki nas pritegne, da knjige ne odložimo, dokler ne pridemo do zadnje strani. Obenem je Čamernikova knjiga tudi izziv, da moramo dobiti kompleksno delo, ki bo dokončno osvetlilo vse dogajanje v zaporih v času okupacije, pri čemer bo najbrž treba prebrati še veliko papirjev in se pogovoriti z mnogimi ljudmi, ki so med vojno šli skozi

zapore ljubljanskega sodišča, tiste stavbe, ki smo jo po osvoboditvi kot simbol zatiranja in poniževanja človeka, podrli.

Pa še nekaj je treba poudariti: avtor knjige se v zaključnem poglavju na kratko spominja najpomembnejših dogodkov, ki jih je preživel v zaporih med okupacijo, dokler ga niso poslali v internacijo. Spominja pa se posebej tudi nekaterih ljudi. In pri tem zavzemajo posebno mesto nekateri italijanski vojaki in uslužbenci, s katerimi je prišel v stik in ki so v zaupnih pogovorih in tudi z dejanji kljub vojnemu stanju pokazali pravi protifašistični obraz ter poštenje, pa tudi priznanje zavednosti in pogumu naših ljudi v boju proti fašizmu in za svobodo.

V oceno smo prejeli

Stevan JAKOVLJEVIČ: *Velika zmeda*. Opremil Matjaž Vipotnik. Prevedel Stanko Janež. Izdala Prešernova družba. Ljubljana 1980.

Franci STRLE: *Tomšičeva brigada* (uvodni del). Opremil Urh Slamič. V nakladi 10 000 izvodov založila 1. SPUB Toneta Tomšiča in Partizanska knjiga. Ljubljana 1980.